

મણિ અને મેના

અત્યુત્તમ નાવલ.

સર્વિષ્ણુના પતિવ્રત ઉત્તર

મહાદેવ નામ વંદન જાગૃતિ.

પ્રમુખસેવક એન્ડ પબ્લીશર.

બા. દરવાજા—અમદાવાદ.

પ્રત ૧૫૨૮. ૧ પ્રત ૨૦૦૦.

(સર્વિષ્ણુના પતિવ્રત ઉત્તર મહાદેવ નામ વંદન જાગૃતિ.)

સર્વિષ્ણુના પતિવ્રત ઉત્તર

મહાદેવ નામ વંદન જાગૃતિ

પબ્લીશર—અમદાવાદ.

કિંમત રૂ. ૦-૬-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કે પીરામિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૧-૬૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મહિા અને મતી

વિષય ૭ - ૩

મણી અને મેના.

અત્યુત્તમ નૌવેલ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર
બુકસેલર મહાદેવ રામચંદ્ર બાગુષ્ટે.

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ છઠી] સન ૧૯૧૮. [પ્રત ૨૦૦૦.

(પ્રસિદ્ધ કર્તાએ સર્વે હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

શ્રી “ બાગ્યોફય ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં

જેઠાલાલ દેવશંકર દવેએ છાપ્યું.

ખાડીયા—અમદાવાદ.

કિંમત રૂ. ૦-૬-૦

પ્રસ્તાવના.

પ્રાચીન વાંચક જુદા ! મુંદર અને રસિક નોવેલનો પછીનો બાકીનો ભાગ આ નોવેલમાં પૂરું થાય છે. આમાં સાચાં માણસને દૈવ મનથી ચાલતાં આખરે તેને કુંવું જ્ઞાન અમલકેવી આબરૂ અને કેવા પૈસા પોતાની પ્રતિષ્ઠા પ્રમાણે મળે છે, વળી મેનાએ પોતાના નથી જક પકડી રાખી તો તેની ધારણા પ્રમાણે હજારો નુકસાન થયા છતાં પોતાની મનોકામના પ્રભુએ કેવી પુરી પાડી ? અને આ પ્રમાણે દૈવ મનથીજ સુખ પ્રાપ્ત થયું. અને ખગળ સંજયતવાળા માણસોના ખરાબ આચરણથી મણીને ગુણુકાને ત્યાં વેચી, છતાં કામાન્ધ માણસેજ તેને પોતામાં હુશિયારી અને ચાલાકી હતી તો સદાય કંગી અને તેના તેજ માણસે તેને પોતાને ત્યાં આવી મુકી ગયો તેમજ રમીકને સારી પદવી મળ્યા છતાં પાછળથી લાંચખોરીઆ માણસોની સંજયતથી અને તેઓની અસરથી તે લાંચ ખાતાં શીખ્યો અને છેલ્લે મરકારે તેને ખરતરૂ કયો અને સર્વ માલમતા લુટી લઈકાઠી મુક્યો માટે મવ બંધુઓએ ટેકથી અને પ્રમાણિકપણેથી ચાલું કે રૂપી સુદર, મેના અને મણીની માફક આપણે સાફ પરિણામ આવે નથી સારાસારું મહણ કરી લેઈ જેમ મોકોડાઓ માણસને ચટકો ખરે અને પ્રાણુ જતાં સુધી પણ ઝોડતા નથી તેમ સારો બોધ અદાનું કંવો કે જેનો ખરતાં સુધી પણ ઝોડવો નહીં અને ખરાબ બોધ ઉપર બીલકુલ ધ્યાન આપવું નહીં, તેવી મારી વિનંતી છે અને તે પ્રમાણે ચાલી સેવકને આભારી કરશે તથા વાચ્યા પત્રી વાંચક જુદાને યોગ્ય લાગે તેવા સરદીશીકટો નીચેને આ દાસને મોકલાવી. આપજોજી. એજ.

દાસનોદાસ,

ગોવિંદલાલ બાલાભાઈ ચૌકશી.

હાજની યોજ—જગાભાઈની યોજ

અમદાવાદ.

મણી અને મેના.

પ્રકરણ ૧ લું.

રસીકલાલનો પ્રદેશ.

રસીક પોતાને ઘેરથી નીકળી રેલ્વેની મેલ ગાડીમાં બેસી થોડા વીંચસમાં સુંદરલાલ જે ગામ રહ્યો હતો તેજ ગામ આવી પહોંચ્યો. રસીક ખીયારો પરણેલો નહોતો, પરંતુ આ વખતે તેની ઉંમર લગભગ ચૌદ વરસની થઈ હતી. તે ખીયારો બળતા દવમાંથી (ધર આગળથી નીકળી) ચંદ્રપુર આવ્યો. તે વખતે તેની પાસે સીલીકમાં ફક્ત પચીસ રૂપીઆ હતા. પરંતુ રસીકને કપડાં પહેરવાનો શોખ અસહ્ય વધારે હતો તેથી તે વખતે કપડાં ઠાકમાઠથી પહેરતો હતો. તેને દરરોજ એક વખત ચંદ્રપુર નગરના બજારમાં થઈ જવાનો નીયમ હતો. તેની ચાલ અને રોફ એવો સરસ હતો કે આખા શહેરના લોકો તેને ગંધ દંગ થઈ જતા હતા. શહેરના લોકો માંહોમાંહે એમ વીચાર કરતા હતા કે આ નવો પુરુષ કોણુ હશે તથા ક્યાંનો હશે ? એવી એવી રીતના દરેક માણસોના મનમાં તેને માટે જુદા જુદા વીચાર થતા હતા, દરરોજ રસીક તે રસ્તે થઈ ફરવા જતો હતો તે રસ્તે એક મોટી હવેલી હતી. તે હવેલીની બારી ઉપર એક છોકરી ખાસ રસીકને જોવાની ખાતર દરરોજ બેસી રહેતી હતી. રસીકને આ છોકરી વિષેનું ખીલકુલ જ્ઞાન નહોતું, દરરોજ સવારમાં પોતે સીધે રસ્તે ચાલતો. નદી કીનારે બાગમાં હવા ખાવા ફક્ત એક કલાક બેસતો. રસીકને જોઈ હવેલીની બારીએ બેઠેલી છોકરી દરરોજ નવી નવી જાતના પુલોના કીમતી ગોટા તે યુવાનના ઉપર નાખતી હતી. પરંતુ તે યુવાનને તે ગોટા ખીલકુલ અથડાતો નહોતો. તે પ્રમાણે તે છોકરીએ લગભગ એક માસ સુધી જતાં આવતાં બે વખત પુલોના ગોટા નાંખ્યા કરતી હતી. પરંતુ રસીકને તો આ વાત ખીલકુલ ધ્યાનપરજ નહોતી. છેવટે છોકરીએ પોતાના મનમાં વીચાર કર્યો કે મારા હૃદયના નાખેલા ગોટાઓ વ્યર્થ જાય છે, અને આ માણસ તો ખીલકુલ તે તરફ ધ્યાન આપતો નથી. માટે આ કોઈ સાધારણ માણસ

જણાને નથી પણ કોઈ ખાનદાનનો છોકરો જણાય છે ત્યારે તેને ફરી રીતે મળવું, અને ફરી રીતે વાત કરવી ? પરંતુ તેને એક વિચાર સુઝી આવ્યો કે તે જ્યારે જય ત્યારે તેમના ઉપર ગોટા નાંખી તેમની પાછળ પાછળ જઈ તે ક્યાં જાય છે, તે મારે એક વખત જોવું જોઈએ. એ પ્રમાણે પોતાના મન સાથે દૃઢ વીચાર કરી લાગલાગટ રસીક પાછળ એક અડવાડીયું ગઈ. રસીક પણ હરરોજ પગે ચાલતો જતો હતો, અને આ છોકરી પણ પગે ચાલતીજ જતી હતી.

એક દીવમના સમાજેગે એવે. બનાવ બન્યો કે રસીક બાગમાં ફરવા ગયો, ત્યારે આ છોકરી બાગના ઝાંપા પાસે ઉભી રહીને પોતાના મનમાં વીચાર ગોઠવવા લાગી કે તે બાગમાંથી નીકળવા જાય કે તરતજ તેમને જણી જોઈ આવડું મેં કરી અથડાવું એટલે તેમની સાથે મારે વાતનો પ્રસંગ બરાબર મળશે, અથવા ક્યાં રહે છે, શું કરે છે, તે જણાઈ આવશે. તેથી પોતે મેં ઠાવકુ રાખી બાગના ઝાંપા પાસે ઉભી રહી. રસીક તો કોઈના પણ સામું જોયા વીના એમને એમ ચાલવા માડ્યું. આ વખતે રસીકે આ છોકરીને જોઈ નહોતી, તેમ તેને કાંઈ જોવાનું પણ કારણ નહોતું, પરંતુ કોઈ સ્ત્રી છે તેમ તેણે જોયું હતું. તેના પહેરવેશ ઉપરથી તેમ પણ જાણ્યું હતું કે આ કોઈ તવંગરની પુત્રી છે. એમ તેને ખાત્રી થઈ હતી. રસીક બાગમાં રાખેલા મુજબ ફરી ચાલવા માડ્યું. એટલે તેને આ વતો જોઈ આ બાળા તેના નામું ટગર ટગર જતા કળતો હતો, અને રાહ જોતી હતી કે ક્યારે તે મારી પાસે આવે ને હું તેને અથડાઉં ? અત્યારે લાગ સારો છે તેમ કોઈ જોઈ શકે તેમ પણ નથી. રસીકને ઝાંપામાંથી દશ કદમ દુર આવતો જોઈ તેણે બાગ તરફ જવા માંડ્યું અને જણી જોઈ તને અથડાઈ, તેથી રસીકે આ બાગને ધારેથી કાઢ્યું કે કેમ આખો પગ બીજે કાંઈ સુકીને ચાલો છો કે શું ? ત સાંભળી છોકરી ખોલી. મહેરબાન ! વીના કારણે અથડાયા જેથી મને વાગ્યું અને લલટા આમ કહો છો એ આપ જેવાને કહેવું ધરીત નથી. અમ કહી રસીકને ઉલટો બોડો પાડી દીધો, કે જેવા તે તેણીની પાસે મારી માગવા લાગ્યો. આ મારી માગવાથી ત બાગ ખોલી કે એમાં તે શું થઈ ગયું કે મારી માગો છો, પરંતુ આજથી આપને કહું છું કે ચિત્ત ઠેકાણે રાખીને ચાલજો તો સાફ છે, નહિ તો મારી માથે અથડાઈ કોઈને જમીનદોસ્ત કરી નાંખશે ! માટે આપ જરા વીચાર કરી જોઈને ચાલો ! વાર અથડાયા તેતો ઠીક, પરંતુ આપ ક્યાં માગતા છો, આપ ક્યાં ન્યાતી છો, અને આપ અહીં શા કામે આવ્યા છો ? આ સવાલો સાંભળી રસીક ખોલ્યો-કે તમારે

રસ્તે જનારને વળી એટલી બધી પૂરપરછ કરવાનું કારણ શું છે ? તમે મારા મુરબ્બી છો એટલે પુછવાની મારી રરજ છે. હું તમારી સાથે બુલથી અયડાયો છું જેથી મેં તમારી પાસે રીતસર માફી માગી છે. માટે તમે મારી સાથે વધારે વાત કરવાને તેમજ પુછવાને ખીલકુલ હકદાર નથી, જેથી તમારા રસ્તે ચાલ્યાં જાઓ. આ સાંભળી તે બાળા વિચાર કરવા લાગી કે સવાલના જવાબ તો બાબુપગ રહ્યા. પરંતુ ઉલટા મને અડાવવા બેઠા છે તેમજ દોરદાર અને હુશિયાર પણ તેવાજ છે માટે તેમને તો પ્રથમથી દાવપેચમાં લકષ્મી તો તે વાત કરશે, નહિ નો ચાલ્યાં જશે; જેથી તે છોકરી બોલી કે મહેરબાન ! હું તો આપને સહેજે પુછું છું કે આપ ક્યાં ગયા છો ? તે સાંભળી રસીક બેઠ્યો કે હું મણીપુર નગરમાં રહું છું. અહીં શા કામ સાઈ ચાલ્યા છો ? ફક્ત હવા ખાવાની ખાતર. આપ કયું જાતીના છો ? વૈશ્વવ વાર્ણિયો છું. આપનું નામ શું ? મારું નામ રમીકલાલ (વાહ નામ તો જેડું વેંછએ તેવુંજ છે.) મહેરબાન સ્વીકલાલ ! આપ આ બાગમાં ઘણા વખતથી આવો છો તો આપે આશ્ચર્ય દોઢ મામળી માંગે કોઈ ચોર ગયો છે ? ચોર કેવો ? એ ચોર એવો છે કે મારા પૈસા ખરચાવી, ફાકટ તરફી આપી જતો મેનાર દેવાદારને જાયો ? હું દેવાદારને ક્યાંથી જાઉં ? તમારે મારી સાથે આટલી બધી વાત કરવાનું પ્રયોજન શું છે. મારો હંમેશાંના ટાઇમ થઇ જવા ઉપરાંત આશરે અડધો કલાક વધારે થયો છે માટે મને તાકીદથી જવા દો. મારો નકામો વખત ગાળનાં ના ? તેના જવાબમાં તે છોકરીએ કહ્યું કે હું આપનો નકામો વખત ગાળવા માગતી નથી પરંતુ જો આપે મારો દેવાદાર જાયો હોય તો બતાવો ? હું તો તમારા દેવાદારને જાણતો પણ નથી તેમ મેં કોઈ દિવસ જાયો પણ નથી (આ બાબતનો મરમ કાંઈ પ્રેમનો માલુમ પડે છે માટે જોઈએ તો ખરા કેમ થાય છે) તેમ હું કાંઈ તમેને જાણખતા પણ નથી. માટે મારી સાથે વધારે વિવેચન ક્યાં વીના મને મહેરબાનીની ખાતર રજા આપો એટલે સુખેથી ઘેર જાઉં. એ સાંભળી છોકરી બોલી—ના કેમ કહે છો ? તમેએ મારા દેવાદારને ખાસ જાયો છે તેમ તમેજ બગાડી મુક્યો છે માટે તેને હું તમારી પાસેથીજ લકષ્મી વાહ ! વાહ ! શું તમે મને બતાવવા માગો છો ? નાના, નહીં, નહીં ખરુંજ કહું છું. સોગમ ખાધને કહું છું કે મારા દેવાદારને આપેજ પસાર કરી દીધો છે અને તે જરૂર આપજ પકડી આપશો. અરે ! હું પણ સોગમ ખાધને કહું છું કે હું તમારા દેવાદારને કે આ મહેરબાન કાંઈ પણ

માણસને જાગમતો નથી. શું આ તમે ખરેખર કહો છો ? બે બે જુદા પડતા નહીં હો ! શી ખામત જુદો પડું. શું ખોટું ખોટું હું ? હા હા સાડોસતરવાર ખોટું ! ત્યારે તમે રીતસર ફરીઆદ માંડો, હું ત્યાં જે જાણતો હઉંશ તે કહીશ. વાર આપ આ મહેરમાં કેટલાક દીવસથી પધાર્યા છો ? હું આશરે દોઢેક મહીનો થયાં આવ્યો છું ત્યારે આપ આ રસ્તા ઉપર ફક્ત આજેજ આવ્યા છો ? નાજ દરરોજ સવાર સાંજ. ત્યારે આપ કુલના ગોટા દરરોજ સવાર સાંજ દેખતા હતા ? હા, હા, કહો તે કીયા રસ્તામાં દરરોજ પડ્યા રહેતા હતા ? ચોટાના, મહેરખાન હું માગણુ છું ને મહારા કુલના ગોટા તે સખસ આશરે ૧૮૦ બગાડી ગયો છે. તે શી રીતે બગડ્યા ? વાહ ! આપ જાણો છો ને વળી તમારા માણસને કીમત નહીં આપવાની સલાહ આપો છે અને પાછા અજાણ્યા થઇ મને પુછોછો ? જુઓ ! નીચાની આપી એટલે આપેજ કણુલ કર્યા કે નહીં ? કહો હા મં દેખ્યા હતા તે કેમ ના કહું, મને જુડું ખોલવાની મનાઇ છે, ત્યારે આપ મારા દેવાદારને પણ પુરી રીતે જાણો છો, તો કહો તે તમે દીઠો હતો ? (રસીક પોતાના મનમાં વિચાર કરે છે કે દોઢેક માસ થયો પરંતુ મારે કાંઇ પણ માણસની સાથે તાત સરખી કરવાનો પણ ક્ષી સિવાય ખીજ સાથ પ્રસંગ પડ્યો નથી, છતાં આ ક્ષી મને કહે છે કે મારા દેણદારને તમે નમાડો મુક્યો છે, ત્યારે હવે તે કાણુ હશે ? મારા ગળે તો નહીં પડતી હોય, શુ હશે ? આ મરમની મને કાંઇ સમજણ પડતી નથી.) રસીક તેનો પ્રત્યુત્તર વાળી શક્યો નહિ. એટલે છોકરી બોલી-કેમ રસીકલાલ વીચારમાં પડ્યા ! દેખ્યો હોય તો બતાવો ? તેમાં તમેને કાંઇ નુકશાન નથી. પણ શું દેખાડું, કાંઇ જાણતો નથીને, શું તમે મારા ગળે પડવા માગો છો ? ના, ના, નહીં, નહી. ફક્ત મારા દેવાદારને મન સોંપો. એટલે પછી ખસ. શું હું દેવાદારને જાણું છું ? હા, તમો જરૂર જાણો છો. માટે વચન આપો કે હું દેવાદારને જાણતો હઉં ને તમને ના સોંપું તો હું વચનનો જુદો. એ પ્રમાણે વચન આપ્યા પછી મને જવા દેશો ? હા. ત્યારે ક્યો આ મારો કાલ છે કે હું જાણતો હઉં ને તમેને તમારો દેવાદાર ન સોંપું તો હું વચનનો જુદો પડું. કહો હવે ખસ છે ? હા, હવે ખસ છે. વાર રસીકલાલ ! તમે દરરોજ કેટલા વાગે હવા ખાવા આવતા હતા ? હું સવારમાં દરરોજ ૭ વાગે આવતો હતો. તેમજ સાંજે ક્યારે આવતા હતા ? સાંજે સાત વાગે આવતો હતો ત્યારે તમે હવા ખાઇ આવતી વખતે રસ્તામાં કેટલા ગોટા દેખતા હતા ? સવારે એક અને સાંજે એક. ત્યારે તમે એ ગોટા કેટલા દુરથી જોતા હતા ?

હું દુરથી જોઈ શકતો નહોતો, પરંતુ હું હવેલી આગળ આવીને ઉભો રહેતો તે વખતે સાંજ સવાર જતાં આવતાં આરે વખત એક એક જોટા આવી પડતો હતો. ત્યારે તમે દેવાદાર. હું દેવાદાર શાનો ? ! મેં કાંઈ તમારી પાસે જોટા મંગાવ્યા હતા ? તમે મંગાવ્યા નહોતા, પરંતુ તમોને પહેલે અચડાતા હતા, ત્યારે તમે તેનો ઉપયોગ કેમ ન કર્યો ? માટે તમેજ મારા દેવાદાર છો. વાહ ! પણ વગર મંગાવે દેવાદાર ! આતો ઉલટો અન્યાય થાય છે. વાહ ! આમાં અન્યાય કઈ બાબતનો થાય છે ? આમાં અન્યાય છેજ નહીં, તમોને ઉપયોગ કરવા માટે જોટા નાંખ્યા તો જીમના તેમ રહેવા દીધા, ને જીમીનદોસ્ત કરી નાંખ્યા. માટે તમેજ મારા દેવાદાર છો ? મને શું ખબર કે તમે મારે માટેજ નાંખ્યા હશે ! મારે તમારે કાંઈ પીછાન નથી; છતાં રસ્તાની વચ્ચે મને કોણ વગર પૈસે જોટા આપે ? અને કદાચ આપવા હોય તો હાથે ના આપી જાય ? કદાચ છાના આપવાના હોય તો શું દરરોજ ? નહીં. ત્યારે શું ? ના ઉપયોગ કરે તો દરરોજ ! હ્યો ત્યારે મનની અંદર એમ છે તો કહો તમારા જોટાની કીંમત શું છે, લાવો ભરી આપું, તો તો જવા દેશો ? હા બધી ખુશીથી ! ભરી આપશો કેમ નહીં જવા દેવ ? ભરી આપશો ? જરૂર ભરી આપશો ? વાહ ! આમ કેમ બોલો છો, ભરી આપીશજ. ત્રણ વચન આપ્યું છે તે કમુલ છે. કહો તમારા પૈસા શું શું થાય છે, તે ગણીને લઈ લો ? અમારી કસુર આવી તે કમુલ કરીએ છીએ. બધા ! તેની કીંમત પુરી ભરી આપવી પડશે, પાછળથી ફરી નહીં જવાય ? અરે એવી તે શું કીંમત છે કે મારાથી નહીં આપી શકાય, ને હું ફરી જઈશ ! તમે મને વચન આપેલું છે એટલે મને જરા પણ ધાસ્તી નથી. આપના જેવા મરદ માણસનું વચન તો એકજ છે તેતો વચન આપ્યા પછી પોતાનું શીર જાય તો પણ ફરે નહીં. ત્યારે કહો તેની શું કીંમત છે ? આપો તો જુજ છં, નહીં તો બારે શલ છે. તમે તમારા ખરા દીલથી કહો છો કે તેની કીંમત આપીશ ? હા, હા મારા ખરા દીલથી કહું છું કે તેની કીંમત પુરેપુરી આપીશ. ત્યારે તેની કીંમત આપો તમારો હાથ ? વાહ ! હાથ તે કીંમતમાં અપાતો હશે કે ? હાથ શી રીતે આપું ? આ તે તમે કીંમત લેવા બેઠા છો કે મારી મસ્કરી કરવાં બેઠા છો ? વાહ ! હજી મસ્કરી ગણો છો કે ? કીંમતમાં આપનો હાથ આપો, તો ૧૮૦ જોટાની કીંમત તેની પહેલેથીજ મેં તેજ ધારી હતી. તો શું મારો હાથ શી રીતે લેશો ? તમે કહો છો એ રીતે આ તમારી મરમની બોલી મને તો ખીલકુલ સમજાતી નથી, માટે કહો ચોખ્ખે ચોખ્ખું કે તે શું કહો છો ? ચો-

ખુબ કહેવડાવો છો તો આપણા જાનેનો સંબંધ ! વાહ ! આ
 પણ તમે ઠીક કહી દીધું ! ઠીક જોઈતી દીધું ! તેની કીંમત તે તો ઘણી
 ભારે કહેવાય ? મારે તમારી પાસે નોકરી કરવી પડે ? ના પ્રાણનાથ !
 એ શું બોલ્યા ! હું આપની પાસે નોકરી કરાવું ? આપનો હાથ અને
 મોપો કે હું આખી આપનીજ છું અને હુંજ આપના તાબામાં રહી
 નોકરી કરવાની, અને આપની અધીગના પણ હુંજ થવાની ? !
 માટે પ્રાણનાથ ! વીલંબ કર્યા વીના આપેલું વચન પાળો ? મેં તમોને
 આમ કરવાનું ક્યાં કહ્યું હતું ! મેં તો તમોને તેની કીંમતના પૈસા
 આપવાનું કહ્યું હતું. હા ! પૈસા આપવાનું કશું હોય તો ચાલ કરો
 કે તે ભરી આપવાનું કે પૈસા આપનાના કલ્યા હતા ? હું ભરી આ-
 પવાનું તે આપ પૈસા માનો છો ? જો આપ જમ માનતા હો તો શ
 આપને ખુલ્લું પહેલેથીજ ના કહી દેત કે તેના પૈસા આપવા પડશે ? હું
 તો મારો દેરાદાર માણસ બાબો માગતી હતી માટે આપ માર
 સાથે વચને બંધાયા છો. માટે આ વચન પાળ્યા વીના છુટકો નથી.
 માટે આપો હાથ અને નાલો ? વાહ ! હાથ આપ્યા પછી ક્યાં લત
 જશે ? લઈ જવાનું ઘેર, ખાંડે ક્યાં ? ઘેર ક્યાં ! કોને ઘેર ? ઘેર
 તે આ તમારી દાસીને ઘેર. તમે આ વિષે બદોબસ્ત કર્યો છો ? આપને તે
 પુછવાનું શું કારણ છે ? પુછવાનું મને છે, આપણા શાસ્ત્રની મત છે
 કે ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવું. હા, તે તો ખરું ! પરંતુ તમે તો માળીછો
 એટલે આપણે કેમ સંબંધ બંધાય ? માળણ હોઈ કે કાલણ હોઈ
 પણ બંધાયા તે કાંઈ તમારાની ના કહેવાશે ? સાડી સતરવાર ના
 કહેવાશે ત્યારે શું જાત મુકી પટલાઈ જઈશું ? ચાલો તમારો વિ
 ચાર મુકી દેવાનો છે ? કદાચ હું આપની ન્યાતની કન્યા હોઈશ
 તો ? તો મારે કબુલ છે; પરંતુ આપણે જાને એકજ ન્યાતના
 હોઈએ તો તમારે આ સંબંધ કબુલ ખરો કે ? હા. હા. એક
 ન્યાતના હોઈએ તો તો મારે કબુલ મંજુર છે. આટલી વાત થયા
 પછી રસિક તે સ્ત્રીની માથે તેનું ઘેર ચાલ્યો ગયો. પ્રીય વાંચકો !
 આ સ્ત્રી કોણ હતી, તે આપ નહી જાણતા હશે ? પરંતુ તે સ્ત્રી
 ચંદ્રનગરના દીવાનની પુત્રી હતી, તેનું નામ સ્વચ્છંદી હતી અને
 તેના બાપનું નામ પુરષોત્તમ હતું. આ સ્વચ્છંદી એટલી તો
 બહેલી હતી કે વિકાસત સુધી પાસ થઈ આવેલી નેમજ વીશેષમાં
 સુધરેલી હતી. રસીક બચપણથીજ સુધરેલી ચાલનો હતો, એટલે
 બનેતું જોડું પરમેશ્વરે બરાબર મેળવ્યું હતું. સ્વચ્છંદી પોતાના પીતા
 પાસે જઈ ઇચ્છાવશ વરી આવ્યાની વાત જાહેર કરી, પોતાના પતીને

તેણીના બાપ પાસે લઈ ગઈ. સ્વચ્છંદીના બાપે રસીકને ફેટલાક ઇંગ્રેજમાં સ્વાલ જવાબ પૂછ્યા; પરંતુ રસીકનું અંગ્રેજ નોંધેજ સારું હોવાથી તે એકે સવાલમાં બંધાયો નહોતો, જેથી સ્વચ્છંદીનો પિતા સમજી ગયો કે રસીક મારી પુત્રીને લાયક યોગ્ય પતિ છે.

રસીક આ હકીકત બન્યા પછી બીચારો પોતાના મન માંધ જો ખુશ રહેતો હતો. પોતે નબળા સ્થિતીનો હતો તેથી સુખ માની શ્વાસરામાં રહેવા માંડ્યું; પરંતુ સ્વચ્છંદીના ધરનાં કોઈપણ માણસ તેને એમ નહોતાં પારખી કાઢતાં કે તે ગરીબ સ્થિતીનો છે! તેવો તેનો ચેહેરો, તેવો તેનો પોશાક, તેમજ ચાલચલગત અને હુશીઆરી પૂર્ણ હતી તેથી તેને કોઈ વરતી કાઢતું નહોતું કે આ કેવી સ્થિતીનો માણસ હશે! સ્વચ્છંદી તેમજ રસીક બંને એકજ ભેડીનાં હતાં તેથી તેનો બાપ હમેશાં તેઓના ઉપર ઘણું ખુશી રહેતો હતો. આ પ્રમાણે લગભગ રસીક છ માસ ત્યાં રહ્યો, પરંતુ પોતાનાં મા, બાઈ, સઘળાં વીસરી ગયા હતાં. મોળા રસીકને પૈસાદાર સામરું મળવાથી તેનાં ઉમંગમાં પોતે હમેશાં પ્રગ્લીત રહેતો અને મોજ શોખમાં દિવસ ગુજારતો હતો.

પ્રકરણ ૨ જી.

દુઃખ પડ્યાથી માણેકબાઈનું શોકાતુર થવું.

માણેકબાઈ બીચારી ઘણી દુઃખી થઈ છે અને જોકરાઓ પર-
દેશ ગયા છે, તેથી ઘણો શોક કરે છે અધુરામાં પુર પોતાનો જમાઈ
કદમા ગયાથી મોટો ભાર ખેદ લાગતો હતો, અને પોતાને દળણું
દળીને પેટ ભરતું પડતું હતું. દુઃખ ઉપર દુઃખ અત્યંત આવ્યા કહે
જે. ઘરમાં બીચારી એકલા તેને ઘાંઘી સાથે વાત કરવાના પણ
વીસામો બીલકુલ નથી. કોની સાથે વાત કરે. દીકરી અકવાડીયે કે
પંદર દીવસ આવતી તેથી તેને પોતાનો દીવસ કાઢવાનો વીસામો
બીલકુલ ગળતો નહોતો. પોતાના ઘણીના ગુજરી ગયા પછી તેણે
બહાર નીકળવું બંધ કરી દીધું હતું. વળી પૈસાથી બીચારી છેક
ખુવાર બની ગઈ હતી, તેથી તેને બીજા માણસો સાથે વાત કરવી
પણ ગમતી નહોતી. માણેકબાઈ પોતાના મનમાં એમ સમજતી હતી,
કે આ જીવતર એક નથી. તે આખો દીવસ પોતાના ઘરમાંજ રહે-
તી હતી. કોઈ કોઈ વખત માણેકબાઈના મનમાં જુના વીચારો
આવી જતા હતા. કે સાચી જીવતી ત્યારે પણ હુંજ મોગવતી હતી

અને હાલ દળણું દળુ છું. બામમગીયા, ઘર, બંગલા વીચેરી કરી કમીના નહોતી, અને હાલ બાહુ બરવાની પણ મારી શક્તી નથી. પ્રભુ તારી ખુશીનો પાર નથી. તું પણમાં રંકને રાય બનાવે છે અને પણમાં રાયને રંક બનાવે છે. તેથી તેં મને એક નિરાધારમાંની નિરાધાર બનાવી દીધી છે. વળી પૈમા નહીં તે તો ખેર ! પરંતુ મારા ાકરાઓ પણ મારી પાસે નહી, તેઓને પરદેશ શું થતું હશે, તે શું કરતા હશે ? હાય પ્રભુ ! મને ચારે બાજુથી દુઃખ દુઃખ ને દુઃખ, પ્રભુ હવે તો સહાય કર ! ! !

માણેકબાઈ દરેરાજ પધારીમાં સુતી ઉઠતી વખતે પરમેશ્વરનું બજન કરતી ને દગાણું ણી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતી હતી. વળી છોકરાઓ પરદેશ ગયેલા હતા તેથી તેને ને વીશેની પણ મોટી ચીંતા રહેતી હતી. કેટલોક વખત થઈ ગયા છતાં એકે ાકરાનો કાગળ નહોતો તેથી તેણી કાગળની પણ મોટી રાહ વેંતતી હતી અને દરેરાજ ટપાવવાનો કાગળ વેંટેચવા આગે કે તરતજ તેને પોતાના કાગળ માટે પુછતી.

પ્રભુ ! તારી મરજી એમજ હોય તો હું આપવાત કરું. પ્રભુ ! તે અમને પહેલું સુખ દેખાડી પાછળથી અત્યંત દુઃખ દેવા માંડ્યું ? એકદમ મારા ઉપર કદા મરજી થઈ ગઈ ? અમોએ એટલા તો તારો શો ગુનો કર્યો છે, કે અમોને છેક બીજારી માફક બનાવી દીધાં છે, પ્રભુ ! તે તો ચારે બાજુથી દુઃખ સળગાવી મને વચમાં ઉભી રાખી છે. પ્રભુ ! જરા તો રહેમ કર ? પ્રભુ ! બચ્ચાં ઉપર અત્યંત જીલમ ગુજરવાથી જરા પણ દયા નથી આવતી ? પ્રભુ ! આપદ્યાળુ છો આપ દયા નહીં કરો તો કાણુ દયા કરશે ? આ દુનીઆમા મારે તમારા વિના બીજા કોઈનો આધાર નથી ? પ્રભુ ! આ દીવસો કેમ જશે. આવી આવી વીનંતી માણેકબાઈ પ્રભુને કરતી હતી, અને કરગરતી હતી. તેવામાં મણી પોતાને સાસરેથી પોતાની મા પાસે હરખાતી હરખાતી આવી. મણીને ખુશી જોઈ તેની મા ખુશ થઈ અને દુઃખની વાત એકદમ વીસરી ગઈ. મણી આતીને તેની માને કહેવા લાગી. માજી માગ પતી સરકારમાંથી છુટી ઘેર આવ્યા છે અને કાંઈએ કાંઈ શીખામણુ આપી હોય કે પછી પોતાની મેળે શ્રમના માર્યા થતું હોય કે કાણુ જાણે શી રીતે, આખો દીવસ ઘરમાં બેસી રહે છે ને એક ગાયની માફક વરતી ધરના સમ-ળા માણસોની સાથે સલાહ સંપથી ચાલે છે, ને મારી સાથે પણ હળીમળીને ચાલે છે. હવે તે બીજા દોસ્તદારની બીલકુલ દોસ્તી કરવા

ના પાડે છે. માજી હવે તેમના મનને ઘણો પરતાવો થાય છે કે મેં ખરાબ માણસોની દોસ્તી કરી હતી તે મોટી ભુલ કરી છે. એમ કહી પોતાના મનમાં ઘણો પશ્ચાતાપ કરે છે અને આખો દીવસ ધરમાં બેસી ફક્ત ચોપડીઓજ વાંચ્યા કરે છે. માજી હવે મને મારી સાસરી તરફનું ખીલકુલ દુઃખ નથી, પરંતુ બાધઓની ફીકર દીલમાંથી ખીલકુલ જતીજ નથી. બાધઓના ખુશી ખમર ક્યારે આવશે? રસીક કયે ગામ હશે? બાધ સુંદરનો તો કાગળ આવ્યો હતો ને તેજો તો લખ્યું કે હું આફ્રીકા છું, પરંતુ રસીક તો ગયો છે ત્યારનો આજ લગભગ બે માસ થવા આવ્યા છતાં એક પણ કાગળ નથી. માજી તેનું શું થયું હશે? તે શું કરતો હશે? ક્યાં હશે? તેની આપણને શું ખબર પડે. આ પ્રમાણે મણીના બોલ સાંભળી માણેક-આમ બોલી-બેઠેન, બાધ ઘણો કુંશીઆર છે, એનું દેકાનું પડશે એટલે તુરત કાગળ લખી જણાવશે, પરંતુ એકદમ માગકા પ્રદેશમાં પડવું મુશ્કેલ થઈ પડે માટે નોકરીએ લાગ્યા પછી જરૂર કાગળ લખશે. ધખા દીવસ થયા બાધ સુંદરનો પણ કાગળ નથી, તેણે કેમ નહીં લખ્યો હોય? તે શું કરતો હશે? તેની આપણને શી ખબર પડે? બેઠેન મણી આ અઠવાડીયાનાં બાધનો પત્ર ના આવે તો તેજો કપકા સાથે લખીશું. બેઠેન મારાથી હવે બેઠેનત થતી નથી ત્રણી લેજનગે રૂપીઆની કિંમતો આપ્યા કરે છે, પણ તેમને ક્યાં થી લાવીને આપું. માટે હવે તો ઇશ્વર પાસે હું મોત માગું છું. મારી બેતાળીસ વર્ષની ઉંમર થઈ ગઈ છે: છતાં દુઃખનો દરીઓ દુર જતો નથી, તારા આપનું દેવું ત્રણ લાખનું હતું બાકી છે બેઠેન ખાવાનું પુરૂ થતું નથી તો લેણદારોને રૂપીઆ કયે કાઢેથી લાવીને આપવા? કાઢના દુકાન ખવાના નથી, લેણદારો ન કહેવા જવા શબ્દો કહી જાય છે, તે સર્વે સાંખવું પડે છે. બેઠેન સુખ હવે ન હીજ આવે? સાડ નહિજ થાય? આની આ સ્થિતિ ગાળવી પડશે? આવું તેની માનું બોલવું સાંભળી મણી બોલી-માજી! આપણે કાનું ખગાડયું છે ને સાડ ન થાય. માજી હીંમત રાખો! અને પણ મારી સાસરી તરફની ઘણી ફીકર હતી, પરંતુ તે તે તારી નજરો-નજર જોયું કે પ્રભુએ સુખનો દીવસ આપ્યો. તેમ માજી થોડા દિવસમાં સંધનું સાડ થશે. એવી રીતે પોતાની માને સમજાવી મણી હીંમત આપતી હતી.

પ્રકરણ ૩ જી.

તારાને મીઠું સ્વપ્નું.

સુંદરલાલની સ્ત્રી તારા તથા તેની સખી લલિતા પ્રેમચંદ શેઠના ઘરમાં એક ઝાંરડામાં બેસી તારા, લલિતાને પોતાના સુખ દુઃખની વાતો કરે છે. બેઠેન લલિતા ! માત્ર બહુ માઠું થયું છે. બેઠેન ગદ્ય રાત્રે મને બહુ માઠું સ્વપ્નું આવ્યું હતું. જાણે મારા પતી પરદેશમાં છે. વળી તેમને અધઃ લોકા મારના આવ્યા છે, જાણે તેમને મોટી ખાદ પડી છે, જાણે તેમના પૈસા કાઢી લુપ્ત થઈ ગયું છે, જાણે તે બર મંદવાડમાં છે, બેઠે, જાણે તેમને મર્ષ ડર્યો, જાણે તેમની સારનાર ડરનાર કાલ નથી ગઈ તે જાણે રસ્તામાં પડી રહ્યા છે. જાણે મિયાનબાદ તેમને પકડી ગયા છે, જાણે તેમના ઉપર મોટો ગુન્હો આવ્યો છે. જાણે તે કેદમાં પડ્યા છે, જાણે તે ગુજરી ગયા છે, જાણે તેમને અત્યંત દુઃખો પડ્યા છે, બેઠેન લલિતા ! મારે જીવ હવે આ સ્વપ્નું આવ્યું છે ત્યારથી તો જડી ગયો છે બેઠેન ! હવે તે મને ક્યાં મળશે ? હું શું કરું ? તેમનું મોં ક્યાં જોઈશ ? બેઠેન ! તું ગમે તેમ કરીને મારા પતીને મેળવી આપ ? બેઠેન, મારા પતી નહીં મળે તો હું આ દેહમાંથી જીવ કાઢી નાંખીશ. બેઠેન મારા પતી નહીં મળે તો મારે ફતીઆપર જીવી શું કામ ? બેઠેન પતી વીના શું હું અહીં એકલી રહીશ ? શું મારા પતીનો મારા ઉપરથી પ્રેમ જતો રહ્યો હશે ? બેઠેન મારા પતી છેક નીચે જ પડી ગયા હશે ? બેઠેન શું તે મને છેક લુપ્ત થયા હશે ? બેઠે, હજી મને તે મળ્યા નથી તોપણ તેમને મને મળવા ઇચ્છા નહીં થતી હોય ? શું તેમણે બીજી સ્ત્રી કરી હશે ? તે બીજાના પ્યારનાં પડી ગયા હશે ? શું તે દેવાદાર થયા હશે, તેથી ગભરાઈ ગયા હશે ? સ્વપ્નના પ્રમાણે સર્વ તો તેમને રખેને નહીં ડર્યો હોય ? બેઠેન ! મને આ સ્વપ્ન આવ્યા પછીથી મને કંઈ કંઈ યત્ન જાય છે. મારે ચિત્ત ઠંકાણે રહેતું નથી. બેઠેન મને એવું પડતું નથી. એમ વાતો કરતી કરતી પતીની શીકરમાં ને ફીકરમાં તારા જમીન ઉપર પડી બેભાન થઈ જાય છે તેથી લલિતા તારાને ધીરજ આપે છે. બેઠેન સ્વપ્નનાં કોઈ દિવસ સાચાં હોયજ નહીં. તું કેમ સુઈ રહી છે ? તને શું થાય છે ? એમ કહેતાની સાથે તારા આગસ મરડી બેઠી થઈ. બેઠેન મને ખરેખર સ્વપ્ન આવ્યું હતું એ સ્વપ્ન ખરું જ હશે ! મને કોઈ કોઈ વખત સ્વપ્ન આવે છે તે ખરાં પડે છે, માટે મને

કંઈ કંઈ થઈ જાય છે. મારું મન ગમરાય છે. તેવા શબ્દો સાંભળી તેના પીતા કહેવા લાગ્યા—મેટા ! શા કારણથી ગમરાય છે ? તારા-એ હથું—પીતાજી ગઈ રાત્રે મને ધણું મારું સ્વપ્ન આવ્યું હતું. જાણે મારા પતીને અત્યંત દુઃખ આવી પડ્યું છે. પીતાજી ! આજથી મારે તેમને મળ્યા સિવાય અન્ન પણ લેવું હરામ છે. પીતાજી મારી છાતી ધડો છે. પીતાજી મારે તો તેમને હાલને હાલ મળવા જવું છે. તેમને મળ્યા સિવાય મારાથી નહીં રહેવાય ? જ્યારે હું તેમને જોઈશ ત્યારે મારા મનને નિશ્ચય થશે, માટે મને ગમે તેમ કરી આક્રોશ મોકલાવી આપો. પીતાજી હું તો ગયા વીના રહેનાર નથી. પીતાજી ગમે તે માણસને મારી સાથે મોકલી મને આક્રોશ મોકલાવો. આ શબ્દો સાંભળી પ્રેમચંદ શેઠ બોલ્યા, બેટા એ તો તને બચુકારનું સ્વપ્ન છે. સ્વપ્ન કંઈ સાચું હોતું નથી. બેટા ! તું તારા મનમાંથી બેટો વહેમ કાઢી નાખ. તારા પતી સહીસલામત છે. સ્વપ્ન તો તદન જુદાંજુદાં હોય છે. તેનો તને એક દાખલો આપું. બહેન ! સ્વપ્નમાં આપણે રાત્રે જમીએ છીએ ને સવારમાં કુડી જોઈએ છીએ તો આપણું પેટ ભુખ્યું ને ભુખ્યું જ હોય છે. માટે બહેન સ્વપ્નની વાત અવી જ સમજાવી. માટે તારા મનનો વહેમ કાઢી નાંખ. તારા પતી વેડેપારના અર્થે ગયા છે. તે કાલે મવારે આવશે. જોયો બેટા તું નિશ્ચીત રહે. તારા પતી તને થોડા દીવસમાં મળશે. તે સાંભળી તારા બોલી—પીતાજી ! આપના મ્હેં આગળ હું વધારે વીવેચન શું કરું ? પરંતુ પીતાજી આ ગરીબ ગાય જેના દીકરીની ઉપર ઉપકાર કરી આક્રોશ મોકલાવી આપો તો આપની પુત્રા હમેશની રુખી થાય. પીતાજી મને આ મેહર એક જેટલ માન લાગે છે. અને મારું કાંઈ પરતુ અપ્રિય લાગે છે. તેમ સહ કંઈ બળતા દેવતા માફક લાગે છે. માટે પીતાજી આ વડાલી પુત્રી ઉપર દયા કરી એટલી તજવીજ કરી, મને તે તરફ પોહોંચાવી આપો તો હૃદય તમારું શ્રેય કરશે. તે સાંભળી પ્રેમચંદ શેઠ બોલ્યા—બેટા તારા પતીનો એકાદ કાગળ આવવા દે એટલે પછી હું તને સમજાવી તરફ જવા સુમેથી રાત્રે આપીશ વડાલી પુત્રી ! એક અકવાડીયું સચુરી રાખ. બે તારા પતીને તોડા દીવસમાં કાગળ નહીં આવે તો હું તારી સાથે માણસ મોકલી જરૂર ત્યાં પહોંચાવી કરીશ. એટલું કહી પ્રેમચંદ શેઠ બજાર તરફ ચાલ્યા ગયા. બાદ તારાની સખી સહીતા તારાની નજીક મળીને બોલવા લાગી. મણી આવી તારાને ધમે સાહે કહેવા લાગી કે બાબી ! કેમ ગાકપગ કરો છો ? શું કરવા આમ કરો છો ? આ તમને સુઘડણીને શોભે કે ? બાબી આવા વૈલ-

ભાઈના લખ્દો બોલો છો તે સાઈં દેખાવ છે કે? માટે જરા ચાન્દી રાખો, ધીરજ રાખો. એકદમ ઉતાવળા કેમ બની જાઓ છો? જરા સમજ રાખો. તે દીવસે પણ તમે આમજ કરતાં હતાં, વારેધડીએ આમ કરો તો પછી લોકો તમને ગાંડાં કહેશે; માટે જરા કંઈ સમજો. એક સ્વપ્નાની વાતથી આમ છોક વેલાં બની જાઓ છો? શું સ્વપ્ન તમને ખઈં લાગે છે? બાબી સ્વપ્ન તે ખઈં હોય? જાવ, જાવ! એ સમજવું તદન ઉલટું છે. બાબી તમે હાલ મારી સાથે ચાલો. આપણે બા પાસે જઈએ. આપણે જઈશું તો બા પણ ઘણાં ખુશી રહેશે, માટે ચાલો બાબી. શું તમારા અને મારા દીકરામાં નહીં થતું હોય કે મારા બંને ભાઈઓ પરદેશ છે. વળી મારા પીએરની સ્થિતિ પણ તમે જાણો છો, તેમજ મારે સાસરે પણ મારે કેવું હતું તે છતાં મારા કરતાં તો તમને વધારે દુઃખ નથીને? મારા પતિ તો મને બીલકુલ બોલાવતાએ નહોતા ને વળી ખરાબ સોજને ચઢી ગયા હતા, પરંતુ બાબી મેં કેમ મનમાં ધીરજ રાખી હશે! ને વળી હાલ તે કેવા ફેલાણે આવ્યા છે તે પણ તમે જાણો છો. તમારાથી કંઈ વાત અજાણી નથી. બાબી એવા જુઠા સ્વપ્નાનો શોય કરી બગી મરવું એ તદન તમારી મુખાંત છે. માટે તમે એ વાત પડતી મુશી મારી સાથે ચાલો. આપણે સાડીની કોર ભરીએ. જુઓ આ કોર નવી જાતની આવી છે. આપણે હવે મારી મા પાસેજ રહીશું, ભાઈનો પણ કાગળ થોડા દિવસમાં આવશે, મારા ભાઈ કાગળ લખ્યા વીના રહે તેવા નથી માટે મનમાં ધીરજ રાખો. ઇશ્વર સર્વ સાઈં કરશે. બાબી સખુરીનાં ૧૧ મીઠાં છે, અને ઉલટાં ઉતાવળાં થવાથી બધી-બધીમાં હાની પહોંચવા વખત આવશે, માટે સખુરી રાખવી એજ મોટા માણસનું લક્ષણ છે. માટે એ સ્વપ્નની ગપસપ વાતો વીસારી દઈ ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખો કે જ્યાં તમારું શ્રેય થાય. નણુંદણ મેં તેમને આપ્રીકે ઘણા કાગળ લખ્યા હતા પણ ૧૬૫ તેમનો એકજ કાગળ આવ્યો હતો, તેમાં ગોર ગોર લખી ખોટા ખોટા દીવાસા આપે છે. બાબી હવે છેવટે કહું છું કે મારા પતિનો કાગળ નહીં આવે તો તમારા પિતાજી જરૂર ત્યાં મોકલી આપશે માટે ચાલો. એમ કહી નણુંદ, બોબાઈ તથા લલીતા ત્રણે માણેકબાઈ પાસે ગયા.

પ્રકરણ ૪ થું.

મેનાનો સુંદરલાલ પર જીડો આરોપ.

સુંદરલાલ હંસરાજ શેઠને ત્યાં ઉમંગથી ધણી સારી નોકરી બજાવે છે. પરંતુ હંસરાજ શેઠની પુત્રી તેના ઉપર આશંક યથેચ્છી હોવાથી સુંદરલાલથી ખીલકૂચ દુર જતીજ નહોતી. તેથી સુંદર નોકરી છોડી દેવાનો વીચાર કરતો હતો. પરંતુ હંસરાજ શેઠ તેની પાસે ત્રણ લાખ રૂપીઆ માગતા હતા અને દર માસે બ્યાજ ચઢે તે તો જીડું. આ કારણથી નોકરી છોડી દઈ રાખ લેવાતી નહોતી. વળી જો આ વાત શેઠના મોઢે કહે તો શેઠનો બારે ઇપકો તેમજ બારે ભય લાગતો હતો, અને એમ દહેશત રહેતી કે જો આ પ્રમાણે હતું તો તમે મને પહેલેથી કેમ ના કહ્યું ? તેટલા માટે તે જાનોમાનો ખેસી રહેતો વળી તેના મનમાં એવો વીચાર આવતો કે ગમે તે વહેપાર કરી શેઠના રૂપીઆ ચુકવી આપી અહીંથી નોકરી છોડું તો સાફ કહેવાય. પરંતુ પૈસા વિના વહેપાર થાય કેમ ? તેમજ નોકરી છોડી ખીજ જવાય કેમ ? આ વિચારમાં ને વિચારમાં બિચારો દરરોજ તે સુઝાતો હતો. વળી પોતાના ઘર તરફની, બાઇઓ તરફથી તેમજ પોતાની ભેરી તરફની બારે ચિંતા હતી. તેની લગભગ અઢાર વર્ષની ઉંમર થઈ હતી પણ સુખની એક પણ જોઈ નહોતી, અને ઉલટું દુઃખ ઉપર દુઃખ આવ્યાજ કરતું હતું. જો છોકરી બાબતની વાત શેઠને કરે તો છોકરી તેને માટે જીડું ભરવે ને શેઠ ઉલટા ગુસ્સે થાય, તેમજ મેનાની સાથે આડે માર્ગે ચાલે તો મોટો અપરાધ કહેવાય, માટે ન કરી વાત શેઠને કે ન કરી વાત શેઠાણીને ! ખીચારો મનમાં ને મનમાં સુઝાઈને ખેસી રહ્યો. પરદેશમાં કમાવાની આતર આવ્યો પણ ઉલટું ચારે તરફનું દુઃખ આવ્યું. એક તો મોટું દુઃખ એ હતું કે શેઠના રૂપીઆ દેવા. ખીજું દુઃખ એ કે ધરના માણસોથી દુર, ત્રીજું દુઃખ એ કે ધરના માણસોની શીકર, અને ચોથું દુઃખ તો માત્ર આ છોકરી મેનાજ હતી. આ પ્રમાણે તે બિચારો વિશેષ ચિંતાને લીધે સુઝાઈને એટલી માફક બની મર્યો હતો.

એક દિવસ સુંદરલાલ, શેઠના ધરના ખાનગી ઓરડામાં બેઠો બેઠો નાવેલ વાંચતો હતા, તેવામાં મેના કાંઈ ચીજ લેવાનું જ્ઞાનું કાઢી સુંદરલાલનો ઓરડો ઉઘાડી અંદર દાખલ થઈ. સુંદરલાલ તો કાંઈ કામ હોય તો ખડન કઢીનેજ બોલાવતો હતો. પરંતુ મેના તો તેને પ્રાણનાથ કે ખારા કલા સીરાય બોલાવતી નહોતી. મેના ઓ-

રડામાં દાખલ થઇ અને સુંદરલાલને કહેવા લાગી કે સુંદરલાલ ! તમે મારી સાથે લગ્ન કરો તો હું તમને મારા પીતાજીની આજ્ઞા અપાવું. પરંતુ સુંદરલાલે તો તેના બોલવા ઉપર ખીલકૂલ લક્ષ આપ્યું નહિ, અને પોતાની ચોપડી એક ચિત્તે વાંચતો હતો. પછી મેના લાગારીયા બોલી કે-પ્રાણનાથ ! હું આપને બે હાથ જોડીને વિનંતિ કરું છું કે આપ મારી સાથે લગ્ન કરો તો ફીક, નહીં તો મારો દેહ તમારે માટે તાલ કરવો પડશે, માટે પ્રાણનાથ ! આ દાસીનું કહ્યું મારી મારા કહ્યા પ્રમાણે વર્તો. જે વર્તશે તો મહાન સંપત્તીના માલિક થશે, અને નહિ વર્તો તો ખરાબખરાબ થશે. જેથી નમ્ર-તાદય કહું છું કે માફ કહ્યું મારી આપેલું વચન ખાળી આ દાસીને ગ્રહણ કરો હોય. આ શબ્દો સાંભળી છેવટે સુંદરલાલ ચોપડીમાંથી મોં કાઢી બોલ્યો કે બહેન ! મારી એક પ્રતિજ્ઞા છે તે તમોને ખબર છે ? ના, મને તે ખબર નથી, તો મારી પ્રતિજ્ઞા એવી છે કે મારે હુણ્ણદરામી થવું ન જોઇએ, ખીચું શાસ્ત્રના આધારે એક સ્ત્રી છતાં ખીજી સ્ત્રી કરવી ન જોઇએ, માટે કાંતો બીજા માગતો થઇ જાઉં અને કાંતો મરી જાઉં તોપણ માફ બોલેલું વચન મિથ્યા થાય નહીં, જેથી કંઈપણ રકડકે કર્યા વિના તેમજ બોલ્યા ચાલ્યા વિના આપનાં તેવાં પધારી જાઓ. આવું સુંદરલાલનું બોલવું સાંભળી મેના રીસ ચઢાવી બોલી કે સુંદરલાલ ! હું સતી છું, મેં તારે માટેજ જન્મ લીધો છે. હું મરીશ ને તને મારીશ. પણ તું યાદ રાખજે, કે હું ગમે તે યુક્તી લઢાનીને તને નહીં દોહું. એટલું કહી મેના પોતાની માને બોલું બરમાવવા ચાલી ગઇ.

મેના પોતાની મા પાસે જઇને કહેવા લાગી કે માતાજી ! આપણે ત્યાં જે પેલા સુંદરલાલ નોકરી કરે છે તે આપણા ઝોરડામાં બેઠા બેઠા વાંચે છે, ત્યાં હું મારી એક ચોપડી લેવા લઇ હતી ત્યારે તેમણે મને પોતાની પાસે જળરજરતીથી બોલાવી ઝોરડો બંધ કરી દીધો, અને અંદર સપડાવી. એટલું કહી પાખંડ કરી પોતાની મા પાસે ધ્રુસકે ધ્રુસકે રોવા બેઠી. એટલે શેઠાણી તો બિચારી પોતાના મનમાં દીંગજ બની ગઇ કે આટલા દીવસ સુધીમાં સુંદરલાલે કાંઈ દીવસ કાંઈ પણ બોલું કામ કર્યું નથી અને આજેજ આ વાત બની એતો નવાઇ જેવું લાગે છે. સુંદરલાલ તેમ કરે તેવો માણસ નથી. પરંતુ કાણ જાણે બન્યું પણ હોય ! હાય હુઆએ આવું કામ કર્યું ? એમ કહી મેનાને કહેવા લાગી કે-બેટા ! તું શી રીતે નીકળી આવી ? પછી મેં તેમને જોટા ઘોષા કર્યો અને મારી હંસી-

મારી ચલાવી ચાલી આવી, માતાજી જે મેં તેમ ના કર્યું હોત તો તે લુચ્ચો મારી લાજ લીધા વિના રહેત નહી, જેથી માતાજી તે આપણા ઘરમાં ન જોઈએ, તેથી તેમને રજા આપી દો, એમ કહી પાછી રડી પડે છે ને હુસકે હુસકાં ખાય છે. એટલે શેઠાણી તેને હિંમત આપી કહેવા લાગી કે, બેટા તારા પિતાજીને આ વાત કહી તેને આપણા ઘરમાંથી એકદમ કાઢી મુકાયું એમ કહી શેઠાણીએ શેઠની પાસે જઈ મેનાની કહેલી સમજણી હકીકત કહી સાંભળાવી તેથી બોળો અને નિષ્કપટી શેઠ સુંદરલાલ ઉપર રાતો પીળો થઈ ગયો અને એકદમ સુંદરતા ઝારડા પામે આગ્યો અને અવાજ કાઢી ઝોરડો ઉઘડાવ્યો તથા સુંદરલાલને કાંઈ પણ પુછવા માછવા શીવાય કહેવા લાગ્યો. સુંદરલાલ ! તમે એકદમ અત્યારે હાલને હાલ મારા ઘરમાંથી ચાલ્યા જવ, મારે તમારું બીલકુલ કામ નથી. આ વાક્યો સાંભળી સુંદરલાલ બોલ્યો-પિતાજી ! આ પુત્રનો શા વાંક પડ્યો છે કે આટલા બધા ક્રોધાયમાન થઈ ગયા છો ? એકાએક આવા વાક્યો આપના મહોમાંથી આજ કેમ નીકળે છે ? આ સાંભળી શેઠ બોલ્યા-વાંક ! વાંક તારો મણુ છે. શું મારા મોટેથી તે શબ્દો કહાવવા માગે છે ? તું નથી જાણતો કેમ ? સુંદર બોલ્યો-નાજી હું બીલકુલ જાણતો નથી. તે સાંભળી શેઠ બોલ્યા-નથી જાણતો તે તો હીક છે સૌ આગળ જોઈ લેવાશે માટે કહું છું કે આ મારાં હેઠાં વાક્યો સાંભળી તું જેમનો તેમ ચાલ્યો જ ? તે સાંભળી સુંદર બોલ્યો-પિતાજી ! મારો શા ગુન્હો છે. તે તો કહો ? મને જરા સમજ તો પાડો ? મને નિર્દોષને શા માટે આમ કરો છો ? મને જવાને ના નથી, પરંતુ મને શા માટે રજા આપો છો તે તો કહો ? મારે કહેવાનું કે સાંભળવાનું કાંઈ જોઈતું નથી, માટે તું મારો હુકમ માન્ય કરી એકદમ ચાલ્યો જ. હું આપને પિતા સમાન જાણું છું, હું આપનું બધું છું, આપને ત્યાં આટલા દીવસ રહ્યો પરંતુ કેઈ દીવસ મારો જરા પણ કસુર આવી નથી ને આજ મારી શી ભુલ થઈ છે. પિતાજી કહો-મારી શી ભુલ થઈ છે તે મને કહો કે હું આપની પાસે માફી માગું. લુચ્ચા ! અજણ્યો થઈ જાય છે, શું બીજા નથી સમજતા, તું એકલોજ સમજે છે. એમ કહી પોતાના રૂપીઆ સુંદરલાલ પર લેણા હતા તે રૂપીઆ લખાવી લેવા સાદ પોતાના બીજા નોકરને સ્ટામ્પનો કાગળ લેવા મોકલ્યો એટલે સુંદરને ખાતરી થઈ ગઈ કે મેનાએ ત્યાં જોડું બીડાવ્યું લાગે છે. પણ ખેર ! સાંપને ન આવે અંચ. મને સાચાને શું થવાનું છે, મારે ક્યાં તેમના રૂપીઆ નથી આપવા કેહું તેમને સ્ટાંપ ન લખી આપું ?

પણ મને આ બીજા કે ગુનગાર કરાવે છે તેજ માત્ર ખોટું છે. પણ કાંઈ નહીં. બીજો નોકરી કરીશ ! મારી શુદ્ધ દાનત છે તો હજારો શેઠ મળશે. આ પ્રમાણે સુંદરલાલ વીચાર કરે છે એટલામાં નોકર સ્ટાંપ લાવી શેઠના હાથમાં આપે છે એટલે શેઠ સુંદર પાસે સ્ટામ્પપર લખાવી લે છે અને સ્ટામ્પમાં પણ લાખ રૂપિયા લેણા કાઢે છે તેમજ સ્ટાંપ નીચે શેઠ સહી કરાવી લે છે. બાદ શેઠ સુંદરલાલને કહે છે—લુચ્ચા ! જો તું કોઈ દિવસ મારા ઘર તરફ કે મારા મેહેલા તરફ હવે પછી આવ્યો તો તને જેલને સ્વાધીન કરાવીશ. માટે હવેથી લુલ્લેચુકે મારા મકાન સામું પણ બીલકુલ ન જોવું. એમ કહી બીચારા નીર્દોષ અને પ્રમાણિક સુંદરને શેઠે એક લાત મારી કાઢી મુક્યો. બીચારો સુંદર પોતા મનમાં ખાસ જાણી ગયો કે આ કૃત્ય કરાવનાર બીજું કોઈ નહીં, પણ ફક્ત મેનાજ હોવી જોઈએ. હવે તે બીજો ઘંઘો કે બીજો નોકરી કરવાનું નક્કી કરી બીજા મેહેલામાં મકાન બાડે રાખી રહેવા લાગ્યો. આ વખતે સુંદરલાલ પાસે ફક્ત સો રૂપિયાનીજ નોટ ખાનગી વેહેપારમાંથી પેદા કરેલી હતી તેજ ફક્ત પોતાની પાસે હતી. પરંતુ હંસરાજ શેઠને ત્યાંથી તો સુંદરલાલને પહેરેલાં કપડાં શીવાય બીજું કાંઈ આપ્યું નહોતું અને જેમનો તેમ કાઢી મુક્યો હતો.

સુંદરલાલ પોતાના મનની સાથે વીચાર કરતો કે આ દુઃખ ભોગવું તેના કરતાં મરવું એ ઘણું આડું છે પરંતુ પાછા તેના મનમાં વીચાર આવતા હતા કે ઘેર પણ સઘળા મારી માફકજ દુઃખમાં હશે. બીચારાને તેમને પણ ક્યાંથી સુખ મળે, ત્યાં પણ દેવું માથે ધણું છે, લોકો લેવા આવતા હશે. રસીક હજી નાનો છે, એવી તરેહના વિચારમાં સુંદરલાલ દીવસો ગાળતો હતો ને હરરોજ ઇશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરતો કે પ્રભુ સાચાને આટલું બધું દુઃખ ! મેં તેને ખેડેન આપ્યું, અને તેના પીતાને પીતા માફક અને તેની માતાને માતા માફક વર્તી ચાલતો છતાં મને આખરે બદનામી આપી કાઢી મુક્યો. આમાં બીજા કોઈનો વાંક નથી પણ વાંક ફક્ત મારા ટુંકા નસીબનોજ છે. ખેર ! વીધાતાએ જે લેખ લખ્યા હશે તે કોણ મોટ્યા કરનાર છે. એ રીતે પોતાના મનમાં સમજી રહી દીવસો કાઢતો હતો. બીચારાને પરદેશમાં કોઈની સાથે વાતનો પણ વીસામો નહોતો તો તેને વેહેપાર તો કોણજ કરાવે ? અને સુંદરલાલની પેટેલા જે શેઠ માગણી કરતા હતા તે શેઠને ત્યાં નોકરી કરવાનો વીચાર કર્યો, પરંતુ પાછો તેના મનને વીચાર ગયો કે કદાચ શેઠ મને પુછશે કે ત્યાંથી કેમ નીકળવું પડ્યું, તો શું જવાબ દેવો ? ખસ ! જવાબ તો એજ કે બનેલી ગણના બીના કહી દેવી. રાખશે

તો ઠીક છે નહીં તો નળી મીઠી ધધેા કરીયુ. માયાન શું યનાર છે! માટે શેઠને તો મળવુંજ. એમ ધારી પોને તે શેઠના ઘર તરફ જવા નીકળ્યો. બીજા શેઠને ત્યાં જઈ સલામ કરી ઉભો રહ્યો. અને નોકરી રહેવા વીશે માગણી કરી, તેથી નક્કસના માર્યા આ શેઠે સુંદરલાલને દર મહીને ત્યાં કરતાં પચાસ રૂપિયા વધારી નોકરીમાં રાખ્યો. એટલે દર મહીને અસો રૂપિયાનો પગાર શરૂ કર્યો અને નોકરી મુકી દેવા વાગેરેની સધળી હકીકત પુછી. જેથી સુંદરલાલે બનેલી તમામ હકીકત સાચે સાચી કહી દીધી. જેથી તેના ડિમર ખુશ થયા અને હીમ્મત આપી પોતાને ત્યાં રાખ્યો, એટલે સુંદરલાલ પોતાની નોકરી બરવી શરૂ કરી. બીયારા સુંદર આતી આ કડાકુટમાં પોતાના બાપ બેનને કાગળ પણ લખવો બુલી ગયો હતો.

પ્રિય વાંચકો ! આ શેઠ પણ હસરાજ શેઠની માફક વેપારમાં સરખાંમણી કરી શકે તેવા હતા. પરંતુ પૈમામાં કાંઈક તેમનાથી કિતરતા હતા, પરંતુ તેમના જેવો વેપાર ધધેા સારો કરતા હતા. આ શેઠનું નામ ગંગાધર હતું અને જતો વાણીયા હતા.

પ્રકરણ ૫ મું.

રસિકનું સસરાના ઘરથી જુદા નીકળવું.

રસિક સ્વચ્છંદીને ત્યાં દરરોજ મેળજોખમાં દીવસો ગાળતો કરતો હતો. સ્વચ્છંદી પૈમાદારની છોકરી છતાં રસિકની સેવા બખ્તવામાં જરા પણ પાછી પડતી નહોતી. સ્વચ્છંદી અને રસિક બંને સુધરેલી પંક્તીનાં માણસ હતાં તેથી તેઓ બદાર દરવા જતાં તો પણ બંને સાથેજ જતાં અને કાંઈપણ કામ કરે તો બંને સાથેજ કરતાં, અને ઈંગ્રેજ રીવાજ પ્રમાણે વરતતાં અને એક એકથી બીલકુલ જુદાં પડતાં નહોતાં. સ્વચ્છંદી એક દીવસ પોતાના પિતાને કહેવા લાગી. પિતાજી ! મારા પતી આપણા ઘરમાં રહેવા નાખુશી જણાવે છે. દીકરીનું બે લગ્ન સાંભળી પુ-શોતમ બોદા—કેમ બેઠેન તે શામાટે રહેવા નાખુશી જણાવે છે એટલે સ્વચ્છંદીએ જવાબ આપ્યો કે તે તો એમ કહેતા હતા કે સાસરીઆમાં રહેવું એ મને જરાપણ પ્રસન્ન નથી. તેકપરથી તેના પિતાજી બોદા—બેટા તું ગભાઈશ નહિ, હું તેમને સમજાવવા પાડીશ અને આડી રહેવાનું નક્કી કરાવીશ. રસિકલાલ ધણી સમજી આજુએ. તે મારું કહેવું કબુલ કરશે આ પ્રમાણે કંઈ છે એટલામાં

રસીકલાલ માળ ઉપરના એ રડામાથી ચોપડી ટેગલ ઉપર મુકી ધબક ધબક નીચે આવ્યા. એટલે સ્વચ્છંદીના પીતાએ તેને ધીમે સાદે કહ્યું- કે રસીકલાલ ! કેમ તમે તમારા ઘરમાં રહેવાને ખુશ નથી ? રસીકલાલે કહ્યું-મને આપના ઘરમાં રહેવું બીલકુલ પસંદ નથી. પુરુષોત્તમ શેઠે કહ્યું કે શું કાંઈ હવા પસંદ પડતી નથી ? રસીકલાલે કહ્યું-ના, સાસરીમાં રહી ફનીઆની કહેવત પ્રમાણે કુતરા બનવું એ શોભા બરેલું નથી. માટે આપને કહું છું કે અહીં રહેવાને હું બીલકુલ ખુશી નથી. રસીકલાલ ! એમ રહેવાથી કાંઈ કુતરા ન કહેવાય ! આ ઘર કોનું છે ? તમારું જ છે. મારે તમારા શિવાય બીજું કોણ છે ? મારે તમારા કરતાં શું વધારે છે. રસીકલાલે કહ્યું-વધારે હોય મા ન હોય પણ મને અહાં રહેવું એ શોભા બરેલું નથી જોયા હોતો જરૂર બીજી જગોએ રહીશ. રસીકલાલ તમોને આવું આવું સમજાવી કોણે બરમાવ્યાછે, આ પ્રમાણે ખોટી જક લઇ બેઠાછો. રહેવામાં તમને શું નુકશાન છે ? ના, ના. તમારા મકાનમા હવે એક પણ પશુ નહીં રહી શકે. આપન વિનંતી કરાને કહું છું કે હવે બે દીવસ પછી બીજા મકાનમાં રહેવા જઇશ અને મારી જાત મહેનતથી પેદા કરીને મારૂં ખર્ચ નભાવીશ. આવી રીતે સુદરલાલે પોતાના મન સાચે નહીં કહ્યું અને છેવટે એવું પણ ધાર્યું કે કદાચીત મારી જીને પણ મારી ગાયે મોકલશે તો ઠીક, નહિ તો તેમની મરજી ! એમ ૬૯ નિશ્ચય કર્યો. રસીક પોતે સુધરેલો હતો, તેમજ અબીમાની હતો. એટલે તેનો મીઝજ જરા વધારે હતો તેથી પોતાના મુખમાથી નાકળેલો શબ્દ ફેરવતો નહિ અને પે તે ધાર્યું તે કરતો જોયા રસીક પોતાની આ સ્વચ્છંદીની પાસે આવી કહેવા લાગ્યો-પ્રીમા ! તું થોડા વખતમાં તૈયાર થઇ જા, આપણે બીજા મકાનમાં રહેવા જવાનું નક્કીકર્યું છે, અને મં તારા પાતાજીના મોઢે ચોખું કદા દીધું છે કે બે દીવસમાં બીજે જરૂર રહેવા જઇશ; માટે તું મારાં તથા તારાં કપડાં તૈયાર કરી રાખજે. એટલું કહી રસીક બીજા મકાનની તજવીજ કરવા બયો. બીજા મકાનનો બાડા વીગેરેના બદોબસ્ત કરી પોતાના સસરાને ઘેર આવ્યો. ત્યાં બે દીવસ રહી ત્રીજે દીવસે એક બાડાની માડી મંગારી પોતાનાં ત-નમ સામાન લઇ પે તે તથા તેનાં આડીનાં બેઠાં એટલે પુરુષોત્તમ ઘરેલ આવ્યા અને કહ્યું-ત્રાગ્યા-રસીકલાલ ! તમે આ ઘર મુકી બાડાના ઘરમાં રહેવા જવ તેનો અમારા અબરૂના કાંકરા થઇ જાય, માટે તમે રહેથી અહીં રહી તમારા દીવસો સુખમાં કાઢો ? જણ જુઓ હું જુદું છું, તેમજ મારે મારી પુત્રા શિવાય તેમજ તમારા શિવાય બીજું કાંઈ નથી. જોયા મારૂં કહ્યું માની રહોતો ઠીક. પુરુષોત્તમ શેઠે આ

પ્રમાણે કાઢાવાલા કર્પા છતાં રસીક નો એકનો એ મથો નહિ, ત્યારે છેવટે પુરૂષેતમે કહ્યું રમીકલાલ તમને હઠ આવી છે તો તેમ કગે. તમારે ત્ય વાપરવા માફ જોઈતો સામાન તો લાઇ જવો રસીકલાલેકહ્યું કે મારે તમારે બીલકુલ સામાન કે સ્વીજ જોઈતી નથી. અને પરમેશ્વર સર્વત્ર આપશે. જેથી સસંગાજી તમે તમારા મનનાં નિશ્ચિતરહો હમારી તમારે બીલકુલ શીઠર રાખીજ નહિ, પુરૂષોત્તમ જેઠે કહ્યુંરમીકલાલા તમને અહીં ના સાઈ લાગે તો આપણા મંગલે જાવ, ત્યાં તમેને હવા પાણી વીગેરે માફક આવળે રમીકલાલે 'કહ્યું' ના, ના, મમરાજી! નને તો આ ધર ધણુ પ્રસન્ન આવ્યું છે. તમારે જોવું હોય તો મારી સાથે આણો, એ મકાનને ઘણું સરમ છે માટે તે તો એજ મકાનમાં રહવા જઈશ. એટલું કહી ગાડી ભારે રાખેલા ધર તરફના રસ્તે લંકાવી. રસીક ઘણો હુશીયાર હતો, તેથી પોતે જ બોલતો તે બનતા સુધી કરતો. તેને બીલકુલ મરખાડ સરખાડ ગમતી નહોતી તેથી તે પોતાના ધારેલા વીચાર પ્રમાણે ભાડાના ઘરમાં રહેવા ગયો. સ્વચ્છંદીને તો આ ભાડાના મકાનમાં રહેવું પ્રસન્ન નહોતું, પરંતુ, શું કરે! પોતાનો પતિ દુઃખી તો પોતાને પણ દુઃખ ખમવુંજ પડે. તેટલા કારણથી સ્વચ્છંદી પોતાના પતી પાસે રહી હરરોજ સેવા બજાવતી. કાંઈ કાંઈ વખતે દુરસદના વખતે પોતાના માથાપને મળતા જતી. રસીકને સામરાનો પૈયો આવો બીલકુલ પસંદ નહોતો. પોતે સારા જાનવાળો હતો તેથી પોતાના સાસરેથી બારેબાર દરબારમાં જઈ કલાર્કની જગા ઉપર પયાસ રૂપિયાનો પગાર નકી કરી નોકરીએ રહ્યો. રસીક દરમાસે પયાસ રૂપિયા પગાર લાવતો, પરંતુ એક રાજદરબારની માફક સાલગીથી રહેતો હતો. તેને સાફસુફ કપડાંલતાં વગેરે ઉપર વધારે શોખ હતો અને આનંદમાં દીવસ ગુજારતો.

પ્રકરણ ૬ હું.

મેનાનો સુંદર ઉપર કાગળ.

સુંદરલાલે હસરાજ શેઠને ત્યાંથી નીકળી મંગાધર શેઠને ત્યાં માસીક બસો રૂપિયાના પગારથી નોકરી કરવી શરૂ કરી. આ શેઠની પણ તેના ઉપર અસહ્ય આલ્સના સારી હતી શેઠના પુછવાથી સુંદરલાલે પોતા ઉપર બનેલ હકીકત અથવા ઇતિ સુધી કહી સંબળાવી તેથી વિશેષમાં એટલું પણ વધારે જાણ્યું હતું કે તેમની મોટી છોકરી એટલી તો મને ચાટતી હતી કે મા' પાસેથી તે બીલકુલ અસતી

નહોતા. પરંતુ મેં મારા મનને એમજ નહીં કર્યું કે અન્નદાતારની છોકરી ઉપર નજર કરવી તે અપદીત છે, માટે મેં તેને તેમ વરતવાને ના પાડી. તેથી તેના મનને ખાતરી થઇ કે સુંદરલાલ કાંઈ કાળે પલંગનાર નથી એમ વિચારી તણે તેના પીતાજી આગળ મેં આપને કહી બતાવ્યું તે પ્રમાણે ખોટું જોડ્યું. વળી મધ કાલ રોજ પણ મને રસ્તામાં તે સામી મળી હતી, તે વખતે પણ મને તેણે એક કલાક ઉભો રાખ્યો ને મારા ઉપર વીશેષ પ્રેમ દેખાડ્યો ? છતાં મેં તેને એક પણ શબ્દનો જવાબ આપ્યો નહીં. અને હજી પણ તેની જેવીને તેવીજ મારાપર પ્રીતી છે. વળી થઈ ગયેલી બુલની મારા પાસે મારી માગે છે અને છેવટે મારે માટે જીવ પણ આપવા તૈયાર થઇ ગઇ છે, પરંતુ શેઠ ! મારાં લગ્ન મારા પીતાજીએ મારા દેશમાં કરી નાંખ્યાં છે. મારી સ્ત્રી મારા ઘેર જુરી મરતી હશે. શેઠજી મારે એક સ્ત્રી છતાં બીજી સ્ત્રી કરવાના સોગંદ છે. જ્યાં મારી આબરૂને તેણે ખલેલ પહોંચાડી હલકી કરી દીધી છે. વળી તેમના ઘર તરફના રસ્તે થઇ જવા માટે પણ મને મના કરી છે. પરંતુ આપને તો આ વીશે ખરાખર ખાત્રી થઇ ગઇ કે જેથી આપને વધારે કહેવું ઠીક નથી. હું કેવો માણસ છું, અને મારી વર્તણૂક કેવી છે તે હવે આપને પ્રત્યક્ષ જણાશે; કારણ કે હું આપને ત્યાં નોકરી રહ્યો છું એટલે આપને પ્રત્યક્ષ ખબર પડશે. આ સાંભળી ગંગાધર શેઠ બોલ્યા—સુંદરલાલ ! તમે જરા પણ ગમરાશો નહીં. હવે મના તમને શું કહે છે તે આવી મને કહેજો એટલે પછી તેને માટે શું કરવું તે હું તમને કહીશ. મને તો તમારી પુરી ખાત્રી છે કે તમે ચોખ્ખા માણસ છો, પરંતુ તમે માનસહિત મારી પાસે રહ્યા નહીં અને છેવટે અપમાનની સાથે નીકળવું પડ્યું પણ ફીકર નહીં જે બનનાર હતું તે બન્યું, જ્યાં હવે તમે બેસીકર રહો, અને સુખેથી નોકરી કરો. આ પ્રમાણે શેઠનાં ધીરાં વાક્યો સાંભળી સુંદરલાલ દરરોજ પ્રકુલીત રહેતો અને એક ચીત્તે પોતાના શેઠની નોકરી બગાડતો. એક દીવસ સુંદર પોતાના મકાનમાં બેઠો બેઠો કાંઈ કામ કરતો હતો, તે વખતે મેના મકાન આગળ આવી ઉભી રહી અને સુંદરલાલને બુમો મારી. જેવા સુંદરલાલે બારીમાંથી ડાકું કાઢીને જવાબ દીધો પછી મેનાએ તે બારીમાં નીચે લખેલો કાગળ પડીકું વાળી ફેંક્યો.

વહાલા પત્ની સુંદરલાલ,

મુ. આત્મીકા.

વહાલા ! મેં આપને ઘણું કહ્યું છતાં આપે માન્યું નહીં. હું આપના વીનો અઠળાઇ ગઇ છું. પ્રાણનાથ ! આપ વીનો મને બી-

લુકલ મળતું નથી. વહાલા તમેને જોયા શીવાય મને અમ પાણી
પણ બાવતું નથી. પ્રાણનાથ ! આપને ત્યાં અડચણ હતી, તો આપ
આ દાસીને આપની પાસે બોલાવો. આપનાથી મેં બીલકુલ જુદાઈ
મણી નથી. મેં આપની સાથે સંબંધ બાંધવાને ઘણું કહ્યું છતાં આપ
એકના એક વચને રહી મારા પીતાજીની નોકરી છોડી ચાલ્યા મયા
પણ મારી વાત કબુલ ન રાખી. પ્રાણનાથ ! આપે મારા મનની
ઉમેદ પાર નહીં પાડવાથી છેવટે મેં મારા પીતાજીને બોલું સમજાવ્યું,
પરંતુ પ્રાણનાથ આપ જે દરમાવશો તે પ્રમાણે ચાલવાને આ આપની
દાસી તૈયાર છે. આપને છેવટે લાચારીથી કહું છું કે આપ મને બીલકુલ
નહીં બોલાવો તોપણ મારે ફનીઆપર બીજો બરથાર કરવાના સોગમ
છે. માટે પ્રાણનાથ ! આ દાસીપર મેહેર કરો. પ્રાણનાથ આ આપની
દાસી મારા પીતાજીથી અને વૈરભાવથી દુર થઈ આપની સાથે રહી
આપની અર્ધાંજના બનવા તૈયાર છે. માટે પ્રાણનાથ મને તેમ કરી
આ દાસીને આપની પ્રીય બનાવશો એવી આશા રાખું છું.

પ્રાણનાથ ! કાગડ લીખુ કપુરસે, બીચ બીચ લીખું સલામ;
લીજ આપની.

વિચોગી દાસી મેના.

સુ. આક્રીકા.

કાગળ વાંચ્યા પછી સુંદર પોતાના મનમાં ચક્રીત બની ગયો.
હીક થયું, મારા લાગમાં હીક આવી છે. જો આ મારા શેઠને વંચા-
વીશ તો તેમને પણ પુર્ણ ખાતરી થશે અને ક્યે રરતે જવું તે
પણ સલાહ મળશે ને વળી તેમનો મારા ઉપર પુર્ણ પ્રેમ વધશે, માટે
સઘળું કામ પડતું મુકી શેઠ પાસે જવું અને પછી શેઠના કહેવા
પ્રમાણે વર્તવું, એમ ધારી ત્યાંથી નીકળી પોતાના શેઠ પાસે જઈ
ઉપર પ્રમાણે લખેલો કાગળ વંચાવ્યો, અને શેઠને સઘળી ખાતરી
કરાવી. આ કાગળ વાંચી શેઠ તેના ઉપર અત્યંત ખુશી થયા અને
કહેવા લાગ્યા કે સુંદર ! તું સાચો છે. તારું કહ્યું શબ્દે શબ્દે ખરું
છે. તારા સઘળા બોલો હવે મને પુરેપુરા સત્ય લાગે છે. આ કાગળ
પ્રમાણે તો તેણે તેના પીતાને આડું અવળું સમજાવી જુદો આરોપ
મુકી ખસેડી મુક્યો. હવે મને પુરી ખાતરી થાય છે કે તેજ તને આટલો
મોટો ઘોઠો પોતાડનારી છે. સુંદરલાલ માઈ કહેવું માની થોડા દીવસ
આ કામળ છાનો રાખી તું તારી પાસે સાચવી રાખ. તું તેને બીલ-
કુલ જવાબ સરખો પણ આપીશ નહીં. જોઈએ વાઈ એ હવે શું કરે
છે ? જ્યારે તેના આપ તારી પાસે રૂપીઆની ઉપસણી કરવા આવશે

અને તારો વાંક કાઢશે, ત્યારે આ ઠાગળ બતાવીશું, માટે તું આ કામજને ધણી સલાહથી રાખજો. સુંદરલાલ તું સાચો અને પ્રમાણિક છે તેથી મને તારા ઉપર વીરેષ પ્રેમ આવે છે. માટે તેમની પાસે હું તારી તરફથી ખેંચી બરાબર બદે અસ્ત કરાશ. હવે તું તે બાબત જરા પણ બચાવશ નહીં. એ છોકરી વીરેની હવે મને બરાબર ખાત્રી થઈ ગઈ છે. હું તેને હાલ સુધી પવિત્ર અને સારી ચાલની ધારતો હતો, પરંતુ એમ નહોતો ધારતો કે તે આટલા લક્ષણે પહોંચી હશે, પણ હવે તો મને બરાબર ખાત્રી થઈ છે કે તેજ તારી આબરુપર હાથ નાંખનાર છે જેથી તું કોઈ વાતે સોચ નહીં કરતાં તું તારે તારા કામપર તત્પર રહે તને હવે શીકર કરવાનું કાંઈ પણ કારણ નથી, શીકર ખાસ મનેજ છે. સુંદર કદાચ આબરુ જશે તો પણ તેમનીજ જશે, તારે માટે તું જરા પણ મુંઝાવશ નહીં. હવે તું નોકરી પર સત્વર ચઢીજા. જોઈએ છે, આગળ શું થાય છે ! એટલું કહી સુંદર અને ગંગાધર પોતપોતાને કામે ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૭ મું.

તારાનું આફ્રીકે આવવા નીકળવું.

તારા પોતાના પીતા પાસે આવી, પોતાના પતિ પાસે આફ્રીકે જવા માટે કહેવા લાગી. પીતાજી તેમના કાગળ આઠ દીવસ થયા છતાં પણ આવ્યો નહીં માટે પીતાજી ગમે તે માણસને મારી સાથે મોકલી મને તેમની પાસે મોકલાવો નહીં તો હવે મારો જીવ આ દેહમાં રહેવાનો નથી. પીતાજી આપના વચનને આધીન થઈ હું આટલા દીવસ સુધી પત્ની રાહ જોઈ ખેડી હતી. માટે ગમે તેમ કરી મને તે તરફ મોકલાવી આપો તો હું આપનો બલાર કદી છુલીશ નહિં. પીતાજી આપ સમજો છો જેથી આપને વધારે શું કહેવું ? મને આપની પાસે વધારે કહેતાં શરમ આવે છે. માટે પીતાજી આપ દુકાને જઈ ગમે તે માણસને મોકલી મને બદોબસ કરી મોકલાવી આપો. એટલું કહેતાં સાથે એમથંદ શેઠ બીયારા પોતાની દુકાનની પેઢી ઉપર જઈ પોતાના હુશીયાર મુત્તીમને બોલાવીને ઘેર આવ્યા. અને તારાનો તથા મુત્તીમનો બનેતા સામાન પેક કરાવી, તારાને આફ્રીકે પહોંચાડવા હુકમ કરી શેઠ પોતાની દુકાન ઉપર ગયા. પછી તારા હવેથી પોતાની સાંકેલી લલીતાને તથા પોતાની નથુંદ મણીને તથા પોતાની સાસુ માણેખાઈને મળીને આફ્રીકા જવાનું

કહી સામુદ્રી આજી મેગવી. મણી ત્યા પોતે પોતાને ઘેર આવ્યાં. ટ્રેન ઉપડવાને ચાર કલાક વાર હતી. તેથી તારા અને મણી ધરમાં એકાન્ત જગ્યાએ બેસી મણી તારાને શીખામણ આપતી હતી. બાબી પરદેશનો રસ્તો છે તેથી રસ્તામાં ધણી સંભાળ રાખજો. અને સાથ આવતું પૂરતું રાખજો. તથા ત્યાં જઈ મારા બાઇને ધરની બનેલી હકીકત કહેજો અને ત્યાંના સર્વ સમાચાર તમારાજ હાથે અહીં લખી મોકલજો ત્યાંની બહેન જાણવાને મને ધણી જરૂર છે. વળી મારા બાઇને રસિકબાઇની પણ ખબર કહેજો, તેમજ દુર રસ્તે જવું છે તેથી કાંઈ માણસને પણ સાથે લેતાં જજો, એકલાં જશો નહિ બાબી તમારા બહેન અને ગમશે નહિ; તેમજ તમારી મોટી ખોટ પડશે. હાલમાં બાઇનો પણ કાગળ નથી તેથી ધણી શીઠ થાય છે. માટે તમે જઇને તરત કાગળ લખજો. વળી ત્યાં આપણું કાંઈ જાગણીનું પાળણીનું નથી, તેમ પરદેશ છે, તેથી ધણી સંભાળથી રહેજો. અહીં મારી મા બીચારી એકલી હોવાથી તેમ ધર તરફની પણ મુજવણને લીધે શખવત બની ગઈ છે. બાબી ધરની તમામ બીના તમે જાણો છો તેથી તમને વધારે કહેવું પડે તેમ નથી. તમારાથી કાંઈ છાતું નથી, મુખ દુઃખ તમારાથી કાંઈ અનુભવું નથી. લેખદાર બોકો રૂપીઆ માટે જીવ ખાઈ ગય છે, માટે ધર તરફની ચીન્ટા રાખી જે કામ કરો તે વિચારી કરજો. તમે હુશોયાર તેમ સમજો છો તેથી વધારે કહેવું પડે તેમ નથી. બાબી હવે ટ્રેન ઉપડવાને એક કલાકજ બાકી રહ્યો છે માટે કિતાવળથી રેશન ઉપર જઈએ, નહીં તો ટ્રેન ઉપડી જશે જેથી પાછું ઘેર આવવું પડશે. માટે ચાલો—આણે રેશન ઉપર જઈ બેસીએ. આ પ્રમાણે મણીએ કલા બાદ તારાની બીજી સખી લલીતા બોલી. બહેન ? સંભાળીને જજો અને તારા પતિની સેવા ખરા અંતરથી કરજો ? કાંઈ ટુંકારો કરે તો સહત કરજો ! તેમનું વચન લોપીશ નહિ ! તેમના મુખે મુખ માનજો તે તેમના મુખે મુખ માનજો. ટ્રેનમાં સાચવીને જજો અને પહોંચ્યાતો કાગળ તુરત લખજો. તારી અહીં ધણી ખોટ પડશે. બહેન છેવટે ટુંકમાં એટલુંજ કહું છું કે કાઇની સાથે તું વીરોધ રાખીશ નહીં અને બધાની સાથે હળીમળીને ચાલજો, તેમજ કાંઈ નહારા માણસનો સંગ કરીશ નહીં, તથા તારા પતિની સેવા બળવવા લુબ્ધ રહેજો. વળી દુનિઆમાં પતિની સેવા કરવી એજ સ્ત્રીનો મુખ્ય ધર્મ છે. વળી બહેન તું ત્યાં જે કામ કરે તે પહેલાં બચિષ્યનો વિચાર કરીને કરજો છેવટે ટુંકમાં એટલુંજ કહું છું કે તું સમજી છું તેથી વધારે કહેવું પડે તેમ નથી, એટલી વાત કરતામાં રેશન ઉપર આવી

પહોંચ્યાં. અને ફરતી દલામની ટીકાટ લઈ નોકર તથા તારા દેનમાં બેસી ગયાં. દેન ઉપડી. જેથી તારાને વળાવા આવેલાં લેણાં મોઢે બર તરફ પાછાં ફર્યાં.

મકરણુ ૮ મું.

રસીકલાલને ઉઝી પદવી.

રસીકલાલને આ નોકરી કરતાં છ માસ પશુ પુરા થવા આવ્યા નહોતા. એટલામાં રસીકલાલની હુશિઆરી જોઈ તેનો પગાર મહારાજાએ ગયાસથી વધારી એકદમ દોઢસો રૂપીઆની મુનસફની જગ્યા આપી. રસીકલાલને સારી પદવી મળી તેથી પોતાની નોકરી મણી ઉમંગથી કરતો હતો. રસીકલાલ દર માસે પોતાનું ખર્ચ કાઢતાં પગારમાંથી રૂ. ૧૦૦) બચાવતો હતો. વળી પોતાનો સસંગે ત્યાં દીવાન હતો. છતાં પણ તેમની ટરકાર ખીલકલ રાખતો નહોતો. તે પોતાના આપજળથી કમાવવું એજ તેનો પકડો વિચાર હતો. રસીકલાલ ચાલાક અને દુશ્મિઆર હતો. તેથી તેના ઉપર સરકારની પણ અત્યંત પ્રીતી હતી. કોઈ વખત સરકારમાં અધરૂં કામ આવતું તે રાજ સાહેબ તુરત રસીકલાલને પુછતા અને તેનીજ પાસે ન્યાય અપાવતા. રસીકલાલ પોતે એવો ખતીસો હતો કે ગમે તેવું અધરૂં કામ હોય પરંતુ તે કર્યા વીના રહેતો નહોતો. વળી સધળા માણસોની તેના પર પ્રીતી વધારે હતી. રસીકલાલ જેવી રીતે હતો તેનીજ રીતે તેની સ્ત્રી પણ હતી. તે પણ પોતાના પતીની આજ્ઞા શીઘ્રજ બહાર ખીલકલ થઈ મુકતી નહોતી. સ્વચ્છંદીએ નાનપણમાં પોતાના પીતા પાસે ધણું સુખ ભોગવ્યું હતું, પરંતુ તે સુખ મનપર લાવતી નહોતો તેના પતી કોઈ વેળા કોઈ કારણપર દપડો આપે તો તે પણ સહન કરી બેસી રહેતી. રસીકલાલ પોતાની નોકરી ઉમંગથી બજાવતો અને રૈયતને પુરતો ન્યાય આપતો. તેથી શેરેરના લોકો પણ તેના ઉપર ખુશ હોતા. વળી શહેરમાં તો રસીકલાલને એક મોટા અમલદારની ગણનામાં ગણતા અને તેમના ઉપર વિશેષ પ્રેમ રાખતા, આ પ્રમાણે આ નોકરી રસીકલાલે ફક્ત એક વરસ કરી રાખતો તેમ રૈયતને પ્યાર મેળવ્યો તેથી મહારાજાએ તેમના દામથી ખુશી થઈ તેમને સાતસો રૂપીઆની સમજાવજની જગ્યા આપી. પરંતુ રસીકલાલ પોતાના ખર્ચમાં અસહ્ય કરતાં એક માસ પણ વધારે ખર્ચતો નહોતો. પણ પોતાની ગરીબ સ્ત્રીની પ્રમાણે

અર્થ રાખતો. જેથી સારી રકમનો બચાવ કરતો. રસીકના મનમાં કોઈ વખત એમ આવતું કે સામરાના તાબામાં રહી નોકરી કરવી એ દીક નહિ, માટે આ ગળ્ય છોડી મીઝ રાખ્યામાં બધ નોકરી કરે તો સાઈ. તેથી નવરાશની વખતે પુસ્તક વાંચી આગળ કાયદાનો અભ્યાસ કરતો. રસીકલાએ સવારના પાંચ વાગ્યાથી તે સાત વાગ્યા સુધી અને સાંજે સાડાપાંચથી સાતમાત્ર વાગ્યા સુધી પોતાની પત્ની સાથે ફરવા જતો હતો. અને આછીનો વખત પોતાની નોકરી બગ્ત જવામાં અને પુસ્તકો વચવામાં તથા આગળ અભ્યાસ વધારવામાં કાઢતો. અને તેની સ્ત્રી પણ નવરાશની વખતે તેની સાથે પુસ્તકો વાંચવામાં સામેલ રહેતી. રવજંદીને પોતાના પત્નીની સાથે એવું નો મરસ બનતું હતું કે તેને પોતાને પીએર પણ જવું ગમતું નહોતું. તેના પીએરમાં તેના માળાપ શીવાય બીજું કોઈ નહોતું તેથી તેના આપનો આધાર પણ ફક્ત રવજંદી રજા હતો. વળી તેના આપને ત્યાંથી કોઈ કોઈ વખત સીપાઈ બોલાવવા આવતો નો પણ જતી નહોતી. રસીકલાલ પોતાના સમરાને સરકારી કામ બાગત કાંઈ કામકાજ હોય તો બોલાવતો તે શિવાય તેમને કોઈ દીવસ બોલાવતો નહોતો. પરંતુ પુરોત્તમદાસ નો બીચારા તે બંને જણાને બધા હેતથી ચાલતા હતા અને અમે ધારતા હતા કે મારી મીત્રકનતા વારસ મારી દીકરી અને મારા જમાઈ શીવાય બીજું કોઈએ નથી. પરંતુ રસીકલાલ તો તેમની મીત્રકનની બીત્રકલ પરવા રાખતો નહોતો. રસીકલાએ નોકરીના પૈસામાંથી બચાવ કરી પોતાને માટે એક રખર ટાયરની બગી તથા શીગરામ અને ડોકીઆટ તથા ત્રણ ઘોડા ખરીદ કર્યા હતા. દરરોજ પગે ચાલીને જવું પડતું હતું તેથી તેના મનને વીચાર થયો કે ચાલીને ગયા કરતાં ગાડી ઘોડા ખરીદવા એ બધું સાઈ છે એમ વિચાર કરી પોતાના પગારના બચાવ કરેલા ૫ પૈસામાંથી એક રખરટાયરની ગાડી, એક શીગરામ, એક ડોકીઆટ તથા ત્રણ ઘોડા ખરીદ કર્યા હતા, રસીકલાલ હંમેશ પોતાના મનને એમજ ધારતો કે જાત મહેનત સિવાય હરામતું લેવું એ ખોટું છે. તેથી કોઈ દીવસ તેની સ્ત્રી હોતાના પીએરથી પૈસા લાવવા સંબંધી ચાત કરતી તો તે તેને બીત્રકલ પસંદ પડતું નહીં, પણ તે ઉલટો તેના ઉપર ચીડાઈ જતો. રસીકલાલ પોતાની નોકરી નેક દાનતથી કરતો હતો, તેથી સધળા લોકોનાં અને તેના ઉપર પ્રદુહીત રહેતાં હતાં. અને સધળા માણસોને તે બધો વહાલો લાગતો હતો. બચાવ કરવામાં પોતે સગામાઈ સરખાની પણ સીધારસ ખેંચતો નહોતો અને બરાબર ન્યાય આપતો, તેથી રસીકલાલ આખા મહેરમાં

પ્રમાણીક કહેવાતો હતો. તેમજ પોતાની અદાર વરસની ઉમરના પ્રમાણમાં તેણે સારું નામ મેળવ્યું હતું. રસીકલાલે આ નોકરી પણ બેજ વરસ કરી તે દરમિયાન મહારાજના વિચાર તે નોકરી કરતાં પણ ચઢતા દરજ્જાની નોકરી આપવી એમ થયો. તે ઉપરથી તેમને મોટા જડજની નોકરી રૂ. ૨૦૦૦)ના પગારના દરમાયાથી આપી જેથી રસીકલાલનું મન વધારે પગાર મળતો જાણી વધારે લલચાયું તેથી ત્યાંજ રહેવાનો વિચાર કર્યો અને નવી જગ્યાનો ચાજ નપાસી લીધો. બાદ થોડા દીવસ કેટલું સ્વછંદીના પીતા માંદા પડ્યા. તે બે માસ માંદા રહી પોતાનો દેહ ત્યાગ કરી પરલોક ગયા. પછી સ્વછંદીના પિયરમાં તેની મા એકલીજ રહી, તેથી સ્વછંદીને તથા રસીકલાલને પોતાને ત્યાં રહેવાનું કહ્યું પણ તેમને સાફ ના પાડી અને કહ્યું કે મારે તમારી મીલકતની ખીલકુલ જરૂર નથી, હું કાંઈ નમાલો નથી, કે તમારી મીલકત ખાઈ બેસી રહું. અને પરમેશ્વરે મારામાં પૈસા પેદા કરવાની સત્તા આપીછે. અને જ્યાં સુધી મારી દેહ ચાલે છે ત્યાં સુધી મારે કોઈનું હરામનું લેવા ઈચ્છા નથી. માટે સાસુજી તમે તમારે એકલાં રહી તમારા દીવસ નીરમમન કરો. તમારી દીકરી તમારી ખર્ચ અંતર લેવા દરરોજ આવશે તેમજ કોઈ રીતે મુઝાશો નહિ અને મનમાં ખોટું લાવશો નહિ તથા તમારે જે બેઠાએ એ કહેજે કે હું મોકલી આપીશ. તેમજ તમારી તહેનાતમાં હું આ એક સીપાઈ મુકુટું તેને તમે કામ બતાવજો. તે ખુશીથી કરશે. માટે સાસુજી પધારો. અને કોઈ વાતે ચિંતા કરશો નહીં. વળી તેમની પાછળ પૈસા વાપરવામાં કે પુન્ય દાન કરવામાં કસર રાખશો નહીં. એટલું કહી પોતાની સાસુને તેમને ઘેર વીદાય કર્યા અને પોતે પોતાની નોકરી ખરા દીલથી કરવા લાગ્યો. વળી પદસાની ગરમીમાં પોતાના મા બાપ બેઠેનને તો ખીલકુલ વીસરી ગયો હતો છતાં તે નીચમથીજ ચાલતો હતો. અને સારા કામમાં હંમેશાં બામ લેતો હતો તથા પોતાનું ખર્ચ દરકસરથી કરતો જેથી સારી રકમના ખચાવ કરી બેંકમાં જમા કરી રાખતો હતો.

પ્રકરણ ૯ મું.

મ.લોકબાઇને પોતાના દીકરાઓ માટે ચિંતા.

મણી અને માલેકબાઈ પોતાના જોડલા ઉપર બેઠાં બેઠાં સુંદર રસાલ અને રસીકના ઉચાટ કરે છે. બેઠેન રસીક ક્યાં હતો? સુદર

આફ્રીકામાં શું કરનો હશે ? તેની શી સ્થિતિ હશે ? હવે તારા આફ્રીકે પહોંચવાની તૈયારીમાં છે. ફક્ત હવે ચાર દીવસ પુરા થશે એટલે તે આફ્રીકા પહોંચશે. માટે સુંદરબાઇનો કાગળ અહીંથી તારાની સાથે ગયેલા મુનીમ તુરત લાવશે. પરંતુ વહાલો બાઇ રસીક ક્યાં હશે ? એહેન આપણા ઉપર પરમેશ્વર પૈસે ટકે, તથા માણુસથી કેર વરતાવી નાખ્યો છે, અને નીયોમ પડાવ્યો છે. તેમજ દુખ ધણું પડે છે અને સુખનો દીવસ સુદૃઢ આવે નથી. જ્યાં જોઇએ ત્યાં દુ.ખ દુ.ખ ને દુ.ખ. આપણા ઉપર જ્યારે આટલું દુઃખ છે ત્યાર તેમના ઉપર પરદેશમાં કેટલું દુઃખ હશે ? તેમની શી વહે હશે ? તે કેમ દીવસ કાઢતા હશે ? તેમાં વળી રસીકનો તો પત્તોજ નથી, તે આપણને વીસરી તો નહીં ગયો હોય ? કે રખેને કાંઈ નવા જુની તો નહીં થઇ હોય ? કે કાંઈ રખેને કાંઈએ મારી તો નાખ્યો નહીં હોય. શું થયું હશે ? કાણ જાણે ! ઇશ્વર જાણે શું થયું હશે ? હાય મારી પાસે પૈસા નથી, નહીં તો વહાલા રસીકનો પત્તો કાઢવા હું જાતે નીકળી પડત. એહેન માઈ કાગળું કહ્યું કરતું નથી, મને આખી રાત ઉંઘ આવતી નથી, મને ખીલકૂલ અજ બાવતું નથી. બાઇઓના વિચારમાં ને વીચારમાં હું ગાંડાતુર બની ગઈ છું. પેટમાં વાયાની સુજો આવ્યા કરે છે અને માઈ મન બડકે બળી જાય છે. વળી એહેન આ બળતા દંતમાંથી બચવાનો હવે એકે ઉપાય નથી. જેવી આપણી સારી સ્થિતી હતી તેથી દશ ગણી ખરાબ થઇ ગઈ છે, પરંતુ શું કરીએ ? હરીને ગમ્યું તે ખરૂં. એણે જે કાર્યું હશે તે કરશે. પ્રભુ પૈસો નથી તો મળશે પરંતુ માહારા પુત્રનો પતો તો મેળવ. પ્રભુ છેક નીર્દય કેમ બની ગયો છે ? પ્રભુ તને આ કરવું ધરીત છે ? શું આમ તને રીખાવવું સાદે લાગે છે ? એવો તે શું અમાગે ભારે ગુનો આવી ગયો છે ! પ્રભુ હવે આ નીર્ભાગીને આ ફુનીઆમાંથી તારી પાસે બોલાવી લે. હું તારા કામમાં આવવા ધણી ખુશી છું. વળી પ્રભુ સાઈં યા નરશું કરનાર તુંજ છે, તારા વીના કોઈયા બનનાર નથી માટે ગમે તેમ કરી માઈ બહું કર, નહીં તો તારાજ ચરણમાં આ મારો જીવ અર્પણ કરીશ પ્રભુ આ દાસીનો છેવટનો સ્વાલ છે, જ્યાં તું સહાય કર ને કાંઈ પતો મેળવી આપ. પ્રભુ હવે દદ થઇ છે. તેં અમારી પરીક્ષા ધણીજ જોઇ અને ધણુંજ દુઃખ દીધું માટે હવેવી દુઃખ દુર કરી મુજ જેવી ગરીબ ઉપર દયા લાવો તો સાઈં. એટલું કહી મંચારી ચીંતામાં ને ચીંતામાં પોતાના કામમાં ગુંધાઇ ગઇ અને મણી પોતાને સાસરે ગઇ

પ્રકરણ ૧૦ મું.

તારાનું આફીના આવવું.

સુંદરલાલની પત્ની તારા અને તેના પિતાનો મોકલેલો મુનીમ અને હંસરાજ શેઠના સરનામે આવી પહોંચ્યા. અને હંસરાજ શેઠને ત્યાં ખબર ઠાઠી તો સુંદરલાલ ખીજે રહેલે તેવી ખબર મળી જેથી ગડીવાન પાસે ગડી તે બાજુ હંકાવી. અને જ્યાં સુંદરલાલ ન મકાન ઉપર આવી પહોંચ્યાં. સુંદરલાલ તે વખતે રસોઇ દરનો હતો. તેની સ્થિતિ તે વખતે એક ગરીબ કંગાળ માણસ બની ગઈ હતી. તારાને અને મુનીમને આવેલા જેમ સુંદરે પુછ્યું કે તમે કેમ આવ્યા છો? ક્યાં રહો છો? તમારે મારા મકાન ઉપર આપણું કારણ શું છે? આવાં સુંદરલાલનાં વાક્યો સાંભળી તારાની સાથેનો આવેલો મુનીમ તો શરમીદો બની ગયો. અને તારાને કહ્યું કે મેન! સુંદરલાલ તો તમને ખીલકુલ પીમરી ગયો છે. બુઆને તેને આપણને ખીલકુલ જાણખતા પણ નથી તેથી તારાએ કહ્યું કે મુનીમજી! આ નહિ જાણખતો એક કાંઈ વૃદ્ધોજ હોયો એવું છે! કારણ કે તેમણે બહાવરા બનીને મને જવાબ આપ્યો છે તેથી તેમના મનની બાંતી હું બાળી નાખું એમ ધારી તારા એકદમ ધુનટો તાણી બોલી પ્રાણ નાથ! આપે મને નહીં જાણખી? એ તો હું આપની અધાંજના તારા! આ વાક્યો સાંભળી સુંદર શરમાઈ ગયો અને બોલ્યો તારા તું અહીં ક્યાંથી આવી? તને અહીં કાણ લાવ્યું? તારી સાથે આ કાણ છે? તેના જવાબમાં તારાએ કહ્યું કે:-આપે મને કહ્યું હતું કે હું ત્યાં જઈને તેડાવી લઈશ તો તે બાબતના કશા ખબર કે અંતર તેમજ કાગળ પણ ખીલકુલ નહિ આવશ્યકી આપની દારીને રાત દિવસ ખીલકુલ એન પડ્યું નહિ. તેથી મારાં માત પિતાની રજા લઈ ને તથા મારા પિતાશ્રીના મુનીમને સાથે લઈને આવી છું. જેથી આપના સુખદુઃખમાં ભાગમાં લઈશ. પછી તારાએ સુંદરલાલને કહ્યું કે-પ્રાણનાથ આપ રસોડામાંથી બધાર પધારો હું આપને દાસી આપની પાસે હાજર છું, છતાં આપ રસોડા કરો ને અલગીત કહેવાય. એમ કહી તારા ઠંડા પાણીએ નાહી, સ્વચ્છ કપડા પહેરી લઈ રસોડામાં રસોઈ કરના મધ અને પોતાની સાથે આવેલા મુનીમને પાણી મુકી નવરાખ્યા બાદ થોડા વખતમા તારાએ રસોઈ તૈયાર કરી અને સુંદરલાલને તથા મુનીમને ખાટલો દાગી આપન આપી જમવા બેસાડ્યા. સુંદરલાલ આ વખતે તારાના કાથની પહેલ વેહેલી રસોઈ જમતો હતો તેથી જમતાં જમતાં આશ્ચર્ય પામતો હતો,

અને પોતાના મનમાં વખાણતો હતો. હરરોજ તેને પોતાવા હાથે રસોઇ કરી જમવું પડતું હતું, પરંતુ આજે તો પોતાની સ્ત્રીના હાથનું બોજન તથા પોતાની સ્ત્રી મળવાથી સુંદરના આનંદનો પાર રહ્યો નહોતો. પછીથી તેણે નોકર સાથે ચીઠ્ઠી લખીને પોતાના શેઠની ઉપર મોકલી આપી અને જણાવ્યું કે મારે ઘેર મેમાન આવવાયાં આવી શકાશે નહિ. બાદ એક બાડાની ગાડી મંગાવી તારા તથા તેના પીતાશ્રીનો મુનીમ અને સુંદરલાલ બહાર ફરવા નીકળ્યાં. અને સુંદરલાલે સઘળું શેઠેર બતાવ્યું. ગાર દીવસમાં કરતુર નવા તારા સર્વ ઠેકાણાં જોઈ વળ્યાં. બાદ કરતુરે મણીપુર જવા ત્રણ સુંદરલાલ પાસે રજા માગી તેથી સુંદરલાલે તેને એક અઠવાડિયું વધારે રહેવા સુચવ્યું, તેમજ સુંદરલાલે તેને ઘણા આદરમતકાર કર્યો તેથી કરતુરે ત્યાં રોકાયો. કરતુરે સુંદરલાલની તમામ હાડીડતથી વાટક થયો, જેટલા દીવસ કરતુરે ત્યાં રહ્યો તેટલા દીવસમાં તારા અને સુંદરને ઓકાનનમાં વાત કરવાની પણ દુરમત મળતી નહોતી. એક દીવસ ત્રણે જરા પોતાના મકાનમાં બેઠા હતા. ત્યાં સુંદરલાલના શેઠ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તારા શેઠને જોઈ અંદરના ઝોરડામાં ચાલી ગયા. શેઠ આવી સુંદરલાલને પુછ્યું કે સુંદરલાલ કોણ મેમાન છે? આ કોણ છે? સુંદરલાલે જવાબ આપ્યો કે આ મારા સસરાના મુનીમ છે. અને અંદરના ઝોરડામાં છે તે આપના દાસની સ્ત્રી છે એમ શેઠને કહ્યું. સ્ત્રી શેઠ તેમને ત્રણે જણાંને પોતાને ત્યાં જમવાનું નોતરું દીધું. તે સમિળી સુંદર બોલ્યો, શેઠજી! ઘણી ખુશીથી અહીં જમીએ છીએ તે પણ આપનુંજ છે વળી આપનું કયું અને મારું કયું? તે સઘળું એકજ છે. આ પ્રમાણે બોલવાથી શેઠ બોલ્યા— સુંદરલાલ ના આજે તો આપણે ત્યજ જમવા આવ્યો. હું જઈ રસોઇની તૈયારી કરાવું છું, તેથી જો કલાકમાં રસોઇ તૈયાર થઈ જશે માટે તમે જો કલાક રહી જરૂર આવજો. હું જઈ ગાડીચાળાને ગાડી લઈ તમેને બોલાવા મોકલીશ. એટલું કહી શેઠ પોતાના ઘર તરફ ગયા. બાદ સુંદરલાલે મુનીમને પોતાના એકઠા કરેલા રૂપિયામાંથી પાચસો રૂપિયા બચાવી દુઃખ વેડી રાખ્યા હતા તે આપ્યા ને કહ્યું કે આ રૂપિયા અને નાણે તમેલો કાગળ તમને આપું તે મારા ઘર આગળ જઈ મારા માત જીને આપજો. અને બેઠેન વીચેરેને મારા ખુશ ખુશાલીના સમાચાર કહીને એટલું કહી નીચે પ્રમાણે કાગળ લખી આપ્યો.

વહાલાં માતૃમી માણેકલા તથા વહાલી બેહેન મણી.

સુ. મણીપુર

માતૃમી તેઓ અહીં સહીસલામત આવી પહોંચ્યાં છે. મુનીમની સાથે રૂ. ૫૦૦) મોકલ્યા છે તે મળેથી જવાબ લખજો વળી મારી ફીકર તમે કરશો નહીં. અમે ખુશી આનંદમાં છીએ. રસીકની વાત સાંભળી મારા મનને ધણી ચીનતા પેદા થઇ છે. રસીકનો પત્તો મળે કે તુરત મને જણાવજો. બેહેન મણીની વાત સાંભળવાથી હું ધણો દીલગીર થયો છું અને વળી રતીકાન્તા સુધરી જવાથી મને આનંદ થયો છે. અહીંયાં મારે હાલ ત્રણ લાખ રૂપીઆ દેવા થઇ ગયા છે. અને જુના શેડની સાથે તીરોધના વધી ગઇ છે. મેં થોડા વખતપર ઘણો સખત મંદવાડ ખાધો હતો, પણ હાલમાં મારી તખીચત સારી છે. બીજો કેકાણે નોકરી દર માસે બંગો રૂપીઆના પગારથી કંઈ ખું. પરંતુ અત્રે આવી કિલ્લો વધારે ખર્ચમાં આવી પડ્યો છું, પરંતુ હાલમાં પરમેશ્વરની કૃપાથી સાફ છે માટે તમે કોઇ મુંઝાશો નહીં. આટલા દીવસથી કાગળ નહિ લખવાનું કારણ એજ હતું કે તમે મારી બીના સાંભળી કલટાં દુઃખી થાવ. હવે બીલકુલ દુઃખ નથી. બાઇનો પત્તો લાગે કે તુરત લખી જણાવજો અને દેવાદારોને ધીરજ આપજો. તેમજ પૈસા મળેથી મોકલાવીશ. તમે જરા પણ મુઝવણ લાવશો નહીં, હું કાગળ હર વખતે લખતો રહીશ. એજ.

લી૦

વાહલા પુત્ર મુંદરના પ્રણામ.

સુ. આફ્રીકા.

શેઠ ગંગાધરની દુકાને.

ઉપર પ્રમાણે કાગળ લખી રહ્યા પછી કાગળ અને રૂપીઆ મુનીમને સોંપ્યા. અને શેઠને ઘેરથી તેમને જમવા તેડવા માટે ગાડી મોકલી હતી તેમાં ત્રણે જણાં બેઠાં અને શેઠને ઘેર પહોંચ્યાં. ત્યાં શેઠજીએ રસોઇઆ પાસે નવી નવી જાતના પકવાનો, ને નવી નવી જાતનાં બજીઆં, નવી નવી જાતનાં, શાક તથા તરેહ તરેહનાં રામતાં, વીજેરે ભોજન સાફ તૈયાર કરી રખાવ્યું હતું ને જમી લીધું તથા પાન ચોપારી વિજેરે ખાધાં, પછી સાંજના સાત વાગ્યાને સમય થવાથી અને બીજે દીવસે મણીપુર તરફ કરતુરને મોકલવાનો હોવાથી ત્રણે જણાં મુંદરલાલને ઘેર આવ્યાં. બાદ થોડીક આડી અવળી વાતો કરી તથા પ્રેરદિયે વહેલું ઉઠવાનું હોવાથી ત્રણે જણ પોતપોતાની પસારીમાં નિદ્રાવશ થયાં.

ખીજ દીવસે પરાઈમાં ઉઠી દાતણ પાણી કરી ચાહ પી સર્વ તૈ-
યાર થયાં. કસ્તુરે પોતાના સામાન ટ્રંકમાં ભરીને પેક કર્યો. પછી સુ-
દરલાલે ગાડી મંગાવી ને કસ્તુરને સ્ટેશન સુધી મુકવા ગયા અને કસ્તુરને
ટ્રેનમાં બેસાડી વીદાય કર્યો. પછી તારા અને સુદરલાલ પોતાના ઘર ત-
રફ ગાડીમાં બેસીને આવ્યાં. ઘેર આવ્યા પછી સુદરલાલે પોતાના ઉપર
ગુજરેલી મધળી વાત અથથી ઇતિ સુધી પોતાની જીને કહી, જેથી
તારા સાંભળી ઘણી દીલગીર થઇ.

— ❦ —

પ્રકરણ ૧૨ મું.

રસીકલાલનું પરદેશથી ધર તરફ આવવું.

રસીકલાલ અંદ્રપુરના રાજ્યમાં સજ્જનોની નોકરી સારી ખંતથી
કરતો હતો અને ન્યાયથી ચાલતો હતો. અને પોતાના સાસરાના
પૈસાની ખીલકુલ પરવા રાખતો નહોતો. તે પોતાના હાથે કમાવું એજ
એક ધારતો હતો. વળી પોતે ઘણો મહેનતુ હોવાથી કાંઈ કામમાં
જુલ કરતો નહિ, તથા જે કામ કરતો તે અતિ હોંસથી અને એક
ચિત્તથી કરતો. તેથી રાજની તેના ઉપર અધાગપ્રીતી હતી. તેમજ
તેની હુશીઆરી જોઇ તેના ઉપર તેમનો અધાગ પ્રેમ હતો. વળી
રાણીઓ સુધાં પણ રસીકની સલાહ લઇને કામ કરતાં હતાં. રસી-
કલાલ પ્રમાણિક અને ન્યાયી હતો તેથી રાજનો તેના ઉપર પૂર્ણ
વીશ્વાસ એકો. જેથી તેમને લાયક જાણી તેમના સાસરાવાળી જગા
આપવાનું નહીં કર્યું, અને તે જગા તેને સાંપી. દીરાનની નોકરી
છ માસ સુધી કરી તેટલામાં તેમની સાસુ પણ ગુજરી ગઈ તેથી
સ્વછંદીના પીએરમાં કાંઈ પણ માણસ રહ્યું નહીં, તેથી સ્વછંદી
માયાપની શોસનાથી દરરોજ સુકાતી જતી હતી. સ્વછંદીને બાઇ કે
એહેન કાઇજ હતું નહીં તેથી તેના મનમાં ધણી મુઝવણ આવતી
હતી, માયાપના ગુજરી ગયા પછી ખીયારી પોતાને ઘેર તાળું વાસી
રસીકની પાસેજ રહેતી. એક દિવસ સ્વછંદીએ રસીકલાલને કહ્યું કે
પ્રાણનાથ ! મારા પીએરની મીલકત આશરે પંદર લાખની છે તથા
રહેવાને બગેલો વીગેરે પણ છે. માટે આપણે આ બાડાના ઘરમાં
રહેવા કરતાં ત્યાં રહીએ તો કેવું સાઈ ? તે સાંભળી રસીકે તેને કહ્યું
કે મને પસંદ પૈસો ખીલકુલ અપનો નથી ને હું ખીજનો પૈસો
આવાની ઇચ્છા રાખતો નથી. માટે તે વાત તું મારી આગળ ખીલકુલ
કરીજ નહિ. પ્રાણનાથ ! એ મીલકત હવે આપણા વિના કાણુ આનાર છે ?

તથા ત્યારે શુ માત્ર પીતાની મીલકત બીજને હુટી જવા દેવી એ ત-
મને ઠીક લાગે છે ? વળી એ મિલકત ક્ષેત્રથી આપણને કોઈપણ જાતની
નાહાનમ નથી. હવે તો એ બીજકત આપણીજ કહેવાય. માટે પ્રાણ-
તાય આ દામીનું કહ્યું ગાડી બાણનું ઘર તથા દેહ આપણા પોતાના
ઘરમાં જઈએ તો ધારું સારું. આવી રીતે તારાનું બોવણું સાંભળી
રસીક ગોઠવ્યો. તને આ ધન પરમંદ નહીં તો ચાલો ત્યાં જઈએ ?
પ્રીત તારું ઘીલ દુભાવીશ નહીં. એમ કહી બાણના ઘરમાંથી નીકળી
નમામ સામાન ગાડીમાં ભરવી પૂરબોતમ દીવાનવાળા ઘરમાં રહેવા
ગયા. તેમને ત્યાં પણ ઘરમાં સામાન બહોળો હતો અને પૈસાની પણ
ખોટ નહોતી તેથી દરગજ પત્ની પાત્રી આનંદમાં રહેતાં. પરંતુ બી-
ચારી સ્વછંદને દુઃખ માત્ર એજ હતું કે તે સર્તાત વાતાડી હતી.
તેથી હમેશાં તેની ચાન્તામાં બળોતો ભરમ થત હતી. રસીક તો કોઈ
પણ જાતની શીકર રાખ્યા સિવાય પોતાની નોકરીનું કામ એક ને-
શીથી બજાવતો હતો.

એક દિવસ એવો બનાવ બન્યો કે રસીકનાલ પોતાના ઓર-
ડામાં રજના દીવસે બેઠો બેઠો પુસ્તક વાંચતો હતો. તે વાંચતાં
વાંચતાં ‘માઆપ પર હુત’ એ નામનું પુસ્તક તેના હાથમાં આવ્યું
તેથી તે પુસ્તક પહેલેથી તે છોટ સુધી વાંચી ગયો. તે વાંચી રહ્યા
પછી તેના હોશજ ઉડી ગયા તથા તેના ચહેરા શીકા પડી ગયો અને
શરીરનું લોહી તદન ઉડીજ ગયું તેમજ તદન બેહોશ બની ગયો.
આમ બનવાનું કારણ બીજનું કાંઈજ નહોતું, તે પુસ્તક વાંચવાથી
તેને પોતાની ગા, બેહેન, બાઈ, સાંભળી આવ્યાં હતાં. વળી પોતાના
બાઈના સરનામાની નોંધ પણ ખોટાઈ ગઈ હતી તે પણ તેને યાદ
આવ્યું અને ચીચાર કરવા લાગ્યો કે સીડી ક્યાં મુકી હશે ? એમ
સોચ કરતો કરતો આખા ઘરની દરેક પેટીઓ, પટારાઓ વિગેરે
ખુલ્લે ખોલે સઘળે કેંકાળે શોધી વળ્યો, પરંતુ તેને તે સરનામાનો
બીલકુલ પતો લાગ્યો નહીં. આ અશ્વસોમમાં રસીકનાન એક અઠ-
વાડીયા સુધી પોતાની નોકરી પર પણ ગયો નહીં. અને ચિત્તમાં મા,
બાઈ અને બેહેનનીજ સોચના કરવા લાગ્યો અને પસ્તાવા લાગ્યો કે
તેઓની રિયતિ કેમ હશે ? મા તો બીચારી દરણાં ઢળી પેટ ભરતી
હશે. કારણ કે તેને તો તેના શીરામ બીલકુલ આસન છેજ નહિં માટે
તે બીચારી હમેશાં દુઃખમાંજ દીવસો ગાળતી હશે. હાથ ! તે ત્યાં
દુઃખ ભોગવે અને હું અહીં વૈભવ ભોગવું. ધીક છે મારા વૈભવમાં
ને સાંભળીમાં ! બાઈ પણ બીચારો દુઃખનો માર્યો કેટલાક વખતથી
પરદેશ મથો છે તેની પણ શું ખબર હશે ? હાથ ! વળી સરનામું પણ

મુમાવી બેઠો છું, નહીં તો તેની ખબર જલદી લઈ શકત. પરંતુ હાલમાં બીજું કંઈ નહીં કરતાં હાલને હાલ રજા મેળવી મારાં માણને તથા મેનને મળું. હવે મારાથી અહીં એક પણ પણ રહી શકાશે નહીં, એવો પોતાના મન સાથે નિશ્ચય કરી પોતાની જાતે બોલાવી કહેવા લાગ્યો કે પ્રીયા ! હું અહીંથી રજા લઈ મારા બાઈ તથા મારાં માતૃશ્રી વિગેરેને મળવા થોડા દીવસની રજા લઈ જવા ધારું છું. જેથી સુખેથી તું અહીંયાં રહેજે. તારી તેહેનાતમાં નોકરી આકરો વિગેરે દરરોજ કાવમ રહેશે. માટે પ્રીયા ! તું કોઈ જાને મુઝાઈશ નહીં, હું થોડા દીવસમાં તેજાને મળી તુરત પાછો આવીશ. તે ઉપરથી સ્વચ્છંદી બોલી-જા પ્રાણનાથ ! હું અહીં એકલી રહેનાર નથી. હું તો આપની સાથેજ આવીશ. હું તો આપના સુખે સુખી અને આપના દુઃખે દુઃખી. તેથી પ્રાણનાથ મને તો આપની સાથેજ લઈ જાવ. હું તો આપના વીના એક પણ પણ અહીં રહી શકનાર નથી. માટે-પ્રાણનાથ જ્યાં આપ ત્યાં હું, આપ અહીં-જ કલાક નોકરીપર જાઓ છો તો પણ મારા જાને એન પડતું નથી. તો આપ દેશમાં જાઓ તો મને અહીં એન્જી રહેવું કેમ ગમે ? માટે મને તો આપની સાથેજ રાખો. મારે સાસુજી ને નણ્જીને મળવાની જીજ્ઞાસા છે, તેથી હું તો આપની સાથેજ આવશ. આ પ્રમાણે સ્વચ્છંદીનું કહેવું સાંભળી રસીકલાલ બોલ્યો. પ્રીયા ! મુઝાઈશ નહીં, તારી મરજી જે સાથે આવવાની છે તો બધે સાથે આવજે, પરંતુ તું નીશ્ચિત રહે. હું દરબારમાં ગળ વાસે જઈ રજા મેળવી આવું છું, એમ કહી તે દરબારમાં ગયો.

દરબારમાં આવી રસીકલાલે પોતાને દેશ જવા સાર રાજ વાસે રજા માગવા લાગ્યો. નામદાર ધીરાજ ! મારે મારી કુટુંબને મળવા દેશમાં જવા વીચાર છે તો થોડા દીવસની આપ રજા આપો તો મારા કુટુંબીઓને મળી પાછો આવું. તેના જવાબમાં મહા રાજ ધીરાજે ત્યું કે રસીકલાલ ! તમે જવા માટે રજા માગો છો પરંતુ તમારા વિના અહીં કામ ચલાવવું મુશ્કેલ થઈ પડશે. માટે જવાનો વીચાર પણ નાખો તો ધારું સાડું. તેથી રસીકલાલ બોલ્યો. મારા કુટુંબને મળે તો મને લગભગ પાંચ વર્ષ થા જવાં છે તેજા સુદરનાં હશે, તેમની શી ખબર હશે ? તેમજ તે નો અત્યાર સુધી કામગીર પણ નથી. માટે હવે તેમને મળ્યા શીવાય રહેવાય તેમ નથી. હું પણ નોકરીના કામને લીધે તેજાને વીસી ગયો હતો, તેથી તેજાને બીલકુલ કામગીર પણ મેં લખ્યો નથી માટે અન્નદાતાર મારે તેમને હાલને હાલ મળવા જવા વિચાર છે તો આપ મને મળવા જવાનો

હુકમ આપશો. થોડા દીવસ મારી જગ્યાનું કામ બીજા કોઈ માણસથી નમાવી લેશો. હાલ સુધી આપની નોકરી કરવા મેં બીલકુલ ચુક કદી નવા. મહારાજાધારાજ ગમે તે રીતે મને દંશમાં જવાનો હુકમ આપશો. આ પ્રમાણે રસીકલાલનું બોલવું સાંભળીને તથા તેમનો પકકા વિચાર જાણીને રાજના મનમાં નકી થઈ ગયું કે રસીકલાલ તેના કુટુંબને મળવાનો ઘણો આગ્રહ ધરાવે છે. માટે તેને જવા દેવો, નહીં તો તે નોકરી પણ છોડવા કબુલ થશે, માટે હાલ તેની જગ્યાનું કામ બીજા માણસ પાસે કરાવી લઈ તેને જવા દેવો એજ સારું છે. એમ ધારી રસીકલાલને રાજએ કહ્યું કે રસીકલાલ તમારા કુટુંબીઓને મળી થોડા દીવસમાં પાછા આવજો. તમારે જવું છે તો સુખેથી જાઓ. એટલું કહી રાજ પોતાના ખાનગી હાલમાં ગયા.

રસીકલાલ પોતાને ઘેર આવી સર્વ સામાન માણસો પાસે ટૂંકામાં પેક કરાવો તૈયાર થયો. અને પોતાની જીને પણ જનના સામાન સાથે લઈ લેના પેક કરવા કહ્યું, તેના તેણે પણ સામાન નોકરો પાસે પેક કરાવી લીધો. પછી સ્વચ્છંદી ગોલી પ્રાપ્ત થાય ! આપણે દેશમાં જઈએ છીએ અને મારા પીતાજીનાં જે સર્વ માલ મીઠકા જે તે આપણે ત્યાં લઈ જઈએ તો કેવું ના? તેથી રસીકલાલ મનમાં ચિંતાર કરી બોલ્યો-પ્રીયા ! તારી ખુશી તેમ છે તો તે પણ તીજેરીમાયી કાઢી સાથે લઈ લે ! આવી સ્વચ્છંદીએ તેના પીતાશ્રીના દરબારીની એક ટૂંક બરાવી લીધી, અને પોતાના નોકર સાથે સર્વ સામાન ગાડીમાં નાંખી રેલવે ઉપર લઈ જવા કહ્યું અને બીજી ગાડીમાં રમીક અને સ્વચ્છંદી બેસી રેલવે ઉપર આવી પહોંચ્યાં. ટ્રેનને ઉપરવાને ફક્ત અડધી કલાની વાર હતી. તેથી ટીકીટ એજીન્ટમાં જઈ ફર્સ્ટ ક્લાસની ટીકીટ કરાવી ટ્રેનમાં બેસી ગયાં અને થોડી વારે ગાડી ઉઠી.

રસીકલાલ ગાડીમાં બેઠે બેઠે પણ મા બહેનને જલદી મળવાનો વિચાર થયા કરતો હતો, તેથી રેલવેમાં દીવસો મહા મદામુશીબતથી કાઢતો. મા બેનને મળવાના વિચારમાં તેને બીલકુલ આવતું પશુ આવતું નહોતું. ટ્રેનમાં બેઠે બેઠે વખત જાય નહિ તેથી ચોપડીઓ વાંચતો હતો, વળી સ્વચ્છંદીના મનમાં એવો વિચાર થયો કે પ્રાપ્ત થાય ! આપણે આવતા સ્ટેશન ઉપરથી આપણા ઘર આગળ તાર કરીશું તો તેઓ આપણી સાથે આવશે અને આપણને ઠીક સમજાવશે. માટે આવતા સ્ટેશનથી તાર મુકી તો ઘણું સારું. તે ઉપરથી રસીકલાલ

મેણો. પ્રીયા! તારૂં કહેવું ખરાબર છે. એમ કહી તેણે એક કામગીર તાર લખી તૈયાર કર્યો અને સ્ટેશને આવી નીચે પ્રમાણે તાર મુક્યો.

To, **Manekbai Manipur.** From, **Rasiklal R. Chandapur.**
Coming the day after to-morrow at night by Mail, receive me.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

રસીકલાલની સુંદર ઉપર હુડી.

મણી તથા માણેકબાઈ બંને પોતાના ઘરમાં બેઠાં બેઠાં સુંદર અને રસીકને યાદ કરો ચિંતા કરતાં હતાં, એટલામાં તારવાળો માણેકબાઈનું નામ પુછતો ઉપર પ્રમાણેનો તાર લખતે આવ્યો અને તારથી માણેકબાઈને ખબર પડી એટલે માણેકબાઈનો ચહેરો તો એકદમ શીકાર્ય પડી ગયો, બેહોશ બની ગયાં અને પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યાં કે રખેને શું હશે? કાંઈ માઠી ખબર હોય! એમ ધારી મગોએ ચીંતામાં ને ચીંતામાં તાર ફરી આપી. તાર ફેડી વાંચવા માંડ્યો એટલે માણીનો ચહેરો સેહેજ હરખાવા લાગ્યો. તે જોઈ તેની મા મગીને લાગી. બેઠેન આ તાર શાનો છે? એમાં શું લખ્યું મણીએ કહ્યું માણ! રસીકબાઈનો તાર આવ્યો છે. તેમ જણાવે છે કે આવતી કાલની મેવટ્રેનમાં હું તે તરફ આવતાર ૧૩. માટે રેલ્વે કાર સામા આવવું. તેવી માતૃશ્રી આપણું ઘર વિગરે માફ કરી રાખીએ તો ઠીક. આવતી કાલે આવવાના છે. તેમને મદવાડ કે ગરબડ કાંઈ ગમતી નથી. માટે માણ હું ઘર સધળું માફ કરી નાખું છું એમ કહી મણી હોંશમાં ને હોંશમાં સધળું ઘર સાફ કરવા પડી અને ઘર તદ્દન નવા સરખું બનાવી નાંખ્યું. આ તાર તંબ્યા પછી બંનેને રસીકને મળવાનો ઘણો હર્ષ થયો, બંનેનું મન પ્રસુક્તિ થયું, અને તે રાત્રે બંને જણાં રસીકને મળવાના કિમંગમાં આખી રાત જાગૃત રહ્યાં અને બીજે દિવસે સવારે છ વાગતાં જુમારે માઠી મંગાવી તૈયાર થઈ સ્ટેશન તરફ જવા તીકલ્યાં એટલામાં તેમનો બેલુદાર રૂપીયા માગવા આવ્યો તેણે માણેકબાઈને કેટલાક ટુંકારા માથે તકરાર કરીને છેવટે દાવો કરવાનું કહી પોતાને ધેર ગયા. બીજાં

મા દીકરી શું કરે ? દેવાનાં દાસ હતાં તેથી જન્મનાં તેમ ચુપકાથી બેસી રહ્યાં પરંતુ તેમના સામો એક પણ જવાબ આપ્યો નહીં. આજે રસીક આવવાનો હતો તેથી હવેનો દીવસ હતો પરંતુ આ બેબુદારે આવી તેમને બેહોશ બનાવી દીધાં. વળી બાકી આવશે અને તેમને માટે રસોઇ તૈયાર રાખવી પડશે, પરંતુ આપણી પાસે પૈસા હાલ કાંઈ નથી તેથી શી રીતે કરીશું ? એ પણ જોમને એક મોટો વીચાર હતો. વીચાર કરતાં કરતાં કાંઈને ત્યાંથી પૈસા લાવવાની હીંમત નહીં ચાલવાથી પોતાના ધરમાંથી પાંચ શેર નમનનું ત્રિપાનું તપેલું કાઢી મણી છાનીમાની બજારમાં જઈ વેચી આવી. અને તેના બે રૂપિયા આવ્યા તેનું સીધું સામાન લાવી રસોઇ કરવા માટે બ્રાહ્મણ બોલાવ્યો અને તેને સર્વે સાહિત્ય આપ્યાં તથા તેને તાકીદથી રસોઇ કરવાનું કહી બંને મા-દીકરી સ્ટેશન ઉપર ગયાં. થોડા વખતમાં ટ્રેન આવી પહોંચી. રેલવેના ડગ્ગામાંથી ઉતરી રસીકલાલ પોતાની માં ત્રણ હપ્થી બેટયો તથા બંને સુખશાંતિના સમાચાર પૂછ્યા. સ્વછંદી બીચારી એક બાજુ ઉપર ઉભી રહી હતી, તેથી મળીએ રમીકને પુછ્યું બાકી આ સ્ત્રી કાણ છે ? પણ રસીકલાલ તો કાંઈ બોલી શક્યોજ નહિ. તેથી મણી અને માણેકગાંધ પોતાના મનમાં સમજી ગયાં કે તે રસીકની સ્ત્રી શીવાય બીજું કોઈ હશેજ નહીં તેથી તે બંનેની આંખમાં હર્ષાનુભવો આવી. પછી મણી સ્વચ્છંદી પાસે જઈ જાણે જોળખતી હોય તે પ્રમાણે માનથી અને હેતુથી બોલાવવા લાગી. બાબી સાહેબ ! કેમ બાજુપર ઉભાં રહ્યા છો ? વળી કેમ અમારો છો ? બાંકુલ શરમાશે નહીં, આ તો આપણું ઘર છે એટલું દલું, એટલે સ્વચ્છંદી પોતાની માસુને તથા પોતાની નજીંદને પણ પડી. પછી રસીકલાલે માર ગાડીઓ બાડાની મંગાવી અને સરસામાન અંદર મુકાનાં દીપો ત્યારબાદ મર્વ નાડીયાં ભેરી હર્ષમાં ને હર્ષમાં ઘેર આવ્યાં.

ઘેર આવી સવ સામાન ગાડીમાંથી લઈ ઘરમાં મુકી દીધો અને દાતણ પાણી કરી ચા પીધો. થોડીક વાર થઈ એટલામાં રસોઈ પણ તૈયાર થઈ, તેથી બ્રાહ્મણે સર્વને જમવા માટે કહ્યું એટલે સધળાં પોતપોતાના આસને જમવા બેસી ગયાં. જમી રહ્યા પછી પાન સોપારી ખાધી. મુખવાસ કરી રસીકલાલે પોતાની કુઠો બોલી. અદરથી સધળું જવાહીર તથા બીજા સોનાના દાગીના બહાર કાઢ્યા એટલે મણી તથા માણેકગાંધ તો એકદમ ચકીત બની મયાં અને આંખોમાંથી પ્રેમનાં આંસુ નીકળવા લાગ્યાં. તે ઉપરથી રસીકલાલે પોતાની માતાને તથા પોતાની બેનને ધીરજ આપી શાંત પાડ્યાં.

રસીકલાલે ઘેર આવ્યાની વાત તેના સેલુદારને ખબર પડવાથી રસીક-
લાલની પાસે ઉપરાણો કરવા આવ્યા. તેથી તેમને ખીજે દીવસે નાણું
આપવાનો વાયદો કરી વિદાય કર્યા. પછી ખખરમાંથી ફેટલાક ઝવેરી-
ઓને બોલાવી પોતાનું ઝવેરાન વેચી નાખવાનો વિચાર કરી એક
માણસને ઝવેરીઓને બોલાવા મોકલ્યો. એટલે થોડા વખતમાં ઝવે-
રીઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. પછી રસીકલાલે સર્વ જવાહીર તેઓની
આગળ સુકી દીધું. ઝવેરીઓ તે જવાહીર જોઈ ચક્રીત થયા તે સર્વ
પોતપોતાના મનમાં વીચાર કરવા લાગ્યા તથા માંહોમ હે છુપી વાનો
કરવા લાગ્યા. છેવટે ઝવેરીઓએ નહીં કર્યું કે આ સોદામાં ફક્ત દોઢ
લાખનો નફો લઈશું તોજ આ માલ આપણને મળશે નહીં તો પાછા
જવું પડશે, એમ ધારી સર્વ માલ પદર લાખ રૂપિયા માટે ખરીદ
કરી ઝવેરીઓ ચાલ્યા ગયા, અને રૂપિયા માટે એક કલાકનો વાયદો
કર્યો, તે રસીકલાલે કબુલ રાખ્યો. પછી રસીકલાલ-પોતાની માતાને
કહ્યું કે માણ ! મારા પીતાજીનું દેવું સેલુદારને વાજ સહીત આપવું
એજ આપણી આપડ છે તે ઉપરથી માણેકખાંધ બોલી-માઈ !
તારી ખુશી તેમ છે તો તેમ કરજે. વળી તેજુ પોતાનું મકાન અમાઉ
પૈસાના અડચણને લીધે વેચી નાખ્યું હતું જોયો તેમાં ખીજા
માણસો રહેતાં હતાં તેથી તે મકાન ખરીદવાનો દંઢ વિચાર કર્યો.
પછી વેરીઓએ જવાહીર તથા દાગીનાના રૂપિયા મોકલી આપ્યા
તે રૂપિયા ગણી લીધા અને ઠેકાણે મુક્યા. ત્યાર બાદ જે મખસે
તે મકાન લીધું હતું તે સખસને મળીને તેને કહ્યું કે તમેજે અમેને
જે ખીજા આપ્યા હોય તે હોય અને તે ધર આપો. એટલે
મકાન તાજાજે તેજે આપેલા રૂપિયા કરતાં દોઢી કીમત બતાવી.
તોપણ રસીકલાલે તે મકાન ગમવાનું કબુલ કર્યું અને મકાન ખ-
રીદી લઈ સર્વે ધરમાં રહેવા ગયાં. આ રીતે પોતાનું અસલ ધર
મળવાથી માણેકખાંધ અને મણી તો મગાં હરખાયા લાગ્યાં રસીકને
પરદેશથી આટલા પૈસા મેળવ્યાનું માણેકખાંધએ જોવાથી તે નવા
જન્મની માફક માનવા લાગી.

એક દિવસ મણી અને રત્નજી દી ધરમાં બેઠાં બેઠાં વાતો કરતા
હતાં. તે વખતે મણીએ પોતાના ઉપર તથા પોતાની માતા વજે-
રના ઉપર વીનેલી સર્વ હકીકત કહી માંખગાવી એટલે રત્નજી બોલી
આપણી પાસે પુષ્કળ પૈસા હતા તે ક્યાં ગયા તથા દેવું ક્યાંથી થયું ?
તેમજ આવું વિશ્વાસ અને શોભાયમાન ધર મૂકી ખીજે રહેવા જનાનું
મારણ શું ? અને તે તમને કેમ ગોઠતું હતું ? મણી બોલી-અમારા આપ-
લાલની જે મીઠકત હતી તે અમે સર્વે જાણે તાના હતાં, તેમજ મારા

બાઇએને બાળાવવામાં તથા ખાવાપીવામાં ખરચાઇ ગયું અને ઉલટું
 દેવું થયું હતું પણ પરમેશ્વરે અમારા ઉપર દયા કરી તો રસીકબાઇએ
 સર્વે દેવું પનારી તીધું ને સુખી કર્યા. વળી-મારા બીજા બાઇ સુંદરલાલ તો
 અ.ક્રાંદા ગયા છે તેમની શી ખબર હશે? વળી મારાં બાબી પણ
 તેમની તરફ થોડા રોજથી ગયાં છે તેમની પણ ત્યાં કામ જાણે શું
 ખબર હશે તથા શું કરતા હશે? તેમને ત્યાં એકલાંને કેમ ગમતું હશે?
 તેમના સુખ દુઃખમાં જાગ આ વહાલી બેઢેન શીવાય કોણ
 ફેરે? ધણા વખત થયાં સુંદરબાઇનો કાગળ સરખો પણ નથી. વળી
 પાછા પોતે પ્રતીજ્ઞા લઈ ગએલા છે. બાબી સાથે સરવે બેશી ક્યારે
 ભોજન કરાશે? તે વખત ક્યારે આવશે? બાઇની મને ધણી
 ચીંતા થાય છે. બાબી માંડે હૃદય ભરાઇ આવે છે. બાઇ વીના
 આ ફનીઆ મને જે જેવી લાગે છે. તે સાંભળી સ્વચ્છંદી બોલી,
 નણુંજી! તમે બીલકુલ ચીંતા કરશો નહીં, ઇશ્વર સર્વ સાંડે કરશે,
 સજુરીનાં ફળ મીઠાં છે. સજુરી રાખવી એ માણસનું કર્તવ્ય છે.
 પરંતુ ચીંતા કરવી એ તન્ન બુલબરેલું છે. કહેવત છે કે 'પરમેશ્વર
 પાધરો તો વેરી આધરો' માટે કરતો હરતો પ્રભુ છે તેથી જ્ઞાન્ત
 થાઓ. નકામું હૃદય દુઃખી ના કરશો. એટલામાં માણેકબાઇ અને
 રસીકલાલ પોતાના સગાંને મળવા સાંડે બહાર ગયાં હતાં ત્યાંથી
 પાછાં આવ્યાં, તેઓ આવીને બેઠાં, તેટલામાં તારાને મુકવા ગયેલ
 મુનીમ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે સુંદરનો આપેલો કાગળ અને
 પાંચએ રૂપીઆ માણેકબાઇને આપ્યા, અને સુંદરલાલની તમામ
 હકીકત કહી. પછી પોતાના શેઠના ઘર તરફ રવાના થયો.

સ્વચ્છંદી દીવાનની છોકરી હતી, છતાં પોતાના પતીની તથા
 સાસુની ધણી સારી રીતે સેવા કરતી હતી તથા આખા ઘરનું કામ
 પોતે ઉઠાવી લેતી હતી. કામ વીના બેશી રહેવું તેને પસંદ નહોતું
 તેથી પુરસદની વખતે સ્વચ્છંદી અને મણી ભરત ભરવા બેસતાં
 અને મન પ્રયુક્ત રાખતાં.

આવેલો કાગળ રસીકે કાઢી વાંચ્યો. વાંચતાની સાથે રસીકના
 તો હોશ્વ ઉડી ગયા. હાય બાઇ! આટલો બધો દુઃખી છતાં પણ
 મને યાદ કરે છે અને મારે માટે જીવ બાળે છે વળી તેને આટલું
 બધું દેવું થઇ ગયું છે? માટે માણ! બાઇને આ રૂપીઆમાંથી
 ચાર લાખ રૂપીયાની હુડી કરી મોકલાવી આપું તો ધણું સાંડે
 થાય માટે કહો માણ! આપનો શું અભીપ્રાય છે? તેવું કહેવાથી
 માણેકબાઇ બોલી વાંડે બેઠા! તેમ કરજો. તે ઉપરથી રસીક
 બોલ્યો—ના! દેવાદારના અને બાઇના મળી રૂપીઆ આઠ લાખ જશે

અને બે લાખ મકાન ખરીદવામાં ગયા એટલે બાકીના પાંચ લાખ રૂપિયા મારા સાસરાની મીલકતમાંથી વધ્યા છે અને બીજા મારી પેદાશના રૂપિયા બે લાખ છે એટલે તમારી પાસે સાત લાખ રૂપિયા થશે તે તમે તમારી પાસે રાખજો. માછ હવે હું બાઈ ઉપર હુંડી ખીડવા બજાર જઈ છું. વળી મારાં બાબી પણ થોડા દીવસ થયાં ત્યાં ગયાં છે, એટલે તેને રૂપિયાની ધણી અડચણ પડતી હશે તથા તેને ત્રણ લાખનું દેવું થયેલું છે તેથી રૂપિયા તાકીદથી મોકલાવી દેવું તો તેને હજી થતી દુર થાય એમ કહી નાખડતો બજારમાં જઈ ચાર લાખ રૂપિયાની હુંડી આફરીકા પોતાના બાઈને મોકલાવી દીધી. અને હુંડીની સાથે નીચે પ્રમાણે કાગળ ગળી ખીડ્યો. મારા જહાસા અને માયાળુ બાઈ મુંઢરલાલ !

મુ. આફરીકા.

બાઈ ! હું અદારગામ મુસાફરી કરી થોડા દીવસથી ઘર તરફ આવ્યો છું. તમારો દીલગીરી બરેલો કાગળ પાંચ દીલગીર થયો છું. આ કાગળની સાથે ચાર લાખ રૂપિયાની હુંડી મોકલી છે તેમાં જાણવેલા મરનામે જતા રૂપિયા કાઢી આવી, તેણેદારોને નાખી બાકી રહે તે સંભાળી વાપરજો. માતાજી તથા બેઠેન સર્વ ખુશી આનંદમાં છે. તમારા તથા મારી બાબીના ખુશી બજાર મને ચંદ્રપુર મુકામે દરબારમાં દીવાન રસીકલાલને સરનામે મોકલાવજો. અહીંથી મરોબર એક માસ પછી ચંદ્રપુર જવાનો છું, ત્યાંથી અતરલાખ રૂપિયા લાવી, મકાનો વીગેરે ખરીદી, દેવાદારો પતાવી તથા તમને મોકલાવી રૂપિયા દસલાખ વાપર્યા છે. બાકીના સાતલાખ માને આપ્યા છે. તમારે વીશેષ રૂપિયા જાંઘએ તો ચંદ્રપુરના સરનામે લખી મંગાવી લેજો. ચિન્તા રાખશો નહીં. બેઠેન વીશેની પણ ખીલકુલ શીકર રાખશો નહીં. બેઠેનને હવે સાસરીમાં સાઈ સુખ છે. રતીકાન્ત પણ હવે બરાબર સુધર્યા છે. માછને તથા મને યાદ લાવીને કાગળ લખતા રહેજો. અને પૈસા જોઈતા વાપરજો.

લી.

જહાસા બાઈ રસીકલાલના

પ્રણામ.

હુંડી અને કાગળ મોકલાવ્યા પછી રસીકલાલ અને માણેકભાઈ પોતાના ઘરમાં જોઈતી ચીજો ખરીદવા બજારમાં ગયાં. મણી અને સ્વહંદી પોતાના ચારકામાં ભરતકામમાં લુખવ બની ગયાં હતાં. સ્વહંદીએ ચંદ્રપુરથી લાવેલું પોતાના હાથનું ભરેલું કામ મણીને નવી નવી

જાતનું બતાવ્યું તેથી મણી તે ભરતકામ જોઈ ચક્રીત બની ગઈ અને
 બોલી બાબી ! આ રીતે ભરત ભરતાં મને આવડતુંજ નથી ને તે મેં
 કાંઈ દીવસ જોયુંજે પણ નથી માટે મને તેમ કરી આ ભરત ભરતાં
 શીખવાડો. મને આવું ભરત ભરતાં શીખવાની ધણી હિમેદ છે. આ
 ભરત મને ધણું સરસ લાગે છે. માટે બાબી મને શીખવો તો ધણું
 સારું. આ સાંભળી સ્વછંદી બોલી, નણુંદણ ! ધણી ખુશીથી શીખરીશ.
 જોમાં શું મારે શીખવાનું છે. તે તમને એક દીવસમાં શીખવાડી દઈશ.
 તે ભરવું તદ્દન સહેલું છે. થોડોજ વખત ધ્યાન દઈ ભરત ભરવાનું
 જોશો. એટલે તમને આવડશે. જુઓ આ સાડી કેવી સરસ બરીછે
 તે સાંભળી મણી બોલી, બાબી ! આતો એથી પણ ચઢે તેવીછે. ઓહો!
 આતો વળી અગ્નચપ છે આ સાડી ભરવામાં તમને જોછામાં જોછા
 બે માસ તો થયાજ હશે. ના નણુંદણ ! આ સાડીને મં એક બઠ-
 વાડીઆમાં તૈયાર કરી છે. તે ધણી સરસ છે, અને તે ભરવી પણ
 ધણી સહેલી છે, તેમાં કાંઈ વધારે કારીગરી કરી નથી. જુઓ તમને
 બતાવું. જુઓ આ ડુલ ભરું છું. તે બરાબર ધ્યાનમાં ગણો અને
 પછી મને ભરી બતાવો. વાત બાબી, મને ભરી બતાવો, હું બરા-
 બર ધ્યાનમાં રાખીશ. જુઓ ત્યારે હું ભરું છું એમ કહી મણીની
 રખડ એક ડુલ બે મીનીટમાં ભરી આપ્યું. તે ડુલ મણીએ બરાબર
 ધ્યાન આપી જોયું, પછી મણી બોલી, બાબી ! આ તો તદ્દન
 સહેલી રીતે ભરાય છે અને જલદી થઈ જાય છે. બાબી હવે
 મને આ ભરત બરાબર ભરતાં આવડશે. હવે મને ભરવામાં બીજ-
 કુલ ખામી નહીં આવે. એટલું કહી મણીએ પોતાનાં ભરેલાં કપડાં
 સ્વછંદીને બતાવ્યાં. આદ સ્વછંદીએ પોતાનાં કપડાં તેની સાથે
 સરખાવ્યાં એટલે તેના મનને તો મણીના ભરતનું કામ એકઆની
 પણ પસંદ પડ્યું નહીં, તેથી મણીએ પણ તે પ્રમાણે કલુક કયું
 પછી મણી સ્વચ્છંદીની સાથે આખો દિવસ રહેવા લાગી, અને એક
 અઠવાડીઆમાં બરાબર ભરત ભરતાં શીખી ગઈ. મણીને અને સ્વચ્છં-
 દીને બેનપણું પણ એવાં બંધાઈ ગયાં હતાં કે બંનેમાંથી એક પણ
 છુટાં પડી જુદાં મડવાનું મન ખીલકુલ કરતાં નહીં અને હંમેશાં બંને
 સાથેજ રહેતાં. આ બંને જણાને નણુંદ બોળાઈ કરતાં બેહેનપણાનો
 સંબંધ ધણો વીશેષ બંધાયો હતો. સ્વચ્છંદીને પોતાના પતિની સાથે
 જવાને પંદર દીવસ બાકી રહ્યા હતા, મણીને તે વાત યાદ આવ-
 વાથી અને પોતાની બાબી જોય તેથી તેને મને નહીં તેથી રાવા
 બેઠી, સ્વચ્છંદીએ તને ધણું સમજાવ્યું પણ છાની રહી નહીં. તેવામાં
 બાબરમાંથી રસીક અને માણેકબાઈ આવ્યાં. મણીને રાત્રી સાંભળીને

સુંદરલાલે પુછ્યું, પણ મણીએ કાંઈ જવાબ આપ્યો નહિ ત્યાં રવજંદીએ કહ્યું કે આપણે હવે ચંદ્રપુર જતાને થોડા દીવસ બાકી છે, તેથી તેમને અહીં એકલાને ગમે નહીં એથી રહે છે. પછી રસીકે મણીને ધીરજ આપી ને બીજા પંદર દીવસ રહેવાનું કહ્યું. મણી અને મણીને રોતી છાતી રાખી, તેમજ તે વાત વોશરાવી દીધી અને પોતપોતાના કામમાં ગુંથાઈ ગયાં. મણી અને રવજંદી દુરસ દના વખતે નાવેલો પણ વાંચતાં હતાં.

પ્રકરણ ૧૩ સું.

હંસરાજનું મરણ અને સુંદર તથા તારા કેડ

સુંદરલાલ ગંગાધર શેઠને ત્યાં માસીક બસો રૂપીઆના પગારથી નોકરી કરતો હતો. ત્રણ વખત રૂપીયાનું દેવું છતાં પણ બિચારો આનંદ માની પોતાની નોકરી નીમકહવા લાગ્યો હતો. આક્રીકા જેવા મહેરબા તેને પોતાનું ખર્ચ આટલા પગારમાં પૂરું પાતું નહોતું પરંતુ કંબુસાધથી નીભાવ કરી પોતાના દીવસો ગાળતો હતો. તે પોતાની નોકરીનું કામ સાફ પૂર્ણ કરતો હતો તેથી ગંગાધર શેઠ તેના ઉપર ધણુ ખુશ રહતા હતા અને તેને પ્રમાણીક માનના હતા. તારા પોતાના પત્નીની સેવા સારી રીતે કરતી હતી. તેવામાં એક દીવસ મેના આપેલા કાગળનો જવાબ લેવા આવતી હતી, તે ઉપરથી તારાએ સુંદરલાલને પુછ્યું કે આ આ આવી છે તે કાણુ છે ? આ પ્રમાણે તારાનું બોલવું સાંભળી સુંદરલાલ ધણુ મુઝવણમાં આવી પડ્યો, અને પોતાના મન સાથે વીચાર કરવા લાગ્યો કે આને મારે શું જવાબ દેવો તેમજ આને વાત કરવી કે નહીં ? શું કરવું ? મારી દાનત કાંઈ તેના ઉપર ખુરી નથી, છતાં પણ તે તેમ સમજશે ને ઉલટો વીખવાદ થશે મારે મારે અસહ્ય તેને જે રીતે બોલાવવાનો સંબંધ છે તેજ પ્રમાણે ખરેખરે કહી દઈં તોજ ઠીક થશે, તેમ ધારી તારાને કહેવા લાગ્યો કે તે તો મારા ધર્મની બેઠેન છે, કદાચ તે વાતનો તેને અંદેશ પડતો હોયતો આગળ ઉપર ખરી ખાત્રી થશે. વળી પ્રીયા ! તે મારા ઉપર અત્યંત પ્રેમ રાખતી હતી. તે કારણથીજ મારે તેમના પીતાને ત્યાંથી નોકરી છોડી દેવી પડી છે. તેણે મારા ઉપર જુદો આરોપ પણ મૂક્યો હતો વળી તેની મારા ઉપર પ્રેમપત્રીકા આવી છે પરંતુ હું તો તેને બેઠેન સમાનજ માનું છું. તે મારા જુના સૈઠની મોટી દીકરી થાય છે. આ પ્રમાણે સુંદરનું કહેવું સંખળું મેના ઉભી ઉભી

સાંભળતી હતી, તેથી એકદમ વચમાં બોલી ઉઠી—મુંદરલાલ ! મને
 પેલી ચીઠીનો જવાબ શું આપો છો ? શું તમે મને એક તરફથી
 બરોબર મણી કાઢી ? હું શું તમારા હિસાબમાં જરા પણ નથી ? શું
 હું તમારી સરખામણીમાં આવું તેમ નથી ? શું તમે મારો બવ બ-
 ગાડીજ નાંખશો ? શું મને રજાગતી કરશો ? શું તમે મને આમ ટળ-
 વળાવશો ? પ્રાણનાથ ! આ દાસીનો ભવ બગાડ્યા વિના સત્વર મદલ
 કરી આપની અર્ધાંગના બનાવો, જેથી આપના ચરણકમળની દાસી
 થાઉં. પ્રાણનાથ ! મારે આપના શીવામ દુનીયાપર સઘળા પુરૂષો
 ભાઈ બાપ સમાન છે માટે આપ મારા મનની ઉમેદ પુરી નહીં પાડો
 તો, મારે કાશીએ જઈ કરવત મુકાવી મારા મનની મુદદ પાર
 પાડવી પડશે. માટે પ્રાણાધાર ! ગમે તેમ કરી આ દાસીનું આપ
 પાણીમદલ કરો કે જેથી હું આપના સુખ દુઃખની ભાગીયણ થાઉં.
 હું પૈસાની કંઈ સગી નથી. પણ હું તો મારા પ્રાણના આધારના
 પ્રેમનીજ બુખી છું; જેથી પ્રાણનાથ ! આ દાસીની અરજ નહિ સ્વી-
 કારો ત્યા સુધી હું અહીંથી જવાનીજ નથી. પ્રાણનાથ ! આ રાત્ર
 મારો છેલ્લોજ છે એથી માફ કહેવું માન્ય રાખશો એવી દાસીની આશા
 છે. મેનાની આ હકીકત સાંભળી તારા તો એકદમ ચક્રીત બની ગઈ અને
 બોલી : શું તું મારા સ્વામીની અર્ધાંગના થવા માગે છે કેમ ? એ પ્રમાણે
 કહી શોચ કરવા લાગી. હાય ! પ્રભુ ત્યાંથી નીકળી અહીં આવી તો
 પણ મને પાછી શીકરમાંજ નાંખી. હાય ! હવે મારે શું કરવું ? આ
 રંડા તો મારા મકાન ઉપર અડીંગા નાખી બેઠી છે વળી મોટા
 શેઠીઆતી છોકરી છે તેથી જો તેને કાંઈ કહું તો મહાભારત કામ
 થઈ પડશે. પરંતુ તેને કહ્યા કરતાં મારા સ્વામીને સમજાવું તો ઘણું
 સારું, જો તેઓ મારા કહ્યામાં રહેશે તો પછી સઘળા જખ મારે
 છે, માટે એક વખત મારા પ્રાણનાથને ગમે તે યુક્તિ રચી તે કામ
 કરતાં અટકવું. વળી કદાચ એ રંડાંની સાથે લહુ તો લોકોમાં જણ
 થાય અને ફજેતી થાય તે નફામાં. માટે તેમ નહીં કરતાં યુક્તિસર
 હિંમત ધરી મારા પ્રાણપતિને સમજાવું કે જેથી રાંડ અભાગચીનું
 કાંઈજ વળે નહીં ને ધુળ ફાકતી પાછી જાય. તેમ કરીશ એટલે મને
 ઠીક પડશે, નહીં તો રંડા મારા ઘણીને ફાસલારીને ફાસાવી મારશે.
 માટે આ પ્રમાણે કરવું મને વધારે દુરસ્ત લાગે છે એમ વીચારી
 તારા પોતાના પતિને ધીમે સારું કહેવા લાગી પ્રાણનાથ ! આ આવી
 છે તેને માટે શું ખુત્તાસો કરો છો તે મને જણાવો. તે ઉપરથી
 મુંદરલાલ બોલ્યો—પ્રીયા ! મં મં મં નીચપ ક્યો છે કે મારે તેની
 સાથે કાંઈ પણ રીતે સંબંધ રાખવો નહીં કરણ કે સામન

આધારે એક સ્ત્રી છતાં બીજી સ્ત્રી કરવી નહીં, તેમ ખુલ્લું છે. વળી હું તેના પીના પાસે નોકર હતો અને તેમનું અન્ન ખાધું અને તેની સાથે આડો બંધવાર કર્યો તો હું નીમકદરામ કહેવાડે, તે કારણથી તેના પીતાની નોકરી મુશી હતી બીજી નોકરી કરે છું. માટે પ્રીયા મારો તેને કાંઈ પણ પ્રકારે બોલાવવાનો વિચાર નથી. વળી હું તેની સાથે માર્ક મારક વર્તું છું. તો પણ તે મને છોડતી નથી, તો પ્રીયા હવે તેને શી રીતે દૂર કરે, કે આપણે ઘેર તે આવે નહીં ? તારાએ કહ્યું: પ્રાણનાથ ! તે રસ્તો હું આપને સંદેશાથી બતાવું. પરંતુ તે રસ્તો ક્યાં પહેલાં તમારે જરા તેની સાથે જુડું બોલવાની જરૂર પડશે. રસીકે કહ્યું: ના તે જુડું બોલવાનું મારાથી જરા પણ નહીં બને. તારા કહે-કે તે ના બને તો ફક્ત હા અને ના કહેશે કે નહીં ? હા કહો તે યશી પરંતુ બીજું નહીં કહેવાય. બીજું સંઘળું તમારે કરવું પડશે. વાંચ પ્રાણનાથ ! હવે તમે જુઓ કે તે પીતાની મેળે રાજી થઈ પોતાને ત્યાં જાય છે કે નહીં. માટે આપ હવે બીજા ઝોરડામાં ચાલો તે બેઠી છે, ત્યાં જઈ ખુલાસો કરીએ, ફક્ત હું પુછું તેમાં હા અને નાજ એ શબ્દ કહેજો. બીજું કાંઈ તમારે બોલવાની જરૂર નથી. એમ કહી તારા પોતાના મન સાથે વીચાર કરવા લાગી. મારા પ્રાણનાથને જાણમાં રમાનાં અટકાવના એ મારી રરજ છે. વળી તેમ કરવામાં જુડું બોલવું એ જુડું નહીં પણ સદાને માટે સાચુંજ છે. એમ વીચાર કરી તારા અને સુંદરલાલ મેના પાસે આવ્યાં. પછી તારા બોલી મેના બેઠેન ! તમે (સ્ત્રી શીક્ષણ) નામનું પુસ્તક વાંચ્યું છે ? હા મેં તે પુસ્તક બરાબર વાંચ્યું છે. વાંચ તેમાં શું લખ્યું છે ? તેમાં એમ લખ્યું છે કે સ્ત્રીએ કંઈ રીતે ચાલવું, અને કંઈ રીતે વર્તવું તે લખેલું છે. વાંચ તેમાં તેમ તો નથી લખ્યું કે કાંઈ પુરૂષને એક સ્ત્રી છતાં બીજી સ્ત્રી કરાવવાની રરજ પાડતી ? ના તેમ તો નથી. ત્યારે તમે સુંદરલાલને એક સ્ત્રી છતાં બીજી સ્ત્રી કરાવવાની માગણી કરો છો તે બીજી છે ? મારી માગણી તમારા આવ્યા પહેલાંની છે. મેં તે મની પાસે તમારા પરણ્યા અગાઉની માગણી કરી છે. વાંચ તમારી માગણી પહેલાંની ના હોય તો ? મારી માગણી પહેલાંની ના હોય તો આજથી સુંદરલાલના સામું જોવું નહીં. જુઓ ત્યારે તમે તમારા અંતઃકરણથી બોલો છો તે પાળશો ? મેનાએ કહ્યું હા. પછી તારાએ મેનાને કહ્યું કે ત્યારે પુછો કે તમારી માગણી મારી સાથે લગ્ન થયાં પહેલાંની છે કે કેમ ? આ પ્રમાણે સુંદરલાલને તમે પુછો. એટલું કહેવાથી મેનાએ સુંદરલાલને તારાના કહેવાથી પુછ્યું. ત્યારે

સુંદરલાલે ના કહી. બાદ તારાએ મેનાને કહ્યું—બોલો હવે તમે અમારું
 ઘર છોડી દઇ તમારા ઘર તરફ રવાના થશો. ને હવે સુંદરલાલનું
 નામ મૂકી દેશો ? ના, તે મારાથી નહીં બને. તમે મારા દેખતાંજ
 આવ્યાં છો ને મારી માગણી તો મારે ઘેર સુંદરલાલ નોકર હતા
 ત્યારની છે તારાએ કહ્યું—મેના બેન ! તમારા કહેત્રા પ્રમાણે તમે
 બંધાર્થ ચુક્યાં છો. માટે આ તમારી હઠ નહીં ચાલે પરંતુ ઉલટાં
 ફેળેત થશો માટે તેમ નહીં કરતાં મુજે મોઢે ઘર તરફ રવાના થઇ
 જાઓ અને તમારા પીતાને કહી કાંઇ લાયક પત્ની શોધી વરો. તેમ
 કરવાથી તમારી પ્રતિજ્ઞા વધશે ને બવીબ્યમાં સુખ થશે. માટે માં
 કહ્યું માની જાઓ. મેના એકદમ ગભરાઇને બોલી, તારા ! તમે વીચાર
 કરી બોલો ? જુઓ એક તો ત્રણ લાખ રૂપીયા સુંદરલાલ પાસે
 માગીએ છીએ. વળી બીજું મારી માગણી પહેલાંની છે છતાં તમે
 આડું અવળું સમજાવો અને ખોટાં બહાનાં કાઢો તે રીક નહિ. હું
 તો સુંદરલાલને વરીશ કે કાશીએ જઇ કરવત મુકાવીશ. આ બંને
 માંની એક નક્કી કરીશ. ત્યારેજ હું આ જગ્યા ઉપરથી ઉઠનાર છું.
 મને મારાં માબાપની કે કાંઇની દરકાર નથી. તેમ હું કાંઇ કાંઈથી
 ડરતી પણ નથી. મને ફક્ત ઇશ્વરની અને મારા વાહાલા સુંદરલાલની
 દરકાર છે તે શીરાય મારે બીજા કાંઇની દરકાર નથી. આ પ્રમાણે
 મેનાનું બોલવું સાંભળી તારાએ પોતાના મન સાથે વિચાર કર્યો કે
 આ રાંડ મીઠી રીતે સમજનાર નથી, આને તો જુદું બોલી કાઢવી
 એજ વધારે સાઈ છે. એમ ધારી તારા બોલી—મેના બહેન ! હું તો
 તમારી મરફરી કરતી હતી. પણ તમારી માગણી કબુલ કરાવવી તે
 તો મારા હાથમાં છે અને હું કહીશ તે કરશે, પરંતુ મને તમે એક
 વચન આપો એટલે બસ એથી મના બોલી—વચન શી બાબતનું
 માગો છો ? વચન લઇને મુદ્દલ મને અહીં આપતી બંધ કરવા
 ધારો છો કે શું ? તારાએ કહ્યું—ના, ના. તે વાતનું તમેને વચન
 આપું છું પછી કાંઈ ? પછી કાંઈ નહીં. એમ વચન આપો તો મારે
 વચન આપવાને બીલકૂલ વાધો નથી. તારે લાવો વચન. એમ કહી
 મેનાને બાંધી લે છે ને તેના મનને નિશ્ચય કરી આપે છે. જુઓ
 ત્યારે મેના ! તમારે તેમની સાથે લગ્ન કરવું હોય તો તમારે જરા
 બે મહીના થોભવું પડશે. કારણ મારે તમારી તરફથી બેચી કેટલીક
 હાકલો તેમને સમજાવવી પડશે. માટે તેમ કરો તો રીક. હા.
 તમારું કહેવું બરાબર છે. જ્યો તમારા કહેવા મુજબ હું બે માસ
 સુધી થોભીશ. પરંતુ બે માસ પછી તમારે મારી માગણી પુરી કરી

આપરી પડશે. પણ પછી તમે કરી જશો તો નહીં ચાલે ને તેમ કરી આપવું પડશે. હો, હા. તે પ્રમાણે કરવું મારે ક્યુલમંજુર છે. એટલામાં પોસ્ટવાળો પોસ્ટમાં કાગળ આવેલો. સુંદરલાલને આપવા આવ્યો, એટલે સુંદરલાલ તે કાગળ લઈ વાંચી ચક્રીત બની ગયો. ત્યાર પછી તે કાગળ તારાને વાંચવા માટે આપ્યો. તેણે તે કાગળ વાંચી જોયો. કાગળમાં પાછળ પ્રકરણ ૧૨ માં જણાવ્યા પ્રમાણેની હકીકત હતી. તથા તે સાથે રૂપીઆ ચાર લાખની હુડી હતી. તે હુડી જોઈ સુંદરલાલ તથા તારા અતીશુદ્ધ થયાં. તેમજ મેના પણ તે વખતે ઉભી હતી. તે પણ આ હુડી જોઈ પોતાના મનમાં ખ્યાલ કરવા લાગી કે સુંદરલાલ કોઈ સારા મુકર્યના દીકરા છે તે શીવાય આટલી ચાર લાખની હુડી આવે નહીં એમ ધારી મેનાના મનને પુરેપુરી ખાત્રી થઈ કે જે માસ વીત્યા પછી તારા અને સુંદરલાલ સાથે જરૂર સંબંધ કરાવશે તથા મારાં લગ્ન તેમની સાથે કરાવી આપશે. હવે મારે કોઈ પ્રકારની શંકા લાવવાનું કારણ નથી. એમ વિચાર કરી તારાની પાસે રજા લઈ પોતાને ઘેર ગઈ. બાદ તારા પોતાના પતિને કહેવા લાગી પ્રાણનાથ! એ રંગાને મેં ખરાખર યુક્તિથી વિદાય કરી છે. હવે જે મહીના પછી જોવાશે. હાલ તો ને રાજ થઈ ગઈ છે. સુંદરલાલે કહ્યું-પ્રીયા તે તો ઠીક પરંતુ આ ચાર લાખની હુડી મારા બાઈ રસીકલાલ તરફથી આવી છે તે મને જોડું લાગવા જેવું થયું છે. તારા બોલી-પ્રાણનાથ! આમ કેમ બોલો છો? ઘેરયા રૂપીઆ મોકલ્યા છે તેમાં જોડું લાગવા જેવું શું છે? પ્રીયા! હું રસીક કરતાં નોકરી કરવા પહોંચાં નીકળેલો છું. છતાં મારે ઉલટું ત્રણ લાખનું દેવું થઈ ગયું ને રસીક મારા પછી નીકળ્યો હતો તો પણ તે સતર લાખ રૂપીઆ કમાઈ આવ્યો છે અને તે કમાણલા રૂપીઆમાંથી ચાર લાખ રૂપીઆના હુડી મારા પર મોકલાવી છે. વળી તે નાહાનો છે ને હું મોટો છું. તેમજ વળી મેં ઘરમાંથી નીકળ્યા પછી સોમન લીધા છે કે પીનાજીની મીલકત કરતાં ચારગણી મીલકત અને ચાર ગણી આવક મેં જીવીશ ત્યારેજ ઘર તરફ જવાને પ્રયાણ કરીશ. પરંતુ પ્રીયા હજુ સુધી મારે તો કંઈ પણ ઠેકાણું નથી ને ઉલટા ઘેરથી રૂપીઆ આવ્યાં. અને વળી કામગીરીમાં એમ લખે છે કે દેવાદારને દેવામાં આપી બાકીના રૂપીઆ જાળવીને વાપરજો. તે કારણથી પ્રીયા મને ઘરમાં જોડું લાગે છે. પ્રાણનાથ! એમાં કંઈ ઘરમાં જોડું નથી. આપે રૂપીઆ મંગાવ્યા નથી અને વગર મંગાવ્યે મોકલ્યા છે તે મારે આપને બીલકલ ઘરમાં જોડું નથી. પરંતુ સાધારણ રીતે

સંભાળીને વાપરજો એમ લખાય છે માટે તે બાબતનું મનમાં યોદ્ધું લગાડવું એ સાઈ નહિ. પ્રાણનાથ ! આવેલી હુડી વઘારી દેવાદરોને આપી દેવામાંથી મુક્ત થાઓ, અને પછીથી તેને માટે તમારા લાકડેને લખી જણાવજો કે તમોએ મને મોકલેલા રૂપીઆ થોડા વખતમાં મોકલી આપીશ. આપણી વેળા પરમેશ્વર કાલે સવારે વારશે. જ્યાં સર્વે સારાં વાનાં થશે. સધુરીનાં ફળમીઠાં છે. ભગવાનને સત્ય વાદાલું છે. માટે સત્યથી ચાલીશું તો ભગવાન આપણને મહાય કરશે. માટે પ્રાણનાથ ! હંસરાજ શેઠના રૂપીઆ આપણે દેવા છે તે આપના શેઠ ગંગાધરના હાથે તેમને અપાવીને દેવામાંથી મુક્ત થાઓ, પછી એ રાંડનું સઘળું પોકળ ફાડી નાંખો કે પછી તે આપણા મકાન આગળ આવવાનું બુઝી જાય. આ પ્રમાણે તારાનું બોલવું સાંભળી સુંદરલાલ બોલ્યા, પ્રીયા ! તારું કહેવું સત્ય છે. હું શેઠને ત્યાં જઈ તેમને ક્ષમ હંસરાજ શેઠને ત્યાં જઈ છું ને તેમના રૂપીઆ આપી દઉં છું. શેઠ ખુશી હશે તો મેનાની વાત ખુલ્લી કહી બતાવીશ. આ પ્રમાણે સુંદરલાલ કહી ગંગાધર શેઠના ઘર તરફ ગયો.

ગંગાધર શેઠને ઘેર આવી હંસરાજ શેઠને રૂપીઆ આપવા પોતાના શેઠને માથે લઈ હંસરાજ શેઠને ત્યાં ગયા. રસ્તામાં ગંગાધર શેઠ સુંદરલાલને કટલીએક શીખામણ આપતા ચાલવા ગયા. અને બોલ્યા, સુંદરલાલ ! તમારે ત્યાં આગળ એક પથ્ર શબ્દ બેલવો નહીં, અને હું જે કહું તે તમારે સાંભળવું; પરંતુ ખરી વાતનો પુતો દેકો આપવો. અતઃ સઘળી ખીના હંસરાજ શેઠને કહી વાકેફ કરવા. પછી તેમને ખાત્રી નહીં થશે તો પાછળથી તેના કાથ દસ્કતની ચીઠી બતાવીશું. એટલે તેમને પૂરી ખાત્રી થશે. અને તે વાતથી છટકેલી મેના તારા બારણે આવતી અટકશે. માટે તારું કહ્યું માની તમોને જે વાત કહું તે સાંભળી ચીચાર કરી શબ્દ કાઢવો કે જેથી તે શબ્દ તમને બંધનકર્તા થઈ પડે નહીં અને જાણાશી મળે. આ પ્રમાણે શેઠનું બોલવું સાંભળી સુંદર બોલ્યો-વાર શેઠજી ! તારું કહેવું માન્ય રાખું છું. એમ કહી બંને જણ હંસરાજ શેઠને ત્યાં આવી પહોંચ્યા. બાદ હંસરાજ શેઠ સાથે વેપારની થોડી ધણી વાતો કરી; ત્યાર બાદ સુંદરલાલ ઉપર લેણા નીકળતા ત્રણ લાખ રૂપીઆની નોટો કાઢી, હંસરાજ શેઠ પાસે મુકી દીધી. તે ઉપરથી હંસરાજ શેઠ ચકીત બની ગયા ને વિચાર કરવા લાગ્યા કે મેં આની ખાસે કોઈ દીવસ રૂપીઆ મંગાવ્યા નથી ને કોઈ દીવસ માગ્યું કરી નથી, છતાં રૂપીઆ આપવા આવ્યાં છે તેનું શું કારણ હશે ? એવો વિચાર કરી સુંદરલાલને કહેવા લાગ્યા, સુંદરલાલ ! તમને બન્યું

હો. તમે વગર મંગાવે અને વગર કહેવડાવે રૂપીઆ આપવા આવ્યા હો તે મટે શાબાશી થટે છે. આ સાંભળી સુંદરલાલ બોલ્યો—શેઠજી ! આપના રૂપાઆ મારી પાસે લેણા છે અને બીનમંગાવે આપના ન આવું તો પછી બજારમાં મારા નામે કોઈ લખે નહીં. માટે શેઠજી હીસાબ કરી આપના જે રૂપીઆ બ્યાજ સાથે નીકળે તે ગણી આ મુકેલી નોટામાંથી લઈ લ્યો અને રટાંપના દરનાવેજ પાછળ ભરપાઈ કરી આપો. તે ઉપરથી શેઠ હીસાબ કરી બ્યાજ શીખે તથા લાખ રૂપીઆ લઈ લીધા. પછી સુંદરલાલ હંસરાજ શેઠ પાસે આવ્યો છે તેવી ખબર મેનાને પડવાથી તે તાર્બંડતોય અચ્ચી ઉભી રહી. પછી શેઠને મેનાની બાલ્યાલયી વાકેફ કર્યા છતાં, તે વાત શેઠે માની નહીં, પરંતુ આખરે ગગાધર શેઠે મેનાના હાથની લખેલી ચિઠ્ઠી ખતાવી છતાં પણ હંસરાજ શેઠને મેના માટે કાંઈ પણ ખરાબ અસર થયેલી જણાઈ નહીં; અને તે વાત સાચી પણ માની નહીં. પછીથી મંગાધર જેઠે મેનાને બોલાવી પુછ્યું કે આ ચીઠ્ઠીના અક્ષર કોના છે? ત્યારે તેણે દા પાડી અને ક'મુલ ક'યુ' કે તે અક્ષર મારા હાથના છે અને આ ચિઠ્ઠી મેંજ સુંદરલાલને લખી હતી. મેં સુંદરલાલને મારી માથે વગ્ન કરવાનું કહ્યું પણ તેમણે તે વિષે નાજ પાડી હતી. તે ઉપરાંત મેં મારા માતાપિતાને આહું અવળું સમજાવીને નોકરી પરથી સુંદરલાલને રમ્મ અપાવી હતી. અને હજી પણ કહું છું કે હું સુંદરલાલને કદિ પણ છોડનાર નથી મારી સાથે જે સુંદરલાલ વગ્ન નહીં કરે તો જેઠે હું કુંવારીને કુંવારી કાશી જઈ કરવત મુકાવી મારા મનની ઉમેદ પુરી પાડીશ મેં મારા અત કરણથી સુંદરલાલ માથે વરવાનું જળ લીધું જે સુંદરલાલ ગમે તો બિખારી હો, પૈમાદાર હો, પરંતુ આ દુનિયામાં તેમના સિવાય હું બીજાને ભરથાર કરનાર નથી. સુંદરલાલ બિખારી છે તોપણ મારા માયાના મુગટ અને પતિ છે. બીજા ચાહે અગમધિપતિ હોય તો પણ મારે મન તો તરણા સમાન છે. હું મારી ટેક કદાપિ મુરીશ નહીં. મેંજ સર્વ વાતો સુંદરલાલને કહી હતી અને મેંજ તેમની પાસે માગણી કરી હતી. તેમાં મને બીલકુલ દોષ નથી. આખરે હું શરમ તજી દઈને કહું છું કે મારા શરીરના કટકે કટકા કરશો તો પણ હું સુંદરલાલ શિવાય બીજાને વરીશ નહીં.

આ વાત સાંભળી હંસ શેઠના તો હોંસજ ઉડી ગયા. તે સુંદરલાલને ધીમે સાહે કહેવા લાગ્યા—સુંદરલાલ! તમને લગ્ન કરવામાં કંઈ વાંધો છે? શું તમને કોઈ જાતની હરકત છે? આ પ્રમાણે શેઠ-

નું કહેવું સાંભળી સુંદરલાલ જોશ્યો-મારે એકથી બીજી સ્ત્રી કરવાની પ્રતિજ્ઞા છે. શાસ્ત્રમાં પણ એ કહ્યું છે કે સ્ત્રીની ખુશીશિવાય બીજી સ્ત્રી કરવી નહીં. એ રીતે શાસ્ત્રનો ખાધ આવે છે. માટે તે કામ મારાથી મુદ્દલ નહીં બની શકે જો આપ મને બીજું કામ બનાવશો તો તે કરવાને હું તૈયાર છું; પરંતુ આ કામ કરવાની તો હું સાફ નાજ પાડું છું. શેઠ-સુંદરલાલ ! ત્યારે શું તમે એનો જન્મારો ટુકા કરશો ! સુંદર-શેઠ ! મે તમને એ બાબતમાં કાંઈ લેખ કરી આપ્યો નથી તેમજ વચન પણ આપ્યું નથી. શું હું શાસ્ત્ર અને માર વચન એક તરફ મુડી દઈને તેમ કહું ? શેઠ-હા. સુંદરલાલ તેમ દરશી તો ભવિષ્યમાં સુખ પામશો. એક ઉપર બીજી સ્ત્રી કરવી તે પોતાની મરજની વાત છે. તેમાં કાંઈ શાસ્ત્રનો ખાધ હોતોજ નથી. માટે મારા કહ્યા મુજબ વરતી આ અનાથ બાળાનો બવ સુધારા ! તમે જાણ્યા છે, હુશિયાર અને ચતુર છો. માટે તમને વધારે કહેવું પડે તેમ નથી. સુંદર-શેઠ ! મારે જો તેમ કરવુંજ હોત તો તમને પ્રથમજ હા કહેત. શું મેં આટલો વખત તમારું માન ખાવા ના પાડી દશે ? માટે શેઠ તમે તમારે તેમને કાંઈ સાફ લાયક પાત્ર પસંદ સારે ઠેકાણે વસાવો કે જોઈ તેને ભવિષ્યમાં સુખ થાય; પરંતુ મારાથી તો તે કામ નહીં બને માટે કૃપા કરી મારા તરફથી બીનકલ્પ આજ્ઞા હોડી બોલું યોગ્ય પાત્ર શોધશો એજ હું તો વધારે નાફ માનું છું. પછી આપની મરજ. આ વિષયમાં આપે મારો જગ્યા રાખવી તે નકાસુ છે. એટલુંજ કહી શેઠને પ્રણામ કરી ગંગધર શેઠ અને સુંદરલાલ હંસરાજ શેઠનું ઘર છોડી ગયા.

બીજાના હંસરાજ શેઠ છોકરીની વાત સાંભળી ગભરાઇ ગયા. છોકરીની વાત જો દુનિયામાં થાય તો આપણા કાંકરા થાય અને જો આપણે સલાય તો છોકરીનો આપણા થાય છે. એજ વિચારમાં વિચારમાં હંસરાજ શેઠ હંમેશા ઉદાસ રહેતા. મેતાને કંઈ શુકિત કરી બીજો ઠેકાણે વસાવવી તે વિચાર તેને હંમેશાં આવ્યા કરતા હતા. કામ કાંઈ વખત વળી એવા પણ વિચાર આવી જતા કે સુંદરલાલને પૈસા ટકા આપી પરણવાનું કહું તો માને કે નહીં ? વળી કાંઈ કામ વખતે એવો વિચાર આવતો કે મેતાને સગાઈની, થટાવી, લાજ્ય આપી બીજો વસાવવાનું કહું તો તે માનશે કે નહીં ? આખો વિચન એવા એજ વિચાર પોતાના મકાનમાં રહી કર્યા કરતો હતો. જ્યારે શેઠ આ વાત સાંભળી હતી ત્યારથી તેનું ખાત્રમાં કે મેષારમાં ચિત્ત લાગતું ન હતું. મનમાં દરેક વખતે એમ આવતું કે

પૈસો દોકા ધન માત્રમના પધું ચાલ્યું જાય તો ખેર, પણ આમરને ઘેરો ન પહોંચવો જોઈએ. વળી કોઈ વખતે એમ પણ કહવાના થઈ આવતી કે આવું દુઃખ જોવા કરતાં એરે ખાઈ મરણ પામવું એ બધું સાઈ છે. આમરના માર્યા શેઠે આ વિચાર દબાવેલા ધારી પોતાનું મરણ જરૂર નિપજાવવું એમ ધારી બજારમાં જઈ સોનું લઈ આવ્યા.

આશાનો પ્રભાવ કાંઈ ઓરજ છે. હંસરાજ શેઠ ધોળાન્ધ સાથે સાંમલ પી લઈને આ નજર સંસારની ચિત્તામાં સુધ જવાનો વિચાર કર્યો અને તેના પ્રયત્નમાં પણ લાગી ગયા. પરંતુ માણસનું ખારવું ઓર હોય છે ત્યારે કોરનારનું કાંઈ બીજુંજ હોય છે. મોમન ખાઈ જવા પહેલાં શેઠને સુઝી આવ્યું કે લાવ, એક વખત સુંદરતાને આ નગીમાં મળે, જો પૈસા-લાકડા આપતાં માનશે તો ડીક છે. નહીંતો પછી પાધડી ઉનારીશ યા ગમે તેમ કરગરી પડીશ એટલું કરતાં જો માનશે તો આમર અને જીવ ઉભય રહેશે તેમજ મેનાને પૂરી કરી અને બનેલી ખાત્રી કર્યા બાદ આપઘાત કરવો વધારે મહેલું છે એમ ધારી મેનાને પોતાની પામે ઘોડાચીને હંસરાજ શેઠે તેને ફાસલાવી પટાવીને કહેવા લાગ્યા કે જાહેર મેના ! તું તારી હાક મકાદે. સુંદરતાલ જ્યાં ગરીબને વરદા કરતાં હું તને સાઈ અને પૈસાદાર કેનાયું જોઈને વરાવુ તો કેમ ? મેના ! તે આપણો નોકર છે. અને તે નોકર સાથે કામ કરીએ તો આમરને ઘોડો પહોંચે માટે તેમ જાણી જતાં આ તારા ખારા પિતાનું કંઈ માની હું તને બજેલા ગણેના અને ઉંચા કુળવાન તેમજ શાળાથી મેળવેલા ગૃહસ્થ સાથે વરાવું તે કમુલ કર. મેના ! તું મારા કહેવા પ્રમાણે કરીશ, તો બિચારામાં સુખ પ્રાપ્ત થશે અને તું મને યાદ કરીશ. જો સુંદરતાલ નોકર છે, ગરીબ છે, પરદેશી છે અને વળી ના કહે છે, માન ખાય છે તો તેના કરતાં હું તને કોઈ બહા ગૃહસ્થ બેઠે વરાવું તો તને કાંઈ વાંચે છે ! તેમાં તારો જન્મારો સુખરજો અને આગળ જતાં બધું સુખ મ શે. એટલું એટલા માટે તું માઈ માની લે. આ પ્રમાણે શેઠનાં વચનો મંભળી મેના બોલી-પિતાજી ! સુંદરતાલ શિશ્યની દુનિયા મને ઝેર જોવી લાગે છે. સુંદરતાલ ગરીબ છે, નોકર છે, બિખારી છે, આકર છે અને ગમે તો નીચ છે પણ મેંતો મારા અંતઃકરણથી તે ને મારા પતી તરીકે માની લીધા છે. પિતાજી ! મારો અને તેમનો લડા કરવાનો માસ મેનો વાનવદો છે અને તે પ્રમાણે મને તો ખાત્રી છે કે તે જરૂર મારી સાથે જગન કરશે, મારો કે કદાપિ નહીં પણ કરે તો મારે બીજો ભરથાર આ ભવમાં તો ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા છે. માટે પિતાજી ! આ વાત

બાળપર મુખી અને બીજો વસાવવાના વિચારને દુર કરી આપ સુખેથી આપનો ધંધો કર્યા કરો. જે લેખ મારા કર્મમાં લખ્યા છે તે કાંઈ મિથ્યા કરનાર નથી. વળી જે સુંદરલાલ કબુલ નહીં કરે તો કાશીનું કરવત મુકાવીશ પણ હું મારી પ્રતિજ્ઞા કદાપિ તોડીશ નહીં. માટે પિતાજી ! બીજી વાતો કારે મુકા નહીં તો આપનું મગજ નકારું થઈ જશે અને તેને લઈને દુઃખી થશો. આ પ્રમાણેનું મેનાનું બોલવું સાંભળી હંસરાજ શેઠ બોલ્યા—ઠાકરી ! તું માફ કરેલું નહીં જ માને પણ આ હકનું પરિણામ ધારું ખરાબ આવશે. ઠાકરી ! આ વદ્ધ પિતાનું કહેવું માથે ચઢાવ અને માફ કર્યું માની તે પ્રમાણે વર્ત.

આ પ્રમાણે હંસરાજ શેઠે તો ધણુંએ કહ્યું જતાં મેનાં તો પોતાના ધારેલા શબ્દો શિવાય માત્ર શબ્દો જીલ ઉપર લાવતી જ નથી. એમ હંસરાજ શેઠના મનની પુરેપુરી ખાત્રી થઈ કે આ ઠાકરી વરશે તો સુંદરલાલને જ, નહીં તો કરવત મુકાવી જરૂર મરી જશે. માટે જ સુંદરલાલ માને તો ગમે તે ઉપાયે કરીને તેને મનાવું. કદાપિ એ નહીંજ માને તો પછી મારે જરૂર વિષ ખાત્રી મરવું; પરંતુ મારી નજરે મારે મારી આગર ખોલી નહીં. એમ વિચાર કરી ગાડી મંગાવી અને સુંદરલાલના ઘર તરફ હાંકતા ગાડીવાળાને હુકમ કર્યો.

ગાડી સુંદરલાલના ઘર પાસે આવી ઉભી રહી એટલે શેઠ ગાડીમાંથી નીચે ઉતર્યા અને સુંદરલાલને હાક મારી. તે વળતે સુંદરલાલ અને તારા, મેના સંમંધીજ વાતો કરતા હતા. હંસરાજ શેઠને ઘણા માનથી બોલાવ્યા. હંસરાજ શેઠ વિચારે ધનાઢ્ય જનાં લાચાર બની કહેતા લાગ્યો. સુંદરલાલ ! તમે તેમ કરો તો તમને શું હરકત છે ? જે કદાચ તેમ નહીં થાય તો આમાં કેટલાક માણસોના આપ-ઘાત થશે. અને તેનો દોષ તમોને લાગશે. સુંદરલાલ હું તમોને વધારે કહી શકતો નથી. પરંતુ એટલુંજ કહું છું કે મ્હારી આગર અને થતા માણસોના આપઘાત બચાવવા તે તમારા હાથમાં છે, સુંદરલાલ ચાલ તો મ્હારો તમામ પૈસો લ્યો; પરંતુ ગમે તેમ કરો મારી ઉપર દયા લા. આ કામ કરો. (આટલું કહી રહી પડે છે) બેટા તારા ! તું ગમે તેમ કરી સુંદરલાલને સમજાવી આ કામ પુરું કરી આપ. તું અને મેના મારી દીકરીઓ છો. તારામાં અને મેનામાં હું કાંઈ પણ તફાવત સમજતો નથી. માટે બેટા ! ગમે તેમ કરી આ વખતે તમો ખતે વિચાર કરી આ જીહાની આગર અને વટ રાખો. છેવટમાં આ પાછડી ઉતારીને કહું છું કે મારી આગર રાખો ! સુંદરલાલ મારી આગર જાળવવી તમારા હાથમાં છે, જીવિતદાન આપો તો પણ

તમેજ અને મરણ નિપજાઓ તો પણ તમેજ માટે આ કામ લે
મને તેમ કરી તમારે કરવું જ પડશે. આ પ્રમાણે ડાસાના વચ્ચેના
સાંભળી ધીમે સાદે સુંદરલાલ બોલ્યો—તમે મારા શેઠ છો એમ
હું નથી માનતો પણ હું તમોને મ્હારા પિતાજી તુલ્ય માનું છું, પરંતુ
આ વાત મારાથી કાંઈ ઢાળે નહીં બને. જો કદાચ મ્હારાથીજ તમારી
આખર રહેતી હોય અને થતા આપઘાતો બચતા હોય તો હું મારો
દેહ ત્યાગ કરવાને તૈયાર છું. મારો દેહ ત્યાગ કરીશ એટલે તે બીજો
તરશે. પરંતુ એક સ્ત્રી છતાં બીજી સ્ત્રી કરવાની મના છે માટે તેમ
કરવાને મારે હૃદય આફ ના પાડે છે અને ને કામ કરવાને હું સાફ
નાજ પાડું છું. તમે જો મારો પ્રાણ માગશો તો તે આપવાને ત-
લભાર પણ પાર નહિ કરતાં તૈયાર છું. માટે પગે લાગવું, પાઘડી ઉ-
તારવી, દોહત આપવી અને લાલચ આપવી એ મધું બાબુપર મુકી
દહ તેમ થવાની મારી તરફથી બીલકુલ આશા ન રાખતાં નિસારે
મુકી દેવી એજ સાફ છે. હવે આપ જે મારી તરફથી આશા રાખો
છો તે છોડી દો.

સુંદરલાલનાં આ કડીલુ વાક્યો સાંભળી શેઠની આંખમાં
ઝગઝગાણીયાં આવ્યાં અને છાતીએ કુંચા ચઢી આવ્યો. તેથી શેઠ સુંદર-
લાલની સામે એક પણ શબ્દ બોલી શક્યા નહિ. તે પોતાના મનમાં
ઝેર પીવાનું નક્કી કરી બીલકુલ બોલ્યા ચાલ્યા શિવાય શહેર, પૃથ્વીને
અને તમામ માણસોને પ્રણામ કરતા ગાડીમાં બેસીને પોતાના
ઘેર આવ્યા.

શેઠ ઘેર આવી કાંદેલું દુધ અને સોમલના ઝેરનો પ્યાલો જે
ઝોરડામાં મૂક્યો હતો તે ઝોરડામાં ગુપચુપ જઈ ઝેર પીને સુઈ
રહ્યા. એ પણ આશા તેઓએ રાખી ન હતી કે ફરી ઉઠીને કાંઈની
સાથે મળીશ યા વાતચીત કરીશ. થોડીવાર પછી તાણ આવ્યા અને
તેઓ સ્વર્ગવાસ પામી ગયા. અપોરે શેઠ ઝોરડામાંથી જમવા ન
આવ્યા એટલે શેઠાણીના મનમાં આવ્યું કે તેમની તબીબત જરા
બગડી હશે એથી જમવા આવ્યા નથી. એ ધારણાથી કાંઈ પણ
માણસે શેઠની ખબર કાઢી નહી. સાંજ સુધી શેઠ જમવા ન આવ્યા
અને જેમ જેમ વખત જતો ગયો તેમ શેઠાણીને વધારે ને વધારે
અધીરાઈ આવતી ગઈ. ઉપર જઈ તપાસ કરી તો શેઠ મૃત નહીં.
શેઠ જે ઝોરડામાં સુઈ ગયા હતા તે અંદરથી વાસી દીધું હતું તેથી
કાંઈએ તેની તપાસ કરી નહીં. શેઠ ઘરમાં ન જણાયાથી નોકર ચાક-
રને તપાસ કરવા બજારમાં બોલ્યા પરંતુ કાંઈ પતો લાગ્યો નહી.

છેવટે ગાડીવાળાએ સવારે ગાડી સુંદરલાલને ત્યાંથી લાવવાનું કહેવાથી ઘરમાં ઘણી ઘણી તપાસ કરવા છતાં પણ પત્તો લાગ્યો નહીં. બંધ કરેલો ઓરડોજ તપાસ કરવાનો બાકી રહ્યો હતો તેની બધાને તે ઉપર વહેંચ આપવાથી સુતારને બોલાવી ચઢીઆર ઉતારાની અંદર જઈને ગંધુ તો શેઠને સુતેલા જોયા. માણસોએ ઘણા ધાંટા પાડ્યા અને ઢંઢોર્યા પરંતુ શેઠમાં જીવનનો અભાવ એટલે બોલે ક્યાંથી ! આખરે લાચાર થઈ ડાકટરને બોલાવી તપાસ કરાવી. નાડી જંપરાવી તો જણાઈ આવ્યું કે શેઠ ઝેર ખાધું છે અને તેમનાં પ્રાણ જવાને બાર ક્ષણથી વધારે વખત થઈ ગયો હતો. ઝેર સર્વ શરીરમાં વ્યાપી ગયું છે માટે તેના કાંઈ પણ ઉપાય થત શકશે નહીં એમ ડાકટરનું કહેવું સાંભળી આખા ઘરના રોવા કુટવા મંડી પડ્યા, ડાકટર પોતાની ફી ઉપરાંત લાયના રૂપીઆ સો લઈને પોલીસ યોગ ઉપર જઈ મધી બીના જાહેર કરી. એટલે હંસરાજ કેને ઘેર તાબડોતેબ પોલીસ આવી પહોંચી અને શેઠની લાસનું પંચનામું કરી તેને હોસ્પિટલમાં મોકલાવી દીધી. બાદ કોર્ટમાં શેઠના નોકર ચાકર વિગેરે જુમાનીઓ લેતાં છેવટે જણાયું કે સવારે શેઠ સુંદરલાલને ઘેરથી ગાડીમાં બેસી પાછા આવી ઘરમાં ગયા હતા. એવી ખબર પડવાથી તરત પોલીસ સુંદરલાલના ઘર પર જમી મુકી તપાસ કરતાં શેઠના પગના શિવાય બીજા મુદ્દમાલ નામ કે નિશાન મળી આવ્યું નહીં. એ શક ઉપરથી તારા તથા સુંદરલાલને જેલમાં દોરી ગયા.

બીચારા સુંદરલાલને તથા તારાને અભાગણી જકડી સ્વભાવની મેનાના હાથથી કેદ થવું પડ્યું. સુંદરલાલનું પરદેશમાં કોઈ સગું સંબંધી નહીં કે ઓળખાણવાળું પણ નહીં. પરંતુ તેના શુભેચ્છક શેઠ ગંગાધર હતા. બીજે દિવસે સુંદરલાલના કેદમાં ગયાના સમાચાર સાંભળી શેઠ ગંગાધર ગભરાયા અને તે શી રીતે બન્યું તે તેના જાણવામાં આવ્યું. સુંદરલાલ માયો છે એવી ખાતરી ગંગાધર શેઠને થવાથી તેને સુંદરલાલ માટે હજારો રૂપિયા ખર્ચી તેને માટે બારે વજાન ક્યાં અને મુદતને દિવસે કોર્ટમાં જઈ વજાલને સાથે રહી સર્વ જુમાનીઓ બરાબર લેવડાવી. તેમાં મેના તરફની સમજણ વાતો નીચળી અને ગાડીવાળાની જુમાનીમાં છેવટે એવા શબ્દો આવ્યા કે શેઠ સુંદરલાલ સાથે જ્યારે વાત કરતા હતા, ત્યારે હું તેમની પાસેજ હતો; પરંતુ તેઓ એક બીજાને ગડકયા નહોતા. અને તેઓ બંને કદમ છેટે રહી વાતો કરતા હતા. વાતો કરી રહ્યા પછી હું શેઠને લઈ ગયો. ઘેર આવી શેઠ તેમના ઓરડામાં ગયા અને હું તેમનું પાછીટ લઈ ઓરડામાં મુકવા ગયો. તે વખતે દુધના ભરેલા પ્યાલામાં ડાળુ કાળુ ભરાયેલું

એયું. તે ખાલો લઈ શકે પોતાના ખાનગી ઓરડામાં જઈ બેઠા, એ ટલામાં મેં પાકીટ તેમની પાસે મુકયું. અને હું બહાર નીકળી આવ્યો. એટલે ઓરડો બંધ કરી શેઠે સાંકળ વાસી દીધી. ગાડીવાળાની આ જુવાની ઉપરથી સુંદરલાલને અને તારાને સરકારે નિર્દોષ ઠરાવી છોડી મુક્યાં.

સુંદરલાલ અને તારા એકવચની, સાચાબોલા તેમજ ટેડીલા હતા. તેટલા માટે અન્યંત દુઃખો પડ્યા છતાં પણ પોતાના ટેકથી મુક્યા નહીં. બીચારા સુંદરલાલ કેદમાંથી છુટીને આવ્યા બાદ મુકાબને સોટી જોતો બની મથે હતો. તેનીજ સ્થિતિ તારાની પણ હતી. સુંદરલાલ અને તારાના બન્ના પછી ગંગાધર શેઠે તે બંનેને શિખામણો દીધી. પરંતુ બીચારાં નિર્દોષ હતાં છતાં પણ તે સહુ મુગે મોઢે સાંભળી અને આ દુઃખાકા કેમ બની તે ગંગાધર શેઠને કહી માંગવાની અને તેમને વાકેફ કર્યા. આ વાત બન્યા પછી સુંદરલાલે ગંગાધર શેઠની બસો રૂપીયાના નેની છોડી દીધી અને પોતાની પાસે આવેલા રૂપીઆમાંથી ધંધો કરવા માંડ્યો અને એકદમ નોકરીને ધીકારી વેપારમાં ગુંથાયો.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

મણીનું ગુણકાને ત્યાં વેચાણ.

રસીકલાલને નોકરીપર જવાને એકજ દિવસ બાકી રહ્યો હતો. તેથી મણી આખા દિવસ રો રો કરતી અને પોતાના લાઘને બીજા પંદર દિવસ રોકાવા કહેતી હતી; પરંતુ ઘણા દિવસો થયાથી રસિક તે વાત ધ્યુવ કરી નહીં અને સ્વચ્છંદીને બોલાવી મળુરો પાસે પોતાની દુકા અને બીસનરા વિગેરે પેક કરાવી દીધા. એક દિવસ બાકી રહ્યો હતો તેથી પોતાના સગાવહાલાને અને મણીના સાસરીઆને તેમજ પોતાના ખંતરીને મળવાને ગાડી મંગાવી અને મા બહેન સહીત તે તરફ નીકળ્યો. અને મણીના સામુસરાને તેમજ રતીકાન્તને આવી મળ્યા. બન્સીલાલ અને રતીકાન્ત આ પ્રમાણેની રસીકની સ્થિતિ જોઈ ધણા હર્ષિત થયા. અને કહેવા લાગ્યા કે રસિકલાલ ! તમને ત્યાં શાના નોકરી છે ? અને ત્યાં તમને શું પગાર મળે છે ? તે ઉપરથી રસિકલાલે જવાબ આપ્યો હું દાવમાં ત્યાં દીવાનની નોકરી ઉપર છું, અને પગાર રૂપીઆ બે હજાર મળે છે. આ પ્રમાણે રસિકના વાક્યો સંભળી સંધ્યા અક્તિ થયા બાદ બીજી પણ ઘણી ઘણી વાતો ખૂણી વાકેફ થયા. સાંજ પડવા આવવાથી રસીક અને મણી સવે પો-

તાના ઘર તરફ પાછા ફર્યા. ખીજે દિવસે સવારમાં મળસલામાં ઉડી દેન પહેલાં ન્હાઇપોઇ રસોઈ જમી તૈયાર થયા પછી દેનના બે કલાક પહેલાં રસીક રવચ્છંદી અને ખીજાં સગાંવહાલાં મળી પચીસ માણસ રેશન સુધી ગળાવવા આવ્યું, રેશનપર સર્વ સામાન મુકાવી દીધો. મણી ભાઈનું અને ભોળાઈનું પરદેશ જવનું જોઈ ધાગી રેા લાગી અને તેઓને બાઝી પડી, પરંતુ ગાડીને ઉપાડવાને બાઝી પા કલાક હોવાથી રસીક પોતાની મા તથા સગાંવહાલાંને પગે લાગી ગાડીનાં ચઢી બેઠા, પાંચ મિનિટ પછી ગાડી ઉપડી ગઇ, બીચારાં માણેક તર્ક અને મણી તેમજ ખીજાં સગાંવહાલાંઓ ઉદાસ ચહેરે ઘર તરફ પાછાં ફર્યા.

માણેકમાઈ બિચારી પોતાનાં ઘેર ગઇ અને મણી પોતાના સાસુ સસરા સાથે સાગરે ગઈ. મણીનાં પોતાના ભાઈ ભોળાઈ - તાત્તાથી બે માસથી આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો હતો પણ તેમના પા ન જતાંજ તે બિચારી બહારની બની ગઈ હતી. જેમ જેમ દિવસ જતા ગયા તેમ તેમ વાત વીસાર પડતી ગઈ એક દીવસે રતીકાન્ત -વંત મણી પોતાના ખાનગી ઓરડામાં બેસી વાતો કરતાં હતાં, તેમાં રતીકાન્તે મણી પ્રત્યે મહેણું મારું કે માણેકમાઈ દગણ્યાં દબે છે. એ ઉપરાંત મણી રીસામ ગમત; પરંતુ રતીકાન્તે તો ફક્ત મસ્કરીને માટેજ આંખે હતો, પણ મણી તો રતીકાન્ત સામું મ્હોં ચઢાવી બેતી. રતીકાન્તે ધણુંએ કાલાવાલા કરી તેને બોલાવતો પરંતુ તે તો જવાબજ આપતી નહી. રતીકાન્તે કુછદીલાલની સોખતમાં હતો. તે વખત કરતાં આ વખતે રતીકાન્તે સારી નિયતિમાં હતો, અર્થાત સુધી જઈ સારી સંગત અને કુછંદથી વિરક્ત હતો અને વિવેક, હિતાહિત અને સારાસાર સારી રીતે સમજતો હતો. બે કે રતીકાન્તને આજસુધી કુછંદીલાલની સોખત રહી હોત તો આજે રતીકાન્તે કુછંદીલાલ કરતાં સોગણો વધારે ચઢીયાતો બની જતો ! પરંતુ સદ્ગુણી મણીએ હજારો ઉપાયો કરીને સંગત છોડાવવાના પ્રયત્ન કર્યો હતો છેવટે મળને પાત્ર થવાનો વખત આંચો ત્યારેજ તેની (કુછંદીલાલની) સોખત છુટી હતી. કુછંદીલાલ આજજ સગ્ન ભોળાઈને આંખે હતો. તે દરમ્યાન રતીકાન્તને મળવા અને ભોળાઈના ધારતો હતો પણ રતીકાન્તે તેની વાતો અને તેની રીતો ગમતી નહતી, રતીકાન્ત અને મણી કુછંદીલાલને ધિક્કારી-તરછાડી કાઢી મુક્તા અને એટલા માટે જ કુછંદીલાલ મણી ઉપર ધણોજ ગુસ્સે રહેતો, અને લાગ આવે તો મણીને મુઠલ ઉપાડી જવાના વિચારમાં હતો. એ વિચાર અમલમાં મુક્યો, એમ વિચારી કુછંદીલાલે પોતાના જવાજ ખીજા ચાર જુવાન દોસ્તદોસ્તો તૈયાર કરી રાખ્યા હતા. મણી કેટલાક દીવસથી રતીકાન્ત સાથે રી-

સાથ હતી એ તો પહેલાં કહેવાય ગયું છે. એક દિવસે સાંજે મણી પોતાને પીએર જવા નીકળી હતી. મણી પોતાના સમરાના મહેલાથી બીજા મહેલામાં થઇ વળ્યા જાય છે, તેટલામાં કુછંદીલાલના ચાર માણસોએ તેને પકડી મેલામાં કુચો દઇ ગાડીમાં નાંખી ગાડી હંકારી દીધી. તે વખતે એ કામ કરવાનું તહેમત પોતાની ઉપર ન આવે એમ મારીને કુછંદીલાલ ઘેરજ રહ્યો હતા. અને તેમાં ભાગ લેવા મરો નહીં પરંતુ તે કામ કરવાની મહત્વમાં અને મણીને વેચી નાંખવામાં ભાગ ખાવાનો તેને પોતાના ચાર મિત્રોની સાથે એકઠા કર્યો હતો. મણીન કપાડી ચારે મિત્રે મણીપુર નગરથી લગભગ સો માક દુર એક સારા ગામમાં ગયા અને ગણીકાને ઘેર ઉતારે કર્યો ત્યાં વેચી નાખવાના ઇરાદાથી ગણીકાને દેખાડી અને તેને ગણીકાએ પસંદ પણ કરી. કિંમત ઠરાવતાં ચારે જણાએ મણીના મુદ્દય પેટ રૂપિયા પાંચ હજાર માગ્યા. તે ઉપરથી ગણીકાએ આના કાન કર્યા નિરાપ રૂપિયા પાંચ હજાર લાગી એકદમ તેમની આમળ રજુ કર્યા. મણી એ પોતાના મનમાં મનમાં વિચારવા લાગી કે આપુ કિંમત સ્ત્રી રત્ન મને રૂપિયા દસ હજાર ખરચ કરતા પણ મળી શકત નહીં. વળી આ વખતે મારી પાસે બીજી કોઈ સ્ત્રી છે નહીં માટે આને નાખી ૧૭ અને મણી સુન્દર ન. જોછામાં જોછી એનાથી મને મેજા નો દોડવો ડીયાની નામક થશે અને બધા પૈ ૧ એ માસમાં ભગવાનજી. એવો વિચાર ધારી ૧૦ રીડાએ મણીને હાથથી ખરીદી લીધી હતી. ગણી માણા ઉપાસન. કાન્તીવાન અને ગુનવાન તેમ ૧૦ રેડ આમલમાં નામક હતી. એને લીધેજ તે ગણીકા નિધાનમાં નાખી ગઈ હતી. રાજ્ય અને ખુલાશી તેણે તેને ખરીદી લીધી અને તુરંતજ મેકર રૂપિયા ગણી આપ્યા હતા.

વેચા પાંચ હજાર રૂપિયા ગણી અને ચારે જણા ત્યાંથી ઝડ પસાર થઇ ગયા. કારણ કે નાખાએ મણીની કિંમત જે ધારી હતી તેના કરતાં વધારે ઉપજી હતી તેઓ પડાર પાત્રો વિચાર કરવા લાગ્યા કે પારા કરતા રમિયા ત્રણ હજાર વધારે ઉપજ્યા છે. માટે સધળા જે કાંતો સમગ્રી ની કુછંદીલાલને કહીએ અને પધાની ના હોય તો તેને એ હજારજ રૂપિયા દેખાડીએ, અને ખાકીના ત્રણ હજાર રૂપિયા આપણે ચાર વહેંચા લઇએ. આ વિચાર એક જણાએ ત્રણે જણાઓને જણાવ્યો. એટલે તે વિચાર બીજાઓએ પણ કબુલ રાખ્યો, અને ચારે જણાઓએ ત્રણ હજાર રૂપિયા સરખે ભાગે વહેંચી લીધા. ખાકીના રૂપિયા મણીપુર નગર આવી કુછંદીલાલને ખતાવ્યા.

કુળંદીલાસે અને બીજાઓએ તે રકમના પાંચ બામ સરખા વહેંચી લીધા, અર્થાત્ દરેક રૂ. ચાર ચારસો વહેંચી લીધા અને ચાર જણાઓ ચુપચાપ પેતપેતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા.

મણી ગુમ થવાની વાત લગભગ એક માસ સુધી જાતી રહી. કારણ કે મણીના સામરાણાઓ જાણે કે મણી પિગ્ગેર ગઇ છે, અને મ.ની ના માણેકબાઇ જાણે કે મણી મામરે છે, એવી ની મોઢામને મોઢામમાં વાત એક માસ જાતી રહી અને તેની ખબર પણ કાંઈને પડી નહીં. એક દિવસ રતીકાન્તના મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે મારા મહેલ્લાના મણીને ધણી રીમ ચંડી ગઇ છે અને તેથી જ તે એક માસ થઇ ગયો છતાં પણ પિગ્ગેર રહી છે. એમ સમજી રતીકાન્ત એક દિવસે માણેકબાઇના ઘર તરફ આવ્યો. રતીકાન્તના મનમાં એવો વિચાર હતો કે ગમે તેમ કરી મણીને સમજાવી. પટાચી ફામલ રી. ઘેર લઇ આવું, એમ ધારી માણેકબાઇ પાસે આવી રતીકાન્તે પુછ્યું એટલે માણેકબાઇના તો હેંશજા હડી ગયા. અને બન્ને જણાની ખાત્રી થઇ કે જરૂર ક્યાંય મણી ગુમ થઇ ગઇ. એમ ધારી ની નાળાંઓ, તળાવો અને મહેલ્લાઓ વિગેરે ઠેકઠેકાણે માણેકબાઇ મોઢામ, સધળે ઠેકાણે ખબર કઢાવી પોલીસમાં ખબર આપી. પરંતુ ક્યાંથી પત્તો લાગે ? તે તો બિચારી ત્યાંથી સો માફ દુર પડી હતી. તેની ખબર અહીં ક્યાંથી આવે ? છેવટે બીચારાં તપાસ કરાવી ચાક્યાં પણ બીજા કુલ પત્તા લાગ્યો નહીં કે કાંઈ પણ ખબર મળી નહીં. એવી રતીકાન્તના મનમાં ખાત્રી થઇ કે ગમે તો મારા મહેલ્લાને ખાતર મણીએ જરૂર આપઘાત કર્યો હશે ? વિચારને લીધે બિચારો દઃખમાં ઝુકી હતો હતો. માણેકબાઇને મણીના ગુમ થવાથી ચિત્તભ્રમ વાયુ પેદા થયું હતું અને તે ધણી ગભરાઇ ગઇ. ચિત્તભ્રમને લીધે તે આખો દિવસ અને આખી રાત ગામમાં ફર્યા કરતી મળોના ગુમ થવાની વાત સાંભળી માણેકબાઇએ અન્નપાણી છોડી દીધું હતું. મણી જે રાઇ ગઇ, છોકરાઓ પરદેશમાં અને પોતે એકલી હોવાથી તે ધણી મુઝાઇ જતી હતી. મણી જેવી સદ્ગુણી સ્ત્રીના ગુમ થઇ જવાથી રતીકાન્ત પણ પેટ ભરીને અનાજ ખાતો નહીં, આખી રાત્રીએ કેળગરા કરતો, આખી રાત અને આખો દિવસ તેની તેજ કબજામાં માંડતી માફક શહેરમાં ભટ્ટા કતો. ઘરના તમામ માણસો તો ધીરજ આપતા અને હહેતા કે મણી ગામ ગઇ છે અને તે થોડા દીવસમાં પાછી આવશે. તો પણ તે તેમની વાત બીજકુલ માનતો નહીં અને વિચારોમાં તે વિચારોમાં નિમગ્ન રહેતો. અને પોતે મણીને આપેલા મહેલ્લા માટે પશ્ચાતાપ કરતો હતો.

માણેકપાદએ રતીકાન્તને ખોલાવી પાંચ પચીસ માણસો દસ દસ બાર બાર અને છેવટે પચીસ ગાઉ સુધી મોકલ્યા પણ કાંઈ પતો લાગ્યો નહીં. આ વાતથી રતીકાન્ત તો સાવ ગાડોજ બની ગયો હતો. ઠાઈ કાઢ વખતે તે પોતાનું કપાળ ઉમરા સાથે અકાળી માથું ફેડી લેતો, તો ઠાઈ વખતે કુવે પડવાના વિચારથી કુવાની તગ્ગ ફેડી જતો, અને કુવામાં બુઝેકો મારવાનું કરતો એટલામાં નગરના લોકો આવી તેને પકડી રાખતા. અને મચ્કરીમાં કાઢ એમ કહેતો કે થોડીક્યાર પહેલાં આની જાનનાં કપડાં પહેરી આ રીતે મણી ગઇ છે. તો તે રસ્તે તે હરખતો હરખાતો ફેડી જતા, અને હરકોઇ બકરી જતી હોય, તેને મણી કહી ઘાંટો પાડી ઉભી રાખતો, અને છેવટે આ મણી નથી એવી ખાત્રી થતાં દુરન નિરાશ થઇ પાછો ફરતો. મણીના ગુમ થયાના સમાચાર સાંભળ્યા પછી રતીકાન્તને અને માણેકપાદને આઠ આઠ દિવસના અપવાસ થયે હતા એમ છતાં પણ કાંઈ માણસ મચ્કરીની ખાત્રી ખાત્રી ખાત્રી આપતો એટલે તેઓ ખતાવેલી જગોએ જઇ પોતાના મનની ખાત્રી કરતાં મણીની શોધ કરવા સિવાય રતીકાન્તને બીજી ઠાઈ પણ જાનતી ખબર નહતી. કાંઈ કહે કે મણી કુવામાં છે તો તે કુવામાં પડવા માટે તૈયાર થઇ જતો. અન્તમાં મણી ન મળવાથી અને ખાત્રી થવાથી રતીકાન્ત અને માણેકપાદ નિરાશ થઇ બુધ્ધ્યાં ને તરસ્યાં જેમનાં તેમ ઘેર ખેમી રહેતાં.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

તારા ઉપર મેનાનો આપ.

સુંદરલાલ કેદમાંથી નિકળી ગઈ જંગલ મુડી દષ્ટ કક્ત સટાનો ધધો કરતો, અને પોતાને જીવિતદાન આપનાર ગંગાધર શંકને દિવસમાં સાંજ ને મચ્કર એમ બે વાર સલામ કરી આવતો. જ્યારથી સુંદરલાલ સટાનો ધધો કરવા લાગ્યો ત્યારથી દરરોજ મટામા તેને રૂપિયા પગામ મળતા અને તે રૂપિયા એકઠા કરી ગંગાધર શંકને ત્યાં જમે કરાવતો જતો.

એક દિવસ એવો બનાવ બન્યો કે સુંદરલાલ પોતે વેપારને માટે બજારમાં ગયો હતો અને તારા પોતાના મકાનમાં એકલી બેઠી હતી. તેમાં મેના પોતાના વાયદા પ્રમાણે બે માસ પુરા થવાથી તારા પાસે આવી અને કહેવા લાગી કે-કેમ તારા બહેન ! સુંદરલાલને સમજાવી લગ્નનું નકી કર્યું છે કે કેમ ? આ વાત સાંભળી મેના

ચીડાઈ ગઈ અને કહેવા લાગી કે-મેના ! આજ તો તું આવી છે તે ઠીક છે, પરંતુ હવે પછી કોઈ પણ દિવસે આ મકાનમાં પણ મુઠીશ તો તારો પણ વાહી નાંખીશ. તે સાંભળી મેના બોલી-કેમ તારા બહેન ! આમ બોલો છો. તમને અને પરણ્યાનું વચન આપ્યું છે છતાં આમ કેમ બોલો છો ?

તારા-કેમ તે એમ. રાંડ ખૂની બાપનું ખૂન કરી આવી અને હવે સુંદરલાલનું ખૂન કર. તે તારા બાપ સરખાને પણ એર દઈ મારી નાંખ્યો તો તું તો બીજાને કેમ જીવતા રાખીશ ? હવે તારો ભરસો બીજાને કેમ પડે. રાંડ ! કુલટા થઈને પવિત્ર થવા માગે છે. જા રાંડ ! સીધી સીધી તારા ઘર તરફ; નહીં તો સરકારી માળખોને બોલાવી કેમ મોકલાવવી પડશે સમજ.

મેના-તારા ! જરા વિચાર કરીને બોલો. રાંડ અને કુલટા જેવા શબ્દો મુખમાંથી ન કાઢો. અને કાઢશો તો તેનું પરિણામ જાણુંજ ખરાબ આવશે. તારા ! હવે હું પણ તને દંકારો કરી કહું છું કે મને મતીને મારી માગણી પ્રમાણે સુંદરનાથ સાથે નામી મંગી આપ, નહીં તો હું મારા મનની ઝર બાના માટે છેવટે કશી કરવન મુકાવીશ અને આવતા બચમાં પણ સુંદરનાથ સાથે પગખીશ. તારા ! મેં મારી આ જીંદગીમાં દુનિયાપરના ધન પુત્રની સોગંદ તો શું પણ હું કોઈ પુત્રને આડવી પાનું નથી તેમજ મેં સુંદરનાથ શિનાય બીજા પુત્ર સાથે નામચિત્ત પણ કરી નથી. છેવટે હું કહું છું કે તું વચમાં પડીને તારૂં વચન નહીં પાળે તો તારુંજ ખરાબ થશે, હું તો સુંદરનાથનેજ મારા અંતઃકરણથી પડી મુગી છું અને તેજ મારો ભરથાર છે. હું તેમને જ્યારે જ્યારે અને જ્યાં સુધી વંતજશ ત્યારે ત્યારે અને ત્યાં સુધી પ્રાણનાથ કહીનેજ બોલાવીશ.

માટે તારા ! તે વાત સુંદરનાથ પાસે કથુબ કરાવવી આ ન કરાવવી તે તારા હાથમાં છે. પણ સુધી હું તારાજ વચનની ખાતર રહી છું. હું સુંદરલાલના રૂપથી અથવા પૈમા ટકાથી મોહી નથી કે તમારાથી મોહી નથી પરંતુ હું તો મારા સાચા પ્રેમથીજ અને અંતઃકરણપૂર્વક વરી મુગી છું. તારા ! અંતમાં હું તમને કહું છું કે સર્વે સારૂં કરવું હોય તો મારા મનની હિમેદ પૂરી કરો અને મારૂં લગ્ન સુંદરલાલ સાથે કરાવી આપો. નહિ તો હું તમને આપ દઈને આળી મુઠીશ અને કાશી જઈ કરવત મુકાવી મારા હૈયાના હારને આવતા બચમાં મળી મનની હિમેદ પૂરી કરીશ. આ પ્રમાણે મેનાનાં વચનો સાંભળી તારા કુલટાઈ ગઈ બોલી-મનની તારા જેવી શંખણીઓ તો ઘણીએ છે. તારા

સંખણીના આપથી શું થવાનું છે. દુનિયામાં તારા જેવી સંખણીઓ
કણીએ આવડે છે. સંખણી ! આપને કોણ ગણે છે. શું તું આવું
બોલીશ એટલે હું ડરી જઈશ ? ના ના જરીએ નહીં. આ પ્રમાણે
તારાનાં વચનો સાંભળી મેના બોલી-તારા ! હું સંખણી નથી પણ
સતીધુ. તું કહેતી હોય તો પ્રત્યક્ષ બતાવું. જેવાની મરજી છે ? જે
મારું કશું માની હજી પણ કબુલ કરી હવે તું મારી મુરાદ પાર
ખડીશ તો સુખ ઉપજશે અને સફળ દિવસો આનંદમાં જશે. અને
જે નહીંજ માનો-તારા-જાતી તારાથી યાચું તે કરી નાખ.

આ પ્રમાણે તારા કહેછે એટલામાં સાક્ષાત્ સતી મેના માથાના
વાળ છુટા કરી એક પ્યાલામાં પાણી ભરી મંત્રીને ચાંચળું ભરી
છાંટ્યું એટલે તારાએ બળી ગઈ બળી એવી બુમો મારવી શરૂ
કરી. મેનાએ બીજું ચાંચળું ભરી છાંટ્યું, ત્રીજું છાંટ્યું એટલે
તારા પતી પતી કહેતી બડકા થઈ ગય છે, અને સતી મેનાનાં
ડાં ઉભાં થાય છે.

બાદ થોડીવાર પછી સુંદરલાલ બજારમાંથી ઘેર આવ્યો. રસોડા
તરફ નજર કરી જુએછે તો કોઈ મળે નહીં અને રસેઈ પણ દેખાઈ
નહીં. તે ઉપરથી સુંદરલાલ ગભરાવા લાગ્યો. સુંદરલાલને સતી મેના
બીહામણી કે નજરે દેખાવા લાગી. મેનાનું વિકરાળ સ્વરૂપ જોઈ
વિચારવા લાગ્યો કે આ ઉભેલી સ્ત્રી કોણ હશે ? આ વખતે મેનાને
સુંદરલાલ બિલકુલ ઓળખી શક્યો નહીં. આ વખતે મેનાએ
સુંદરલાલને કહ્યું-બોલો તમારે મારી સાથે લગ્ન કરવાં છે કે નહીં ?
કરવાં હોય તો કબુલ કરો નહીં તો તારાની માથક અસલ ધરનો
રસ્તો ત્વરાથી પકડાવું કે જેથી તમે ત્યાં સુખેથી રહી શકો.
મેનાના આ પ્રમાણેના વાક્યો સાંભળી સુંદરલાલ ચકિત થઈ ગયો
અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ મેના તો નહીં હોય ! ના ના એતો
નહીં. એ વળી એવી બીહામણી ક્યારે હતી, આ તો કોઈ દેવી છે
એમ ધારી સુંદરલાલ વધારે બચબીત થયો. ધીમે સાદે મેનાને કહેવા
લાગ્યો કે તમે કોણ છો ? અને શા કામ માટે અહીં આવ્યા છો ?
એ સાંભળી મેના બોલી-પ્રાણધાર ! તારાએ પોતે આપેલું વચન
ન પાળ્યું અને મને લજા કહીન શબ્દો-અધટિત વાક્યો સાંભળાવ્યાં.
તેને લીધે મેં તારાને આપ-દષ્ટને બાળા મુકી છે. છેવટે હું તમોને
કહું છું કે તમારે મારી સાથે લગ્ન કરવા છે કે નહીં ? તે અને લાલ
મે લાલ ખુશખુશ બહાવી દો. તે સાંભળી સુંદરલાલ બોલ્યો-શું મેના

તમે પોતેજ છો ? તમે શું તારાને બાળી મૂકી. મેનાં શું તમે ખરે-ખર કહો છો કે આ વાત ખરીજ છે અને તારા બાળી ગઇ. મેના તમે મારી પ્રિયતમાને આ શું કર્યું. અરે નમે માફ સત્યાનાથ કાઢી નાંખ્યું. આ વાત સાંભળી મેના બોલી—પ્રાણુનાથ ! મેં તેમ નથી કર્યું. આ તો હક. તેને તેના અભિમાનનો રાદ ચખાડ્યો છે. સુંદરલાલ—મેના ! શું તમે આ દુનિયાં આજ સુધી પવિત્ર છો ? મેના—હા. અત્યાર સુધી આ દુનિયાં હું પવિત્ર છું અને મરીશ ત્યાં સુધી પણ એક તમારા મિવાય સૌથી પવિત્રજ રહીશ. માટે પ્રાણુનાથ મારી સાથે લગ્ન કરી સંસાર બ્યવહાર ચલાવો. સુંદરલાલ—તારી આટલી ખાત્રી અને આટલા કાલાવાલા છે તો જા, હું તને વચન આપું છું કે તું તારાને સજીવન કરીશ, ત્યાર પછી હું તારી સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર છું. મેના—થુંકેલું પાછું ચાટી શકાતું નથી, અને એકવાર મુખમાંથી નીકળેલા વચનો ફરી મુખમાં પેસતાં નથી. તેથીજ રીતે સતીનો શાપ પણ પાછો ફરી શકતો નથી. પ્રાણુનાથ ! તેના કૃત્યનું તેને ફળ મળી ચુક્યું છે. હું આપના ચરણકમલમાં મસ્તક મુડીને કહું છું કે હવે તે વાત એક બાળુપર મુકી દઇને મારી સાથે રાજગુસ્થીથી લગ્ન કરો કે જોથી બરિષ્ઠમાં સુખ પામીએ જે વાત બનવાની હતી તે બની ગઇ છે. માટે તે બાબતનો શોક નહીં કરતાં આ કામ કરવા તૈયાર થઇ જાઓ. સુખી કરો અને સુખી થાઓ.

આ પ્રમાણે સુંદરલાલે મેનાની બાળી રીતે પરીક્ષા કરી અને અંતમાં તેને ખાત્રી થઇ. મનમાં વિચાર કર્યો કે તારા હવે ગુજરી ગઇ છે. તે વખતે એક સ્ત્રી ઉપર બીજી સ્ત્રી નહીં કરાના બાધની શાસ્ત્રાધારે મનની કલ્પના હતી અને તે બાધ હતી, તે બાધ હવે રહ્યા નથી. મેનાનો પ્રેમ સાચો છે. આ કાર્ય માટે તેણે ધન્યું ધન્યું કષ્ટ વેડ્યું છે. હવે તેની સાથે લગ્ન કરવા હું પ્રસન્ન છું. એમ પૂર્વ રીતે વિચારો કરી બીજે દિવસે મેનાની સાથે લગ્ન કરવાનું નક્કી કરી પરસ્પર વચન લીધા બાદ હરખાતી હરખાતી પોતાને ઘેર ચાલી ગઇ.

મેનાના ચાલ્યા ગયા પછી ચંદ્રપુર જવાની તેને દિવસ ૧૫ ની વાર હતી. તેના કાગળને અને રૂપિયાને આવનાં પચીસ દિવસ થઇ ગયા છે. માટે રસીકને તેના કહેવા મુજબ ચંદ્રપુર નગરના સરનામે કાગળ લખું. અને બધું સંભાળી લખવા કરતાં કવિતાના રૂપમાં અને હંકાજમાં લખી મોકલાવું એ ઠીક જણાય છે. એમ ધારી નોંધે પ્રમાણે કવિતા કાગળમાં લખી મોકલે છે—

મારા બહાલા અને માયાળુ બાપ રસીક !

મુઃ—ચંદ્રપુરના નગરમાં.

દીધાં છોડી પિતા માતા—એ રાગ.

હું આવ્યો દેશ છોડીને, રહ્યો છું વશ તોડીને,
 ન માન્યું હાય માતાનું, મેં જાણ્યું હાલ બ્રાતાનું;
 રહ્યો તો ટેકથી હતો, આવ્યો હતો હોંશથી હતો,
 ન જાણ્યું દુઃખ મેં આતો, કરૂંશું હાય હે બ્રાતો,
 મેં જાળ લીધું છે હાથેથી, મરું છું હાથ આથેથી;
 દેશાવર દુર આવેથી, કર્યું છે દુઃખ જાતેથી.
 કરી મેં નોકરી મોટી, આવીતી ખાદ એક મોટી,
 વધ્યું તે કામ વાતેથી, લીધું મેં કામ માથેથી,
 લીધાં મેં દામ જાતેથી, આપીતી ખોટ ખાતેથી;
 કર્યો મેં ધધો માથેથી, પડ્યો છે સોચ સાથેથી,
 સટાથી સુખ માન્યું તું, ખોટેથી દુઃખ માન્યું તું;
 સટેથી દુઃખ વાધ્યું તું, શેઠે એ દુઃખ ટાળ્યું તું.
 સત્યું મેં દુઃખ જાતેથી, કર્યું મેં કામ ખાતેથી;
 નાણાં શેઠે મુને દીધાં વ્યાજે, તે રૂપિઆ લીધા.
 કર્યો મનમાં મેં જોડો વિચાર, કર્યો હું ત્યારથી લાચાર;
 મુતો હું રોજ સાવધથી, આવી શેઠ પુત્રી પારખથી.
 છુપી રીતે છરી આવી, જુદી રીતે જરી ફાવી;
 પુછ્યો મેં પ્રશ્ન પ્રીતિથી, દીધો જવાબ ચિતેથી.
 કહ્યું કે ખોલ કેમ આવી, તેથી તે ઝટ મન ફાવી;
 પછી માગ્યું વચન તાથે, ન આપ્યું મેં કહી સાથે.
 મરમથી મુજને બાંધ્યો, ખુશી થઇ વખત તે સાધ્યો;
 પછી વરવા તણે કીધો, પછી હું મનમાં બીધો.
 કહ્યું મેં સાદું ખુલ્લેથી, ન માન્યું કયાંય ખુલ્લેથી;
 પછી મઠી મેં તરછોડી, ન તે માની છે કરજોડી.
 પછી મેં તેજ કારણથી, મુકી નોકરી તેજ કારણથી;
 પછી ધીર રાખી ખુસીજી, રહ્યો હું નોકરી બીજી.
 છતાં જક તેણે નવ મુકી, એ જક મુકી રહી મુકી;
 પછી મુજને અપ્પા તેણે દબાવી પાવ ત્યાં તેણે,
 લામ તે પત્ર મેં ગાંધ્યો, પછી શેઠને આપ્યો;
 શેઠે કહ્યું જાળવી રાખો, જમને વાત ત્યાં બાખો.
 પછી વાલી તારા આવી, તેથી તે મુજને ફારી;

તારાએ બોલ આપીને કહો તો બોલ આપાને,
 મેનાએ તે નહીં માન્યું તેથી મેં મનમાં જાણ્યું.
 મેનાએ વન મન લાંધું, લઈ નદી કાંઠને કીધું;
 દીવસ એક દુઃખનો આવ્યો, તેથી તે મુને મનરાયો.
 મેનાએ આપથી મારી, તારાને જનથી બાળા;
 પછી તેણે કહ્યું મુજને કરો, હવે લગ્ન કે હો મુજને.
 પછી મેં બીકથી ક'ધું, લગ્ન તેની સાથે લીધું;
 રહ્યો છું ટંકયાં હું તો વરોધું ખેદથી હુંનો.
 હુંડી બીડી કર્યો વાલો, તે આવેથી થયો દીકો;
 ન માગ્યું મેં કાંઈ નાણું, ના કાગ્યું મેં કાંઈ કાણું,
 કર્યો તેં મુજને લાચાર, ન આવ્યો તુજને વીચાર;
 રૂપીઆ તુજને બીડું, ત્યારે મનમાં યશે મીડું.
 નભાયું ટેક હું મારો, પ્રભુ છે આશરો નારો,
 રૂપીયા રાજ મોકલતો, કરી હું હેતથી કરતો.
 વધારી હું જમા કરતો. પછીથી તે વીદ કરતો;
 વીનયથી વાંચજો વાહાલા, લખ્યું છે ટંકમાં લાલા,
 કઈ હું આપર મોડી, અવરની આશ છે ખોટી.

લી.

તારા વહાલા જ્ઞાત સુંદરના ઘટારત.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

મણીનું મુણકાને ત્યાંથી આલાકીથી નીકળવું.

કુછ દીલાલના ચારે દોસ્તદારોના ગયા પછી મુણકાએ મણીને પુછવા માંડ્યું કે તમારું નામ શું ? તમે ક્યાં રહો છો ? અને તમે શી જાત છો ? આ પ્રમાણે મુણકાએ મણીને પુછવાથી મણી ધીમે સાદે ખોલી-બહન ! હું મણીપુર રહું છું. મારું નામ મણી છે અને જાતની હું વણાયણુ, પણ આપ કોણ છો ? અહીં શો ઘંઘો કરો છો ? આ પ્રમાણેના પ્રશ્ન કરી મણી મનમાંને મનમાં વિચારવા લાગી કે આ કોણ હશે ? અને મને કઈ જાતનું કામ કરવાનું ફરમાવશે ? જાણે છે તે ગમ્મતી રાણી જેવી તેમજ ઠાઠમાઠ અને સાલમી પણ તેવીજ છે. હાલ ! મારે હવે આ ઠેકણેથી શી રીતે છુટવું એ મુજબ વિચાર કરી રહી છે અંટકામાં મુણકા ખેલો-તમે મને આગળા નહીં ? અમારે ત્યાં હજારો સારા સારા માણસો આવે છે, અને બલબલ

આખરદાર સૈદીયાઓ પણ આવે છે. અમે જાતે તો મુલુકા છીએ; પરંતુ અમારામાં મુલુકા જેવો બીજો ડોળ નથી. એટલે તમે મને બરાબર નહોં ઓળખી હોમ ? આ રીતના મુલુકાના વચનો સાંભળી મણી વિચાર કરવા લાગી કે આને ચઢાવીન કામ લઈશું તો સત્વર કામ નિકળશે, નહીં તો જન્મારો આ કેદખાનામાં માગવો પડશે. માટે હાલ તેને ચઢાવીન કામ કાઢી લઈ એમ મનમાં ધારી મણી મુલુકા પ્રત્યે કહેવા લાગી કે-હા બહેન ! તમે હાત્રોઠો રાણી જેવાજ. અને તમે સાજીમી પણ ગણીના કરતાં વધારે બોગવો એ તમારી જાયમી ધણી મોટી જણાય છે અને મોટા ફગવાન હાત્રો છે.

આ પ્રમાણે મણી મુલુકા પ્રત્યે કહે છે એટલામાં એક જવાન પુરૂષ મોનેરી ખટ, કાળાં મોજાં, અને રેશમી કોરનું ચીપેલું ધોતીયું, રેશમી ચળકતો કોટ, માથાઉપર વાકી મુકેલી ઝોકની ટોપી, ચાંતીના હાથાની નાનુક લાકડી હાથમાં ધારણ કરેલી એ, અંવાં તે તરણુ ધબડ ધમડ કરતો મુલુકાને ત્યાં આવી ઉભો રહ્યો, ને જુમો મારી લાકડીવતી દાદરને ખખડાવ્યો. એટલે હુકમ થતાંની સાથે એકદમ માળ ઉપર ચઢી આવ્યો. મુલુકા પણ તેની સાથે દાદર ઉપર ચઢી આવી અને આવેલા તરણુ પુરૂષને કહેવા લાગી કે, આજે તમારા લાયક જંદાએ તેવું માણુમ આવ્યું છે, પણ તેના દામ તમને વધારે ખેમશે તે ઉપરથી તે તરણુ પુરૂષ બોલી ઉઠ્યો કે જેટલા દામ પડશે તેટલા આપવાને હું તૈયાર છું; પરંતુ તે સ્ત્રીનું મુખ જોવાની મારે પહેલી જરૂર છે. આ સાંભળી મુલુકા જોયી, આપ સામેના રૂમમાં બેસો. હું તેની પાસે જઈ આવી તમને જોવાવું છું. એમ કહી તે આવેલા તરણુ પુરૂષને પાપના રૂમમાં મોકલી સાંકળ ચઢાવી દીધી, અને મણી પાસે આવીને તે બોલી-મણી ! આજે મારી પાસે એક બારે ધરાક આવ્યું છે. માટે તું એકદમ તૈયાર થઈ જા. અને કપડાવત્તાં બરાબર પહેર નહીં તો તે માણુમ રીનાઇને આશ્યો જશે ના મારો કમાણી જશે અને મને નુકશાન પહોંચશે. માટે મણી તું તૈયાર થઈ ન અને તે માણુમની મથે કામકીડા કરો તેનું મન રજાન કર. મણી તું મારે ત્યાં રહીને સુખી થઈશ. હું તને દરોજ મોજ કરાવીશ અને પ્રકૃષ્ટિના રાખીશ. આ સાંભળી મણી તો પીગીપટ થઈ ગઈ અને મણીનું લોહી ઉડી ગયું, ચહેરામાં ધણો ફેરફાર થઈ ગયો. તે બોલી આપ મને શું કરવા ધાગો છો ? આપ મને શું કરવા ફરમાવો છો ? આપ મને શું કહો ના તે મારાથી બીજાકુલ સમજી શકાતું નથી. આપ જે કહો છો તે મન પુરેપુરું ખુલ્લું કહી સમજાવો કે જેથી મને બરાબર સમ-

જ્યુ પડે તે સાંભળી ગુણકા બોલી અરે જરે માંડી એટલું પણ ના સમજી કે અમારે ત્યાં કરોડાધિપતિ શેઠ આવ્યા છે. તે શેઠ આપણા માઝા મુજબ રૂપિયા આપવાના છે. તેમની સાથે રહીને તમારે સંસાર સુખનો દલાવો લેવાનો છે. મોજ માણવાની છે. કેમ હવે સમજે પડી ? આ સંભળી મણીને ધણું ખોટું લાગ્યું. તે મનમાં મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે જો આ વખતે આની સાથે આનાકાની કરીશ અને લઢી બગાડીશ તો આ મારી ઉપર સખત જપતો રાખશે. એવા સમયમાં આના પાંખમાંથી મારે છટકી જવાનું બનશે નહીં અને છુટું પણ થઈ શકાશે નહીં. તેમજ અહીં આપુ જીવતર સખતાઈમાં વીતાડવું પડશે માટે હાલમાં તો એને રાજી રાખી કળાથી માંડે કામ કાઢી લેવું એજ વધારે માંડે છે, એમ ધારી બોલવા લાગી—તમે કહેા છો તે હું બરાબર સમજી છું. પરંતુ હું કહું તે માટે રાખી આવેલા માણસને કહો. જુઓ એકતો મ્હાંડે મુખ જેવું હોય તો હું એ પ્રશ્ન પુછું છું તેના જો તે ખરા ઉત્તરો આપશે તો હું તેને માંડે મુખ દેખાડવા ખુશી છું વળી તમારે તેની પાસેથી પૈસા કલાવવા હોયતો એ આખતમાં તમને કંઈ વધારે કહેવું પડે તેમ નથી. પરંતુ મારા બે પ્રશ્નોના જવાબ ખરા આપશે તો હું સમજીશ કે માણસ હુંશિયાર છે અને ત્યારેજ તેને મ્હોં દેખાડીશ. મારા પ્રશ્નો એ છે કે માન શાથી મળે ? અને હેત—રનેહ—પ્રેમ શી રીતે વધે ? આ બે પ્રશ્ન પુછજા. આ પ્રમાણે મણીનું કથન સાંભળી ગુણકા હરખાતી હરખાતી સામેના રૂમમાં જ્યાં મેલો શેઠ ખેડો હતો ત્યાં ગઈ અને દરવાજે ઉઘાડા ઉપરના બે પ્રશ્નો તે તરજુને પુછ્યા, એટલે તે યુવક વિચારમાં પડી ગયો અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, આ સ્ત્રી કોઈ વિદ્વાન છે. એમ સમજી કલાકેક મુજે મોટે બેસી રહ્યો અને પછી નીચે પ્રમાણે તેણે તે બે સવાલોના જવાબ આપ્યા. પરમાર્થના કામ કરી આખર મેળવવાથી જમતમાં માન મળે છે, અને દુઃખીઆઓનાં દુઃખ ટાળી સ્વચ્છ સ્વભાવે વર્તવાથી આ જગતમાં રનેહ-હેત વધે છે. આ તરજુ પુરૂષ બણેલો અને હુંશિ-આર હતો. તેણે કાગળમાં બે સવાલોના જવાબ ગુણકા સાથે લખી મોકલ્યા. એટલે તે ગુણકા મણી પાસે આવી અને તે જવાબ તેને આપ્યા. મણીએ તે જવાબો વાંચ્યા અને સમજી કે માણસ ખાનદાન છે તેને બોલાવવા કહી, મણી મનસાથે વિચાર કરવા લાગી કે આ મુરખ ચાલાક, લાયક તેમજ શાણો છે, અને મારી આ જળમાંથી છુટવાની બારી પણ આ પુરૂષના હાથથી જ આવશે. એ વિચાર ચિત્તમાં નક્કી કર્યો. એટલામાં ગુણકાએ આવેલા તરજુ પુરૂષને મણી પાસે મોકલી પોતે નીચેના હોલમાં ચાલી ગઈ.

આ તરફ પુરુષ મણી પાસે આવ્યો, તે વખતે મણી હિંચો-
ળા ખાટ ઉપર બેઠી હતી. ત્યાં તરફ પુરુષ આવીને મણીથી પાંચ
ફૂટ દુર પડેલી ખુરસી પર બેઠો એટલે મણીએ પુછ્યું. આપ અત્રે
શા કારણથી પધાર્યા છો ? આ સવાલ સાંભળી તે યુવક વિસ્મય
પામ્યો અને બોલ્યો. આપની સાથે કામકિડા કરવા માટે. મણી-વાર
તેજ કારણથી પધાર્યા છો ને ? તરફ પુરુષે હા એવો જવાબ વાળ્યો.
મણી તે ઉપરથી અને તેજ કારણથી હું આપને પુછું છું કે આપ માન
માગો છો કે હેત ? આ પ્રમાણના મણીના વચનો સાંભળી તે યુવક
એકદમ વિચારમાં પડી ગયો અને એકદમ અકિત થઇ ગયો. અને
મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ બેમાંથી મારે કયો જવાબ એને
આપવો. અને શું કરવું. એટલા માટે મનમાં મોટો વિચાર થઇ પડ્યો.
આ પ્રમાણે તે પુરુષની વિચાર શક્તિ વધારે જોઇ મણી બોલી-કેમ,
આપ આટલા બધા વિચારમાં પડી ગયા છો મને શા માટે જવાબ
આપના નથી ? આપ શા સાડ ગમરાઓ છો ? આ બે સવાલોમાંની
આપને ગમે તે કહો. અગર બન્નેની હા કહો અથવા બન્નેની ના
કહો. આપની મરજીમાં આવે તે કહો. બોલો, શા વિચારમાં પડ્યા ?
કેમ બોલના નથી ? આ પ્રમાણે મણીના વાક્યો નામળી તરફ પુરુષ
વિચાર રૂપ જાળમાં વધારે ગુચવાયો, અને મનમાં વિચારવા લાગ્યો
કે, જો માન માગીશ તો મને સારી ઉપમા આપી બોલાવશે.
જો કદાચ હેત માગીશ તો મને ધારવા પ્રમાણે આ ખાઇ તેના
દેખાવપરથી ઓછ સારી આજરૂદા છે અને ગુણકાના ઘરમાં રસાઇ
પડી છે, તેથી તે દુઃખી છે. એટલા માટે મારે માગ જવાબ પ્રમાણે
પર્તી એનું દુઃખ ટાળવું પડશે અને સ્વચ્છ સ્વભાવે વતવું પડશે.
આમાં મારી ધારેલી મનોકામના રદ જશે. માટે મને તે વખતે આ
પ્રમાણે વિચાર આવ્યો હોત તો હું એના સવાલના જવાબ પાળું કદિ
આપત નહીં, પરંતુ હવે મારા જવાબે મારે બંધાવું પડે છે. માટે
હવે તો ફક્ત ધારેલી મનોકામના દુર કરી, તેમને બન્ને સવાલોની
હાજર હોવી. આ બાદને ગમે તેમ કરી દુઃખમાંથી મુક્ત કરવી અને
માન તથા હેત લેવું માટે માર તેન એમજ રહેવું સાડ છે. એમ
ધારી બોલ્યો બાઇ ! મને માન અને હેત બન્ને વંત્રમાં છે. આ
પ્રમાણે તે તરફ પુરુષના શબ્દો સાંભળી મણીની છાતીમાં દિશ્મત
આવી અને તે બોલી ગુઓ, મારે આપની માન અને હેત એ બંને
જોઇએ છીએ, ત્યારે તો આપના આપેલા જવાબ પ્રમાણે માન અને
હેત બંને લઇ લેશો. આણું મણાણું બોલવું સાંભળી તરફ બોલ્યો-
બહેન ! તું મારી ધર્મની બહેન છે. તારે માટે તું જે કહીશ તે હું

કરોશ અને તને જોઈતી પૂરેપૂરી મદદ કરીશ. બહેન ! તારે બીલકુલ મુંઝવું નહીં. મને તમારી વીતક વાત અથવા ઇતિ સુધી કહી સંભળાવો. મણી-બાઈ ! મારા બરથ રના નાનપણના વંદી ગયેલા ચાર નિર્લજ્જ મિત્રોએ મને વગર વાંકે, સોગાદ કપરથી ગાડીમાં નાંખી હજારો દુઃખો દઈ આ ગુણકાને ત્યાં રૂપિયા પાંચ હજાર સારૂ વેચી મારા છે. અને પાંચ હજાર રૂપિયા લઈ તે બા તુરંત પસાર થઈ ગયા છે; પણ પરમાત્માની કૃપાથી હું હજુ સુધી પવિત્ર છું. માટે હું ધર્મબાંધુ ! આ અબજાને આ બચાવે દુઃખ દર્શાવવાથી છોડાવશે અને પાતકત ધમ સાચવવામાં મદદ કરશે તો આપને માન અને હેતુ એ બંને સદાકાળ મળતાં રહેશે. આ માર્યો માંમળી તે તરણ પુરૂષ મોહ્યો- જુઓ, આ નેતરની ખુરસી છે, અને વગી આંટીળ ચાર સાડીઓ લટકાવેલી છે. હું આ ખુરસીને ચાર છેડે ચાર સાડીઓ બાંધું છું. અને ખુરસીમાં બેસાડી તમને પાછલી મારીએ કાંસુ છું. પાછળ નહીં છે; પરંતુ હું તમોને એવી રીતે કાંસીશ કે ખુરસી નદીના પાણીને બેલકુલ અટવા પામશે નહીં. માટે બહેન ! મેં જે કપાસ બતાવ્યો છે તે પ્રમાણે વરતવું. હું શોભીઅણ અને અહકારી ગુણકાને થોડા પૈસા આપી બજારમાં કાંઈ ચીજ લેવા મોકલી દઈશ. હું તેને બહાર કાઢીશ અને તેને આવળું સમજાવીશ કે હું મારા મિત્રોને લાવી આવું છું. એમ કહીને મકાનને તાળું પણ તેનાજ હાથે વમાવીશ. ગમે તે ઉપાય કરીને તેને બહાર મોકલીશ. તે જાન લોમો છે એટલે જરૂર તેમ કરવા કબુલ થશે. આમ થવાથી આપનું લાગ પણ સારું રાવશે. નોટનું ક્યાં પછી હું તરતજ બારી નીચે નદિમાં નાવમાં બેસીને આવીશ અને તમને હા તમારા ઘર સુધી વિદાય કરી પાછો જણાવ. વળી તે મારી પાસે તમારા જતા રહ્યાનો જવાબ માગશે તો છેડે તમારા વંચાણના રૂપિયા તેને આપીશ. કંડો બહેન ! હવે તમોને કાંઈ પણ મનની હરકત છે ? મણી-ના. તેમ કરશે તો કાંઈ હરકત નથી, અને એમાં આપણે બરાબર દારીશું. બાઈ ! તમો હવે ઝટપટ ખુરસી વગેરે તૈયાર કરો. વખત ઘણો થઈ ગયો. હાલિ જો તે વહેમાશે તે. ત્યાં થઈ પડશે. માટે તાકીદથી બધું કામ કરો તો ઘણું સારું.

આ પ્રમાણે મણીનાં વચનો સાંભળી તે તરણ પુરૂષ ખુરસીને ચારે બાજુથી ચાર સાડીઓ બાંધી મણીને ખુરસીમાં બેસાડી બારીએથી નીચે કાંસી ગુપ્ત પાસે આવ્યો. ગુણકાને કેટલાક રૂપિયા આપી કેટલીક જાત જાતની ચીજો લાવવાનું કહ્યું અને તેનાજ હાથે મકાનને તાળું વસાવ્યું. બાદ ગુણકાને આડું સમજાવ્યું કે હું મારા

બીજા મિત્રોને બોલાવી લાવું છું. ગુણકાને બજાર તરફ વિદાય કરી અને પોતે મિત્રોનું પહાનું કાઢી એકદમ બારી પાસે આવી પહોંચ્યો. નદી ઘણી હડા હતી. તેટલા માટે નાવચાળા સાથે બંદોબસ્ત કરી નાવ તે બારી પાસે લાવી મળીને નાવમાં લઇ લીધી અને નદીના કિનારા પાસે આવી અને ઉતરી પડ્યાં. બાદ તે તરણ પુરણ બોલ્યો—એન ! હું તને વિદાય કરવા તારા ઘર સુધી આવું છું. એમ કહી એક વહેલ મંઘાવી તેનાં બંને જણ એસી મળીપુર નગર તરફ જવા નીકળી પડ્યાં.

પ્રીય વાંચકો ! આ તરણ પુરણ કાણ હતો ? તે આપની જાણમાં નથી; પરંતુ એમ તો સમજાય છે કે તે કોઈ કુળવાન હોકરો છે. તે તે શહેરના શ્રીનંત ધનાઢ્ય શેઠ કપૂરચંદનો હોકરો હતો. બહેલો વિવેકી અને હુશિયાર તેમજ ધર્મિષ્ઠ હતો.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

રસીકની બદચાલથી થયેલી દુર્ઘટના.

રસીક મળીપુરથી નીકળી ચંદ્રપુર આવ્યો ને એકદમ પોતાની નોકરી પર ચઢી ગયો. છ માસ સુધી સારી દાનતથી નોકરી બજાવી તેવામાં તેને એક દુષ્ટ મિત્ર મળી ગયો. તે મિત્ર એટલો તો ખરાબ હતો કે તેણે રસીકને લાંચ ખાતાં શીખવાડ્યો. તેથી રસીક સુધરેલી ચાલતો હતો છતાં પણ પૈસાની આગળ ખરાબ મિત્રને લીધે પોતે પૂરી રીતે લાંચ ખાતાં શીખી ગયો હતો. રસીકની દુષ્ટ મિત્ર લાંચનું નકી કરી લાવી તેને કહેતો અને રસીક તે લાંચ લઇ લાંચ આપનારને જીવાડતો અને પૂરેપૂરો તના લાભમાં ઉતરતો. ખુશીથી લાંચ લેતો હતો. આ રીતે લગભગ બે વરસ સુધી રસીકે લાંચ ખાધી પણ તે વાતની સરકારને જાણ થઇ નહીં અને તે શું કરે છે તેની સરકારને બિલકુલ ખબર નહોતી.

એક દિવસે એવો બનાવ બન્યો કે એક ગામનો માણસ સરકાર પાસે એવી ફરિયાદ લઇ ગયો કે મારા સામા પક્ષચાળા પાસેથી રસીકે પોતાના મિત્ર મારફતે રૂપિયા પાંચસોની લચ ખાધી છે અને તે બાબતના નાક્ષીઓ મારી પાસે લાજર છે. આ પ્રમાણે ફરીયાદ થવાથી સરકાર રસીકલાલને અને તેના મિત્રને અને ફરીયાદીને તથા તેના સહ એને પોતાની રૂબરૂમાં બોલાવી બધી હકીકતથી વાકેફ થયા છેવટે તેમાં સરકારના મનને ખાત્રી થઇ કે જરૂર રસીકલાલે લાંચ ખાધી છે. અને એના મિત્રે લાંચ ખાવામાં એને પૂરેપૂરી મદદ કરી છે. એવી પૂરેપૂરી ખત્રી થવાથી એકદમ રસીકલાલને નોકરી ઉપરથી

બરતરફ થયો અને તેના ધરમાંથી બધા રૂપિયા કઢાવી જમ કરી લીધા. લાંચ અપાવવામાં મદદ કરનારને તેના ધરમાર લુંટી લઈ ગામ બહાર કાઢી મુક્યો. રસિકલાલ નોકરીથી બરતરફ થયા પછી તે શર- માળને ધરમાંજ રહેતો અને ફક્ત કામ પ્રસંગ સિવાય ધરબહાર નીકળતો નહીં.

રસિકલાલને બારે હોદ્દા મળવાથી મુધરેલી ચાવી મુકી દઈ છૂટી ગયો. સરકારની અને પરમાત્માની પણ દરકાર નહિ કરતાં ખીનપરવાહથી લાંચ ખાતો અને ખરાબ માણસની સંગત થવાથી તેનું પરિણામ એવું ખરાબ આવ્યું કે, એક તો પોતે નોકરીથી બરતરફ થયો અને હોદ્દાના માણસને એક કોડીના માણસ થવું પડ્યું. તેનું કાગળ તો ફક્ત દુષ્ટ મિત્રની મિત્રતા જ હતું. રમિકને નોકરી છોડ્યા પછી લાંચ ખાવાનો અને દુષ્ટ મિત્રની મિત્રતા કરવાનો ધણો પરનાવો થતો હતો, દુષ્ટ મિત્રની મિત્રતા કરવાથી આ અનિષ્ટ પરિણામ આવ્યું એમ હવે તે બરોબર સમજ્યો હતો; પરંતુ બની ગયેલી હમીકતને હવે શી રીતે સુધારી શકે. તે સુધારવાનો તેને સ્વપ્નમાં પણ વિચાર નહોતો થતો. રસિકલાલના બધા રૂપિયા સરકારે ખુંચવી લીધા તેથી તે બહારનો બની ગયો હતો. તેમજ આ વાતની સ્વચ્છંદીને ખમર પડી અટલે ખીચારી સ્વચ્છંદી મનમાં ને મનમાં બળી જતી હતી. ખીચારી સ્વચ્છંદીએ પોતાના પિતાની સાથેથી વખતે ખીલકુલ તલમર માત્ર દુઃખ ભોગવ્યું નહતું એટલે તેને આ વખતે આવી પડેલું આ દુઃખ તેને મહાભારત જણાતું હતું. ધરમાં એક પણ પૈસાની સમવડ નહતી. તેથી બન્ને જણા ધણી મુઝવણમાં આવી જતા હતાં.

એક દિવસે રસિક પોતાની પથારીમાંથી હડી બારણે ખેંસી દાતણ કરતો હતો. તે વખતે ટપાલવાળો રસિકલાલના નામનો કાગળ પ્રવરણ ૧૫ માં બતાવેલો લઈ આવ્યો. રસિકલાલનું નામ પુછી તે કાગળ તેને સોંપી દીધો. કાગળ કોડીને વાંચ્યા. કાગળ વાંચી રસિક મનમાં ધણો બેદ કરવા લાગ્યો અને પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે મારા કાગળથી બહુ દુઃખ લાગ્યું છે. તેથીજ આ પ્રમાણે કવિનામાં લખે છે. હું મારે હોળ ઉપર રહી મનમાં છલકાયો અને અભિમાન સાથે બાળને પણ ઠપકાનો કાગળ લખ્યો. ને મારી મુગખાઈ હતી પણ ખેર. થવાનું થઈ ગયું. હવે શેર જવાનું પણ સાધન નથી. શેર જાવું અને ત્યાં વાતની જણ થાય તો મારી મુખાઈનાં ખાસડાં તનેજ પડવાનાં. શેર જવું યા ન જવું, શું કરવું, ક્યાં જવું, એ પ્રમાણે બેઠો બેઠો વિચાર કરે છે. છેવટે એ નિશ્ચય ઉપર આવ્યો. કે મને તેમ

થાઓ પણ ઘેર જવું એજ કલ્યાણકારી છે. એમ નક્કી કરી પોતાના ઘરખટલાનો સામાન એક વેપારીને પાંચસો રૂપિયા વેચ્યો. તે રૂપિયા બધા પોતાની જો સ્વચ્છંદીને તૈયાર થવાનું કહી ગમિક પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો. બારે હોદ્દો જવાથી રસીકને બહુ મારું લાગતું હતું. પરંતુ તેનો કાંઈ પણ ઉપાય ચાલતો નહોતો. તેથી બંને જણ પોતાના દિવસો દિલ્લગીરીમાં કાઢતાં હતાં.

રસીકલાનના દુષ્ટ મિત્રનું નામ ખીમચંદ હતું. રસીક જ્યારથી નોકરીમાં જ્યો ત્યારથી તેની સાથે મિત્રતા થઈ હતી તે વણો કંબુસ હતો. પોતાને હાથે એક પાછા સરખી પગખચ કતો નહોતો અને બિલકુલ ધંધો સરખો પણ કરતો નહીં. ધધામાં ફક્ત એટલુંજ કરતો હતો કે રસીકને જે જણામાંથી હરમણ એક માણસ પાસેથી લાંચ અપાવી તેમા ભાગ પડાવી રાજ થતો હતો, તે આજ ધંધો કરતો હતો. રસીક હવે કંટાળ્યો અને ઉવટે પોતાની જાન તૈયાર કરી ઘેર જવાનું નક્કી કરી બંનેજણ સ્ટેશનપર આવ્યાં અને ટીકીટો કરાવી ટ્રેનમાં બેસી પોતાના ઘર તરફ બંને રવાના થયા.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

મુંદરલાલનું મેનાથી લગ્ન.

પ્રાતઃકાળનો મમય થયો છે. સૂર્યનાં કીરણો ધુટી નીકળ્યાં છે. સેડેજ સેડેજ ટી લેડેજો રહી છે. મરધાઓ નાદ કરી રહ્યા છે. મંજુડિઆઓ પોતપોતાના કામે ચાલી નીકળ્યાં છે. રોખીન જીવડાઓ ડાકીઆટો બગીચો તોગેરે લઈ દવા ખાવા ન કળી પડ્યા છે. તેવામાં મેના મુંદરના વાનદા પ્રમાણે લગ્ન કરવા માટે મુંદરલાલ પાસે આવી બિબી રહી. મેના મુંદરલાલને મોઢેથી કહેવા લાગી—પ્રાણુધાર આપના કરેલા મુજબ આપનો મુકરર કરેલો દીવસ અને મુકરર કરેલો વખત હાલ આવી પહોંચ્યો છે, દીવસ પણ ચોખ્ખો છે માટે કાંઈ પણ બેઠમ દીલમા લાભ્યા શિવાય પ્રવૃત્તિ મનથી મારી સાથે પાણી બ્રહ્મ કરો અને માપ આ દાસીને સ્વીકારી લો કે જેથી આ દાસીને જન્મારાનું સંપ થાય. અંતે આપના દીવસે આનદમાં જાય. પ્રાણુનાથ હું તો આપને પ્રથમથી જ મારા અંતઃકરણથી વરી ચુકી છું. અને પ્રથમથીજ મં આપના શિવાય ખીજા ભરથાર કરવાના સોગંદ ખાધા છે, એ આપથી કાંઈ અગળજી નથી માટે પ્રાણુનાથ તાપદે આ દાસીને ગૃહજી કરી આ દાસીનો જન્મારો સંજી કરો.

અ પ્રમાણે મેનાનું બોલવું સાંભળી સુંદરલાલ બેસ્યો, મેના ! માઈ બોલેલું વચન હું કદી નહિં ફેરવું. મેં તને આજના દીવસ નક્કી કર્યો હતો તે કપુલ છે. તમારે જરા પણ મહારાવું નહિં અને નિશ્ચિન્ત રહેવું હું કાલ તેજ તૈયારીમાં છું. મારી પ્રતિજ્ઞા હતી તે તો તને પહેલેથીજ દુર કરી છે એટલે મરે તમારી સાથે પાણીમહાલ્ય કર્યા શિવાય ચાલે તેમ નથી. હું કાંઈ માણસને બ્રાહ્મણને બોલાવવા મોકલું છું અને થોડીવારમાં સર્વ નક્કી કરે છું.

એમ કહી એક માણસ પાસે બ્રાહ્મણને બોલાવ્યો. બાદ બ્રાહ્મણે સુંદરલાલનો અને મેનાનો હસ્તમેળાપ કરાવ્યો. બાદ બ્રાહ્મણને દક્ષણા આપી વીદાય કર્યો. મેના તેજ દીવસથી સુંદરલાલની સાથેજ રહેવા લાગી અને પોતાની મનોકામના પુરી થવાથી મેના રોજથી હરદમ પ્રદુલિત રહેતી અને મનમાં આનંદ માનતી.

મેના જ્યારથી સુંદરલાલની સાથે રહેવા લાગી ત્યારથી સુંદરલાલ વેપારમાં ધણા પૈસા પેદા કરતો અને મેનાનાં પગનાં ધરમાં થવાથી તેનાં પગલાં તે સારાં માનતો. સુંદર અને મેનાને એવી તો સરસ રીતે બનતું કે બંને જણાઓને એક પણ પણ છુટું પડવું મનન નહોતું. સુંદરની કીરતી આખા આશ્રીજ શહેરમાં એવી સરમ ફેલાઈ હતી કે સુંદર સાથે વેપારીઓ કરોડ રૂપીઆનો વેહેવાર કરતા. વેપારીઓ તેની સાથે તેથી પણ વધારે વેપાર કરવામાં બાલકુલ આંચકા ખાતા નહિ. સુંદરલાલની દીવસે દીવસે કીરતી વધતી જવા લાગી અને આખરે સરી રીતે ફેલાવા લાગી અને સર્વ વેપારીઓ સુંદરલાલને પુછીનેજ મોહો કરતા. સુંદરલાલ સર્વ વેપારીઓમાં શ્રેષ્ઠ કહેવાઈ ગયો હતો. મેના લગભગ સુંદરલાલ સાથે બે વરસ સુધી રહી ત્યાં સુધીમાં સુંદરલાલે એક કરોડ રૂપિયા પેદા કર્યા હતા અને જગમાં કીરતી સારી ફેલાઈ હતી. સુંદરલાલ વિવેકી, સાચો, ટેકીલો, શાહુકાર અને હુશિયાર કહેવાયા હતા. સુંદરલાલ મેનાની સાથે એક રાખ રાખી તરીકે માની તેની સાથે રહેતો હતો અને અથાગ સુખ માનતો હતો. સુંદરલાલને જુદા બીજાકુલ પ્રસન્ન નહોતી તેથી તે હરદમ સાચુંજ બોલતો અને સચાઈથીજ ચાલતો. પોતાનો વેહેવાર પણ સચાઈથીજ કરતો તેથી પ્રભુ તેને સારી પ્રાપ્તિ કરાવતાં હતાં. અને તેને હરદમ સુખી રાખતા સુંદરલાલ સચાઈથી આલી પોતાનો ધધેા કરી આનંદમાં દીવસ ગાળતો હતો.

એક દીવસ સુંદરલાલ પોતાના ઝોરડામાં બેઠો બેઠો કેટલીક ચોપડીયો વાંચતો હતા. સુંદરલાલ કાંઈ કાંઈ વખત નવરો પડે તો ચોપડી વાંચવાનું કામ કરતો. તે શિવાય બીજું કાંઈ કરતો નહિં.

ચોપડી વાંચતાં વાંચતાં સુંદરલાલના મનમાં એમ આવ્યું કે હું દેશ-
માંથી નીકળ્યો ત્યારે પ્રતિજ્ઞા લઈ નીકળ્યો હતો અને મેં એમ
પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કે પિતા કરતાં ચાર ગણી આખર અને ચારગણા
પૈસા મેળવ્યા સિવાય દેશમાં જવું નહિ. એ પ્રમાણે મેં પ્રતિજ્ઞા
લીધી છે માટે હાલ મને પ્રભુએ મારી પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે ખર્ચા અને
પૈસા સર્વ મેળવ્યો છે. મારે આ સમયે હવે ઘેર જવું એજ વધારે
સાફ છે એ પ્રમાણે પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો એટલામાં તારા
પોતાને યાદ આવી. એટલે તેના મનને બારે ખેદ ઉત્પન્ન થતા લાગ્યો.
ખેદ માત્ર એજ થવા લાગ્યો કે તારા ગુજરી ગઈ છે તેના ત્યાં જઈ
માર શો જવાબ આપવો? તે તેના મનને ઘણો વિચાર થયો હતો.
પોતે સાચા બોલો છે એટલે સાચી વાત કહ્યા વિના ચાલે નહીં
અને સાચું કહે તો બારે તકરાર થયા વિના રહેજ નહિ. તેથી તેના
મનને હરદન ચિંતા થવા લાગી. પોતાના અંતઃકર્મમાં ચિન્તા
હતી છતાં પણ તારા વિષેના ખુલાસો સુંદરલાલે મેનાને પુછ્યો.
એટલે મેનાએ સુંદરલાલને ઉત્તર આપ્યો. પ્રાણનાથ—આપ સાચું
બોલો છો અને હું પણ સાચુંજ બોલું છું, મારે પણ જીવું બોલવાની
પ્રતિજ્ઞા છે. માટે પ્રાણનાથ ત્યાં આપને પુછે ત્યારે આપ ત્યાં બનેલી
તમામ હકીકત ખરેખરી રીતે કહી દેજો. ખરું કહેવામાં આપણને કાંઈ
પણ નુકશાન નથી. સાચાનો બેથી ઇશ્વર છે. સાચાને ઇશ્વર કાળી
રાત્રે પણ સહાય કરે છે. માટે પ્રાણજતાં પણ જીવું તો નજ બોલવું.
આ પ્રમાણે મેનાનું બોલવું સાંભળી સુંદરલાલને ખાતરી થઈ કે મેના
પણ મારા જેવીજ છે. એટલા માટે હિમત ન હારતાં ત્યાં જઈ તારા
વિષે સાચુંસાચું કહી દેવું. એ વિચાર ધારી મેના અને સુંદરલાલ
પોતાનો સૌ સામાન તથા પેદા કરેલા રૂપૈયા લઈ પોતાને દેશ જવા
સાર તૈયાર થઈ ગયો. અને પોતે આફ્રિકામાં પોતાના બારે બારે
વેપારીઓને મળી આવ્યો. વેપારીઓને પોતે પોતાને દેશ જવાનો
છે એવું કહી માન સન્માન મેળવી પોતાને ઘેર આવ્યો.

સુંદરલાલના સ્વદેશ જવાના સમાચાર સાંભળી ગંગાધર શેઠ
અને બીજા વેપારીઓ ઘણો ખેદ પામ્યા, પરંતુ સુંદરલાલે તો સ્વદેશ
જવાનું નક્કીજ કર્યું હતું. એને લઈને ગંગાધર શેઠ અને બીજા
વેપારીઓને પાસેથી ઘણી આજીજીપૂર્વક રજા માગી. ગંગાધર શેઠને
અને બીજા વેપારીઓને નક્કી ખાતરી થઈ કે સુંદરલાલ દેશમાં ગયા
શિવાય રહેવાનો નથી. એટલા માટે તેને ના નહીં કહેતાં આશીર્વાદ
સાથે રજા આપવી એ વધારે સાફ છે. એમ સમજી ગંગાધર શેઠ અને
બીજા વેપારીઓએ મળી સુંદરલાલને એક પાંચડી આપી. તેમજ માન-

સન્માન પણ આપ્યું. ગંગાધર શેઠે તેનામાં ધણી સારા ગુણો સમજી સુંદરલાલને એક વીંટી અને મેનાને તેના ટેક માટે એક અમૂલ્ય પોશાક ઇનામમાં આપ્યો. કુલોની વૃષ્ટિ કરારી, કુલોના હાર પહેરાવી સુંદરલાલને અને મેનાને ટ્રેન સુધી મુકવા આવ્યા. ટ્રેનને ઉપડવાનો બાકી પા કલાક હતો એટલામાં સુંદરલાલ અને મેના ટ્રેનમાં બેસી ગયા. સહુ વેપારીઓ સુંદરલાલના દેશમાં જવાથી ખેદ પામી ગંગાધર શેઠ અને સૌ સજ્જનો વર વર પાછા ફર્યા.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

કાન્તીલાલના સર્વ કુટુંબનો મેળાપ.

મણીને લઈને તે તરૂણ પુરૂષ મણીપુર નગર આવી પહોંચ્યો. મણી તે પુરૂષને લઈ પોતાની મા માણેકમાઈની પાસે આવી. માણેક આપને મળી મણી ધુસકે ધુસકે રડવા મંડી. મણીને જેમ માણેકમાઈ આનંદ પામ્યાં અને હરખાઈ ગયાં. એકદમ એક માણસને રતીકાન્તને તેડવા મોકલ્યો, અને મણીને ખાલી જિના પૂછવા લાગ્યાં. બહેન! મણી તુ આટલા દિવસ ક્યાં હતી? તારું શી રીતે થયું હતું? તારી સાથે આવેલ આ પુરૂષ કોણ છે? આ પ્રમાણે માણેકમાઈનું બોલવું માંભળી મણી રોતી રોતી બોલી:-માજી! મને કુહંદીલાલના ચાર મિત્રોએ ઉચકી ગાડીમાં નાંખી સો ગાઉ દૂર એક વિશાળ ગામમાં એક ગુણકાન્ત ત્યાં મને વેચી અને ફરારી દીધી હતી; પરંતુ સારા નશીબે આ મારા ધર્મના બાપ ત્યાં આવી ગયા અને તેઓ મને કેદખાનામાંથી મુક્ત કરી મણી લાવ્યા છે. જે કદાચ મારા મા ધર્મના બાપ આવી ન મળ્યા હોત તો મારી દેહને અત્યંત દુઃખો આવી પડત. પરંતુ પ્રભુએ સાફ કયું છે. આ પ્રમાણે મણીનાં વચનો સાંભળી માણેક ડોસી મભરાવા લાગ્યાં એટલે મણીએ તેને ધીરજ આપી હતી રાખી. માણેકમાઈ સર્વ ખીનાથી વાકેશ થયાં. એટલામાં તેડવા મોકલેલું માણસ રતીકાન્તને બોલાવી લાવ્યો. મણીને જાનને રતીકાન્ત ધણો આ હતો તેથી મણીના આવવાની તાત સાંભળી જેમનો તેમ એકદમ માણેકમાઈ પાસે આવી પુછવા લાગ્યો, સાસુજી! તે ક્યાં છે? એ પ્રમાણે રતીકાન્ત પુછે છે એટલામાં મણી લાજ કાઢી આધું જોડે છે. માણેકમાઈ રતીકાન્તને બધી વાતથી વાકેશ કરે છે. રતીકાન્ત કુહંદીલાલ ઉપર અત્યંત ગુસ્સે થઈ જાય છે અને કુહંદીલાલને મારવા માટે જોઈએ શરૂ કરાઈ આવે છે, એટલામાં ચંદ્રપુરથી નીકળેલો

રસીક વીલે મોઢે સ્વછંદી સાથે આવી પહોંચ્યો. રસીક આ બનાવ જાણ મળરાણ ગયો. પોતાનું દુઃખ તો અંતરથી ગયું નથી તે પહેલાં આ એક દુઃખ નજરે પડ્યું તેથી તે તો ખીચારો લાગ્યાર બની ગયો. આ પ્રમાણેના રસીકનો ચહેરો અને પાશાક જોઈ માણેકબાઈ અને સર્વે માણસો વિસ્મય પામી ગયાં. રસીકને બનેલી હકીકત માણેકબાઈએ પુછી એટલે વીલે મોઢે સૌ હકીકત કહી બતાવી; તેથી માણેકબાઈ ઘણાં દાલગીર થયાં અને રસીક ઘણો શરમાઈ ગયો. મણીની હકીકતથી રસીક વાકેફ થયો અને મનમાં વિશેષ ખેદ પામવા લાગ્યો. માણેકબાઈએ આવેલા તે તરણ પુરૂષને પોતાના દીકરાની માફક મણી પોતાને ઘેર રહેવા ઘણા કાલાવાલા કર્યા પરંતુ તે આબરુદારનો છોકરો હોવાથી તેણે તેમની પાસે રહેવાનું પસંદ કર્યું નહીં. તેથી માણેકબાઈએ તેને પંદર દિવસ મેમાન દાખલ રહેવાનું કહ્યું. તે કિપરથી તે તરણ પુરૂષે મહા મુશીબતે ઘણી આશુજી કર્યાં પંદર દિવસ રહેવાનું કમુલ કર્યું બાદ રતીકાન્ત જનસમાં ને જોમમાં કુછંદીલાલને ત્યાં જઈને બપોડવા માટે મોટી ડાંગ હાથમાં ઝાલી નીકળ્યો. એટલે માણેકબાઈએ મહામુશીબતે તેને રાત્રી રાખ્યો અને તેનો ક્રોધ સમાવ્યો. રતીકાન્તને પણ તેનો ક્રોધ સમાય ત્યાં સુધી પોતાની પામે રાખવાનું નક્કી કરી રતીકાન્તને પણ ત્યાંજ રાખ્યો.

રસીકને આવે લગભગ એક અઠવાડીયું વીતી ગયું હતું, એટલામા સુંદરલાલ મેનાને લેઈ પોતાને ઘેર આવ્યો. સુંદરલાલ ઘણે દિવસે પોતાને ઘેર આવેલો હોવાથી તેની આંખમાં એકદમ ઝળઝળાવ્યાં ભરાઈ આવ્યાં. સર્વે માણસો પોતાનાં એકઠાં થવાથી માણેકબાઈને તે દિવસ એક નવા જન્મારા તરીકેનો લાગતો હતો. માણેકબાઈનો અને મણીનો હર્ષ દેયામાં સમાતો નહોતો. મણી મેનાને તારા સમજી આણું આઢેલું હતું. તેથી તે તાગ બાબી, તારા બાબી, કહી બોલવા લાગી. એટલે સુંદરલાલ ગભરાયો અને મનમાં વિચારવ લાગ્યો કે, આ વખતે મારે તારા માટે નીચું ધાલવા જેવું થયું છે; પરંતુ પ્રભુને ગમ્યું તે ખરું. એમ ધારી મણીને કહેવા લાગ્યો કે, બહેન! તે નહોય. તારી બાબીનું નામ મેના છે. તારી તારા બાબીને તો તેની જકના પરિણામે સ્વર્ગ ગામનો રસ્તો દેખાડ્યો છે. માટે બહેન! હાલ તો તું તે વાતને યાદ કરતી નહીં. માફ હૃદય ભરાઈ આવે છે. આવું સુંદરલાલનું બોલવું સાબળી મણી ચુપડીવી જેમને તેમ બેસી રહી. બાદ માણેકબાઈએ પોતાની તેમજ મણીની હકીકત અથવા હિત સુધી કહી સંબળાવી, તેથી સુંદરલાલને ઘણો ખેદ પામવા

લાગ્યો. બાદ સુંદરલાલે પોતાની માતાને પોતે કમાઈ લાવેલા તમામ રૂપીઆ આપી પડ્યો. અને કહેવા લાગ્યો માતાજી! તમારા પુણ્ય પ્રતાપે કરી આ તમારે બાળક આશીરવાદથી જે કાંઈ પેદા કરી લાગ્યો છે, તે આપણા ચરણમાં રજુ કરે છે. માણેકબાઈએ સુંદરના માથા-પર હાથ ફેરવ્યો. ત્યાર પછી સુંદરલાલે રસીકની હકીકત બાણી તેથી તે વિષે તેના મનમાં ધણો ખેદ થવા લાગ્યો. પણ ખેદ નહીં કરતાં રસીક વિગેરેને પુરી હિંમત આવવા લાગ્યો.

માણેકબાઈને તેમજ મણીને તેમજ સર્વ માણસોને પુરી ખાત્રી થઈ કે સુંદરલાલે પોતાના પિતા કરતાં ચાર ગણી આબરૂ ને ચાર ગણો પૈસો બરોબર મેળવી આ દેશમાં પગ દીધો છે. તેથી સર્વેના મનને આનંદ આનંદ થઈ ગયો.

સુંદરલાલ આવ્યા પછી પોતાનો વેપાર ધમધીકાર ચલાવતો અને પોતાના બાઈને પોતાના વેપારમાં પ્રીણુ કરતો. તેને ધણો પ્રકૃષ્ઠિત રાખતો. પેલા તરણુ પુરૂષને જવાનો વખત થઈ જવાથી તેને સર્વ માણસો ગાડી સુધી વિદાય કરી સૌ પોતાને ઘર તરફ આવ્યા.

કાન્તિલાલના કુટુંબે સર્વ દુઃખ સહન કર્યું તો આખરે કાન્તિલાલ કરતાં ધણી સંપત્તિ અને ધણી આબરૂ મળી અને સુખી થયા. રસિક પણ પૈસા તો કમાયો હતો. પણ નઠારી સોખત મળવાથી લાંચ ખાતાં શીખ્યો અને સહુ વૈભવને તથા હોદ્દા ઉપર ધીળી મુકી દીધી. સુંદરલાલ પોતાના ટેકમાં અને સાચમાં રહ્યો. હજારો દુઃખો સહન કર્યો તો પ્રભુએ તેને ધીરજનાં ફળ સારાં આપ્યાં, સુંદરલાલે પોતાના બાઈ રસીકના મહેલોનાં વચનો યાદ નહીં લાવતાં રોશ ન રાખ્યો, તેણે વેપારમાં હુશિયાર બનાવી દીધો હતો અને હમેશાં પૈસા પેદા કરતો કર્યો હતો. સર્વે માણસો પોતાનાં મન સ્થિર રાખી આનંદમાં દિવસો ગાળવા લાગ્યા. પરમાત્માની કૃપાથી જગતમાં કીર્તિ પણ સારી ફેલાવા લાગી. ફરીવાર દુઃખના દિવસો આવ્યા નહીં આખા કુટુંબમાં આનંદ આનંદ છવાઈ રહ્યો અને સર્વ કુટુંબ સુખમાં દિવસો ગાળવા લાગ્યું.

સંપૂર્ણ.

પિશાચમંદિર-ભા. ૧-૨ એ-આ નવલકથા એટલી તા હૃદયમાંથી અને

અમત્કારિક છે કે, પૃષ્ઠે પૃષ્ઠે છતાંસારસની ભણે કે સરિતાજ વહેતી
ભાગ એવો સહજ ભાસ થાય છે. વળી ગુજરાતી વાંચકોને વાંચવામાં
વિશેષ સરળતા પડે એ માટે પ્રયોજકે મૂળ અંગ્રેજી વસ્તુસંકલનાને
ઘણી કુશળતાથી ગુજરાતીમાં ઉતારી છે; આમ હોવાથી વાંચનાં
મિલકુલ કંટાળો ઉપજવાનો ભય છે જ નહિ. અરણ્યમાં અત્યાચાર
કિલ્લાનો ગમભેદ, ભયાનક યંત્ર, કેદમાં સપડાયેલી કુમારિકા, શ્વેત
આદૃતિ, ચક્રયંત્રવાળું ભાંયરું, પ્રેમમંદિર કે પિશાચમંદિર ? વગેરે
પ્રકરણો વાંચનાં આહાર નિદ્રાનું સર્વથા વિસ્મરણ થઈ જાય તેમ છે.
આ નવલકથાના દરેક ભાગમાં ફેરો ઝીંકનાં પાંચ પાંચ મનોહર
ચિત્રો આપેલાં છે. બન્ને ભાગ જુદા અંધિત્રા છે. પાકું પૂકું,
બન્ને ભાગ પૃષ્ઠ ૬૦૦ છતાં કિંમત દરેક ભાગની રૂ. ૨૦ મુજબ
કુલ રૂ. ૪.

આજકાલનું હિન્દુસ્તાન—અથવા પ્રાણહારક મૃગજળ ભા. ૧-૨ ચાલુનમયમાં

ચાલુતા નિઘ સુધારા, ગાડીચાડીના વૈભવ ખાતર ગમે એવા
શ્રીમંત પતિ મેળવવાની લાલસા, શ્રીમંતોનાં મૃત્યુ સમયે થતાં વીલના
કમ્પનામાં પણ ન આવે એવા બનાવોથી ભરપૂર નવલકથા. પ્રણયદર્શન,
નિકાર અને વિવેક, સુધામાં હવાહલ, શરીર અદમાશોની ટોળી, સ-
ત્યનિકા, અબળાનું સાહસ, ભયંકર પ્રપંચબળ, નિશાચરોનો ગૃહપ્ર-
વેશ, ગુલાબની પ્રેમપત્રિકા, ભાગીરથીની ભયંકરતા, અધઃપાતનો
ગારંભ, કપિંજલાનો કાળ અને સુલોચનાની અદ્રશ્યતા વગેરે પ્રક-
રણો વાંચનાં તમે જુની આંખાએ નવીન તમાશો જ બોલ શકશો.
પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૩૨૦, દરેક ભાગમાં ચાર મુંદર ફોટોગ્રાફીક
ચિત્રો બન્ને ભાગનું પાકું રપેરી પૂકું; છતાં કિંમત દરેકની
૧-૮-૦ કુલ રૂ. ૩)

ભયંકર ભદ્ર અથવા કેવળ ૨૪ વર્ષના ક્ષાણુભંગુર સંસારમાટે—આ સંસારના ક્ષાણુભંગુર ભોગ-

વિલાસની લાલસાથી મહત્વાકાંક્ષાના પ્રવાહમાં તણાઈને કુદ્ર માનવી
પિશાચના દાસત્વને સ્વીકારીને આ જગતમાં કેવા કમકમાટી ઉપજા-
વનારાં કુદૃત્યો કરે છે, અને બ્યારે પિશાચની નરકગતિમાં પડવાનો

પ્રસંગ તેમનાં નેત્રો સમક્ષ આવીને ઉભો રહે છે તે સમયે તેમની કેવી દયાળનક દુર્દૃશા થઇ જાય છે એવું જો તાદશ્ય શાબ્દિક ચિત્ર જોવું હોય તો તે કેવળ આ અદ્ભુત નવલકથામાં જ દેખાશે. મ્હોટી સાઇઝનાં પૃષ્ઠ ૩૦૦, રૂપેરી નામ તથા પાંચ સુંદર પ્રેરિયાશ્રિક ચિત્રોવાળી આ નવલકથાની કિં. માત્ર રૂ. ૨) છે. પો. માફ.

નાદિરનો દોરદમામ અથવા બાહુબળનું પરિણામ-સ્વર્ગવાસી અમૃત કેશવ નાયક તથા વિદ્યમાન ઠંકુર નારાયણ વિસનજી કૃત. એક સાધારણ સિપાહી તરીકે દરબારના બાદશાહના સૈન્યમાં દાખલ થઇ ધીમે ધીમે આગળ વધી અતે હજીપ્રપંચ તથા અદ્વિતીય બાહુબળથી દરબારના બાદશાહ બની બેઠેલા અને ત્યાર પછી હિન્દુસ્તાનમાં આવી દિલ્હીમાં 'કલેઆમ' ચાલાવી દિલ્હીની મૂળત્રિયાત 'શહેનશાહના' પાયાને હુમ્મેશને માટે ઢીસો કરી જનાર નાદિરશાહનું જીવનચરિત્ર આ ગ્રંથમાં એટલું અને એવું ઉત્તમતર્યા વર્ણવાયું છે કે જાણે એક ઉત્કૃષ્ટ નવલકથા વાંચતા હોઇએ તેવા જ ભાસ થાયછે. ઉત્તમ કાગળ, ઉત્તમ બાઇન્ડીંગ ૨૫૦ પૃષ્ઠના ગ્રંથની પ્રીમત ૩. ૨-૦-૦ પોસ્ટેજ ભૂદં.

મારી ભયંકર સંસારયાત્રા—અથવા એક નિરાધાર અબળાના આતનાદ ! આ સામાજિક નવલકથામાં સંસાર વ્યવહારમાં પ્રચલિત થઇ પડેલા કેટલાક વિષયોનું એવી શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિથી અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે, જેમાંથી ઘણું શીખવાનું મળી શકે તેમ છે. બાળવિધવાની હિન્દુ સમાજમાં કેવી ગોચનોય સ્થિતિ છે, સગન કેનું કહેવાય છે, પુનર્લગ્નની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઇ છે, જ્ઞાતિ હિત કેવી રીતે સાધી શકાય તથા જ્ઞાતિના સહઅંશેને કેવી રીતે દૂર કરી શકાય આદિ અનેક ઉપયોગી વિષયોની ચર્ચા આ નવલકથામાં ઘણી રસિકતાથી કરેલી છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૩૫૦, પાકું રૂપેરી પૂઠું; છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૮-૦

૨૧. વ્રજલાલ બદવજી ઠંકુરકૃત રસિક નવલકથાઓ.

કંગાલ કેદી અથવા રનેહ-બંધન—ભાગ ૧-૨ આ નવલ

કથામાં સુખદુઃખના પડછાયા, સ્વામી રનેહજોતિનું આદર્શ સાધુ-જીવન અને દૈવી પરોપકાર, હૃતબાહ્ય રંગનાથની સ્થિતિનું અને જીવનનું કલ્પના પશુ ન કરી શકાય એવું અસંભવ પરિવર્તન, પોલિસ

અમલદારોની નિષ્કૃતતા, સંપત્તિનો સદુપયોગ, નિરાધાર સ્નેહલતાના જીવનનો અકાળે આવેલો શોચનીય અંત, શાન્તિલતાના કષ્ટના પરિ-
સીમા, અપૂર્વ વાત્સલ્ય સ્નેહ, કૃષ્ણલાલનાં કુટિલ કારસ્થાન. શ્રીમં-
તોની શક્તિ અને વિદ્યામપ્રિયતા, નર્મદાની પ્રાણહારક આશા, પ્રણય
અને વિરહના આકર્ષણીય પ્રસંગો, પાપિષ્ઠા કાળિકાની કુટિલતા,
સતી સાધ્વીની શીયળપ્રીત, આદિ અનેકવધ આકર્ષણીય લટનાઓથી
પરિપૂર્ણ. દરેક ભાગમાં ચાર સુંદર શૈલોગ્રાફિક ચિત્રો, ચીકણા
સફેદ કાગળ, અન્ને ભાગનું પાકું રૂપેરી પૂઠું કીમત ભાગ ૧ લે. ૩
૩ ૧-૧૨-૦ ભાગ ૨ નં. ૨-૦-૦

ભાગ્યદેવીની ભયંકરતા અથવા આદર્શ

વિધવા—આ નવલકથા એક સર્વોત્તમ અંગાળી નવલકથાનો અનુવાદ
છે. આ નવલકથા સમસ્ત હિન્દુસ્તાનમાં એટલી બધી લોક-
પ્રિય થઈ પડી છે કે, તેનું અંગ્રેજી, હિન્દુસ્તાની, વગેરે ભાષામાં પણ
ભાષાંતર થયું છે. ભાગ્યદેવીની ભયંકરતાથી એક કંગાલ દીન-
દરિદ્ર કુટુંબને ફેટલું બટું દુઃખ પેદા પડે છે તેનો આ નવલકથામાં
ધણે જ કરુણાજનક ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે. સતીના જીવનનો
હૃદયભેદક અંત, નિષ્કૃત નરેન્દ્રનાથની પ્રમળ વિલાસવાસના, વિશ્વ-
શ્વરની સાધુતા અને પત્રોપદ્રારિતા, લેણદારોનો જીલ્મ, કઠોર વૈધવ્ય-
વ્રત, લગ્નને બદલે ચિંતા, સેવાધર્મ અને કર્તવ્યમહિમા વગેરે વિષયોનું
શાબ્દિક ચિત્ર વાંચતાં વાંચતાં તમે અશ્રુજળને અટકાવી શકશો નહિ.
મનુષ્યજીવનમાં કટુતા પરિસીમાનું દર્શન કરવું હોય તો આ નવલકથા
અવશ્ય વાંચો. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૨૦૦, ચાર સુંદર શૈલોગ્રાફિક
ચિત્રો, પાકું રૂપેરી ગ્રાઇન્ડીંગ છતાં કિમ્મત માત્ર રૂ. ૧-૪-૦.

મૃગદંડાચની અથવા માયા પ્રાબલ્ય (સંપાદક:- રા. પ્ર. જા. ૦ ઠક્કર.) ભાગ

૧-૨-૩-૪ આ નવલકથા વાંચી પ્રિય વાંચકોને એક વખત વાંચવાની
અમે ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ. શુદ્ધ સ્નેહનું સ્વરૂપ સમજવું
હોય, વફાદાર દોસ્તાની દિલોગ્ગન દોસ્તીનું દર્શન કરવું હોય, વેશ-
ધારીઓના કલ્પનામાં પણ ન ઉપજી શકે એવા અવનવા ચમત્કારોથી
પરિચિત થવું હોય, વીરપુરુષોની વીરતા જાણી હોય તો આ નવલ-
કથા અવશ્ય વાંચજો. પ્રેમિક પ્રેમિકાની વિયોગવ્યથાનો હૃદયવિદારક
ચિતાર વાંચતાં તમે અશ્રુજળને અટકાવી શકશો નહિ. પ્રેમ, વિરહ,

મિલન, ચમત્કાર, કર્તવ્યનિષ્ઠા, દેશદ્રોહ, દેશભક્તિ વગેરે સધળું આ નવલકથામાં છે. આ નવલકથા વાંચતાં તમે આહારાન્દ્રા પણ જુલો જશો અને તમારા મુખમાંથી ચારંવાર 'વાહ વાહ'ના જ ઉદ્ગાર નીકળશે. આ નવલકથાની લોકપ્રિયતા અને રસિકતા માટે એટલું જ કહેવું બસ છે કે, ઉર્દૂ, હિંદી, નેપોલી, ઈંગ્રેજી આદિ દેશી વિદેશી ભાષાઓમાં આ નવલકથાની અત્યાર સુધીમાં લાખો નકલો વેચાઈ ગઈ છે અને હજી વેચાય છે. આજે જ મંગાવો. દરેક ભાગનું મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ કુલ રૂ. ૬-૦-૦ પાકું રૂપેરી પૂહું.

કલંદરની કટાર અથવા સંસાર ખાંડાની ધાર—નીચ અને શયતાન દોસ્તો કેવી દગાબાજીથી પોતાના દોસ્તનાં ધાન અથવા ખૂન કરે છે, સ્વાર્થને વખતે તેમનાં દૃશ્ય કેવાં પાષાણ જેવાં ગળી જાય છે તથા મતે એવા દુરાત્માઓની કેવી દુર્દૃશા થાય છે, ક્રોમળ હૃદયની કામિનીઓ પ્રેમના માટે કેટલાં બધાં સાહસો વેડીને જીવનનું અજિદાન આપવાની તૈયાર કરીને તે અન્ય પુરુષોના પ્રેમને સંપાદન કરે છે, તથા તે ઉપરાંત મહાત્માઓના ચમત્કાર, પિશાચાની પાપલીલા, પિતાએ પિશાચનું સ્વરૂપ ધારીને કન્યાને ભોંયમાં દટાવવી, દીવાનની દુષ્ટતા, પાપીનો બચંકર જીલમ, જસસોની બહાદુરી, શયતાની ચક્કર, ભોંયરામાંનાં ગેદ ભગેલાં કુકર્મો, છુપી કટારીનું પરાક્રમ આદિ સર્વ વિષયો વાંચતાં આ સંસાર એ ખાંડાની ધાર જ છે એવા સર્વને ભાસ થયા વિના રહેશે નહિ. મોટી સાઇઝનાં પૃષ્ઠ ૩૪૦ પાકું પૂહું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

સંતપ્ત શયતાન અથવા કામાંધનાં કાળાંકામ—કામથી અંધ થયેલાં મનુષ્યો આ જગતમાં કયું બીજાનું કાર્ય નથી કરી શકતાં? જગતને ઠગવા માટે ધર્મનિકિતનો સ્થાપી પાપનો પ્રચાર કરનારા, મુખમાં રામ બગલમાં છુરી લઈ ફરનારા, હાથમાં માળા ગળામાં વિષની જવાળાને છુપાવી રાખનારા, સત્યનો આડંબર ધારી કેવળ અસત્યનો જ વિરનાર કરનારા અને પોતાના દગાથી નિરપરાધી, સરળ અને ભોળાં માણસોનાં ગળાં રેસનારા આ પૃથ્વીપર અનેક મનુષ્યનામધારી પિશાચો પડેલા છે અને તેવા જ એક મનુષ્ય પિશાચ તથા માનવી પિશાચિકાનું આ નવલકથામાં એક ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. પૃષ્ઠ ૪૦૦ મૂલ્ય રૂ. ૧-૧૨-૦

ભવાનીનો ભાગ અથવા રાજપૂતોના રણોન્માદ પ્રેમના પ્રતિસ્પર્ધામાં જે વીર બાળકો પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપવાને પણ તૈયાર થઈ જાય છે. વીર અને ધર્મ-પરાયણ રાજપૂતો પ્રતિજ્ઞાને માટે પોતાના જીવ પર આવીને તદ્વારની બાજુ ખેલે છે, પવિત્ર હૃદયના રાજપૂત બાળાઓ વીરતાને જ વરનારી હોય છે, પણ રૂપમાં મોહાંધ નથી થતી આદિ સર્વ બનાવો વાંચતાં પૂર્વ સમયના રાજપૂતોના ગૌરવનું સ્મરણ થઈ આવે છે અને આ-બામાંથી આધારાં આંસુ વહેવા માંડે છે* પૃષ્ઠ ૨૫૦ પાકું રૂપેરી પુકું હોવા છતાં મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦

ભેદી ખજનો—ડિટેક્ટીવોની ચાકાકા, ભેદમાંથી ભેદ પકડી પાડવાની ફિલ્મને હેરત પમાડનારી બહાદુરી, ચોરાની ચતુરતા. મળબળાઓની અજ્ઞયખી ભરેલી ભૂલથાપ ખવડાવનારી બાલોશી વાંચતાં દિલ કમકમી ઉડે છે. ખૂત પર ખૂત, જાનસ-પર જાનસ અને ચારના પણ ચોર એવા એટલા બધા ભેદી બનાવો ના પુસ્તકમાં આબેહુલ રીતે લખેલા છે કે, ખૂતી કાણુ છે : ચોર કાણુ છે અને જાનસ કાણુ છે, એ દેઃ આખર સૂધી સમજાતું જ નથી. અરે એનો વિચાર પણ મનમાં આવી શકતો નથી. પાકું પુકું પૃષ્ઠ ૪૦૦ મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦

મહાકાળીનું ખડ્ગ—પતિવ્રતા ભક્તિપ્રભાનો તેના સ્વામી પ્રાણેના અથાગ પ્રેમ, પતિપત્નીએ ઘોર અંધારી રાત્રે કાલિકા માતાનું દર્શન કરવા સ્મશાનમાં જવું, સ્મશાનમાં કાલિકા માતાની અદ્ભુત લીલા, માતાનું ભયંકર સ્વરૂપ અને સ્મશાનનો દેખાવ, માતાનું ખડ્ગ વગર બાળખી નાહ શકવાથી ભક્તિપ્રભાએ કરેલી માતાની નિંદા અને તેના બદલામાં માતાએ આપેલો શાપ વગેરે ઘટનાઓ વાંચતાં વાંચકના મનમાં પુરાતનકાળની અનેક ભાવનાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. પદ્મસિંહનો ત્રિચિત્ર સુરતરંગ અને તે સુરતરંગમાં મૃગ અને મૃગલીનું મોહિત થઈ જવું, મદનપ્રભાની જાદુઈ શક્તિ અને તેમાં રહેલું ગુપ્ત રહસ્ય, વિક્રમસિંહનું પરાક્રમ અને તેની ઉદારતા, મહાકાળી માતાએ પ્રસન્ન થઈને આપેલું ખડ્ગ અને તેના અદ્ભુત અમતકાર વગેરે આખતો વાંચતાં વાંચકની ઉત્સુકતા અત્યંત વૃદ્ધિ પામતી જાય છે. પૃષ્ઠ ૨૫૦, ગ્લેજ કાગળ, સુંદર પાકું પુકું. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

કમનસીબ લાલા—દેશન આકંઠરવાળી ઉચ્છ્રાંખલ સ્વેચ્છા-
રિણી અખળા સાથે વિવાહ કરવાની
પ્રાણહારક મહત્વાકાંક્ષા રાખનાર યુવકોની કેવી ખાનાખરાખી અને
પાયમાલી થાય છે, પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવાને માટે તેઓ કેવાં
કમકમાટી ઉપજે એવાં કુટિલ કાર્યો કરે છે, સમજી યુવકોનું શું
કર્તાવ્ય છે, આદર્શ જીવન કેવું હોવું જાઇએ વગેરે અનેક સાંસારિક
મટનાઓ તાદ્રશ્ય દષ્ટિ સમક્ષ ઉભી જ હોય એતું વર્ણન આલેખવામાં
આવ્યું છે સંયોગ વિયોગના પ્રસંગો, પિરદલેવના, પ્રેમની નિરાશા,
સ્નેહમાં સંકટ વગેરે નસિક ચિન્તાકષક વિષયોથી ભરપૂર. મ્હોટી
સાધનનાં પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૮૦, ચાર સુંદર શૈલોચ્છાદિક ચિત્રો. પાકું
રૂપેરી પૃકું; છતાં કિમ્મત માત્ર રૂ. ૧—૧૨—૦

પંદરલાખ પર પાણી. મુળદાના એક શ્રીમંત ગૃહ-
સ્થે પોતાના દીકરાને આ-
પેલો પંદર લાખ રૂપીઆનો વારસો ફક્ત બે વર્ષના પન્સામા ફેરી
રીતે હડાવી નાંખ્યો ? તેનો અસરકારક અને આભેદગ્ય ચિતાર વાં-
ચવા યોગ્ય છે. આ વાર્તા એક વાર વાંચવા લીધા પછી તે પૂરી
કર્મા વિના પડતી મૂક્યાનો હજી એક પણ દાખલો બન્યા નથી. એ-
જ તેનું મહત્ત્વ બતાવે છે ! સુશોભિત પાકું પૃકું મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

બેગમમહાલ અથવા સુવિખ્યાત સમરણ

મંદિર—આ ઐતિહાસિક નવલકથાના વખાણના માધુર્યનું વર્ણન
માત્ર શબ્દોથી થાય તેમ નથી. પાકક પાકિકાઓ પોતાની
દષ્ટિ સમક્ષ જવલન્ત અશ્વરે બાદશાહના વિલાસકાનન ઇંદ્રભુવન તુલ્ય
આગ્રાના બેગમમહાલને જાંઘ શકશે. સર્વે પુનઃ શહેનશાહ જહાંગીર
અને નૂરજહાનને પુનઃ આ નવલકથામાં પોતાનો ભાગ લખવાનાં જાંઘ
શકશે. જે બેગમની સમાધિ કિંવા કબર પર જગતનો અદ્વિતીય તાજ
મહેલ બંધાયો છે તેના બાલ્યજીવનનો અદ્ભુત ઇતિહાસ કે જે હજી
સૂઝી કાઢી પણ અંધમાં પ્રકાશિત થયો નથી તેનું આલેખન આ ન-
વલકથામાં કરવામાં આવ્યું છે. આગ્રાના દરબારમાં હમ્મેશાં જે કાર-
સ્થાનો ચાલતાં હતાં. જે આકસ્મિક સંકટો ઉપસ્થિત થતાં હતાં,
રાજપૂતોનું જે આધિપત્ય, માન, પ્રતિષ્ઠા હતું એ સર્વનો શાબ્દિક
ચિતાર વાંચતાં આશ્ચર્યની સીમા રહેશે નહિ. સતી સાધ્વીનો સ્નેહ,

વક્ષાદાર નોકરનો આત્મોત્સર્ગ, રણુધેલા રાજપૂતોના ચરિત્રનું મહત્વ, આદિ અનેક વિષ આકર્ષણીય વિષયવિવિધતાનો આ નવલકથામાં સમાવેશ થયેલો છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૭૫ સુંદર છપાઈ, પાકું સોનેરી પુકું, છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ લાખા:—

અતિ ઉત્તમ ગ્રન્થ ! અદ્ભુત અદ્વિતીય ગ્રન્થ !

એક એક નકલ પ્રત્યેક ઘરમાં રહેવી જ જોઈએ! દરેક ગૃહસ્થે વાંચવું જ જોઈએ. •

કોકશાસ્ત્ર.

આ અમૂલ્ય અદ્વિતીય ગ્રન્થ સર્વાંગી છે. એમાં ધણા જુનાં જુનાં પુસ્તકો શોધીને યુવાન સ્ત્રી પુરુષોને અતિ ઉપયોગી થઈ પડે એવા ગુપ્ત વિષયો—દવાઓ પ્રકટ થયાં છે. એમાં સ્ત્રી પુરુષની ચાર-જાત, તેમનાં લક્ષણ, કાર્યદેવતાં રહેવાનાં રથળ, ગુપ્ત આસનોનાં વર્ણન, નિંયાગ માટે તીર્થા: વાર, નદાત્રતો વિચાર, અદ્ભુત વા-જકરણ, ગર્ભાગ્રાસ પ્રયોગો, ગર્ભ રહેવાના ઉપાય, ગર્ભગાત-ગર્ભ-જ્વાળની રામમાણ અનુભવસિદ્ધ દવાઓ, અનેક રોગો ઉપર ઉત્તમ દુચકા, આગ્રાનુસાર પુત્રપુત્રી ઉત્પન્ન કરી શકાય એવા પ્રયોગો, પુરુષ-ગર્ભ સ્ત્રીનાં ગુપ્ત લક્ષણ, રંગદર્શન કળા, રજસ્વળા કતોબ્ય, પુત્રપુત્રી થવાના નિર્ણય, ગર્ભપરીક્ષા, યુવાવસ્થા, ગર્ભ પ્રભાવ, નપુંસકતા, તેને માટે અનેક ઔષધો, યાત્રાની નિર્ભળતા, તેની દવા ઝો, સ્ત્રીના કમળનાં સોવન, લાંગરાકલ્ક, દિવ્યદર્ષિ, વગેરે ઉપરાંત જુદા ના થયેલ તે માટે, ગર્ભાગ્રાસના અતિમાર માટે, બાળકોના રોગ માટે ધણી અકસીર જુની ઔષધોનો શોધીને પ્રકટ કરી છે. કિ. ૩—૦—૦

૨૧. યુનીલાલ વર્ધમાન શાહકૃત રસિક નવલકથાઓ.

લતા અને લલિતા ભાગ ૧-૨-૩-૪—લતા અને લલિતા એ

જુદો જુદો છતાં જુદા જુદા રંગદંડમાં અને જુદા જુદા સ્વભાવની માતાઓના સદવાસમાં ઉછરવાથી તેમનામાં જે ફરક જન્મ્યામાં આવે છે તેનું દિગ્દર્શન આ નવલકથામાં કરી શકાય છે. અંગ્રેજી કુમારિકાના પ્રેમદર્શનથી હિંદુ છોકરી ઉપર કેવી અસર વાય છે. કેળવણીના પુત્રને ચોક્કસ કુમારિકા સાથે પરણવાની ફરજ પાડનાર પિતા તેનું

ફેરું માફું પરિણામ મેળવે છે અને રાજવંશીઓમાં ફવી ફવી લિન્ન
લિન્ન પ્રકૃતિઓ જોવામાં આવે છે એનો ઉત્તમ ચિતાર આપેલો છે.
વાર્તાનો દરેક ભાગ અત્યંત રસિક છે અને ચારે ભાગોમાં સુંદર
ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. સુંદર છપાઈ, ઉંચા
કાગળ, પાકું સોનેરી સુશોભિત પ્રહું, દરેક ભાગનાં પૃષ્ઠ ૨૦૦.
કિંમત દરેક ભાગની ૧—૦—૦ મળ્યા ૨. ૪—૦—૦

દગાબાજ દુનિયા—આ નવલકથાની વસ્તુસંકલના

એવી તો અદ્ભુત, પરંતુ
સંભવિત છે કે, પ્રત્યેક પૃષ્ઠ વાચની જગ્યાસા વહિંગત થાય તેમ
છે પત્નીનું ગૂમ થવું, એકે દેવતા સંન્યાસીના મૃતદેહનું તણાઈ
આવવું, સાધ્વી મતી નિર્મળાનો દૈવી અને આદર્શ સ્વામીનું,
સંન્યાસીના જીવનનું ગૂઢ રહસ્ય પાપને પશ્ચાત્તાપ, મતાનુભવ,
લોકચર્યા અથવા ગામડાનું ગેઝેટ, પ્રયંત્ર નિગમ, ચારો પોટલે
ધુળની ધુળ આદિ અનેક રસિક, અગત્યકારી અને મોખક વિષયો
ભરપૂર, મોટા કત્તા પૃષ્ઠ લગભગ ૨૨૦ મતદર કાગળ, ચાર
સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો પાકું લાયકાતને જાળાને એવું રમણીય
પ્રહું આ નવલકથાના ચિત્રો જેટલા તેમ 'અપા' શબ્દો દ્વારા
મધ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ આજે ૦૪ મળતા.

મહાત્મા કર્મીરની કાવ્યપ્રસાદી

કર્મીર કાવ્ય—આ પુસ્તક કક્ષા એક નવાર ગાયવાળા ૧
વારંવાર વાંચાણી પ્રરણા થાય એનાં એમ
અદ્ભુત રસ છે. આનાં સામથ્યઅંગ, અમરણઅંગ, ચિત્રાવનીઅંગ,
જીવનમતકઅંગ, કામઅંગ આદિ ૨૦ અંગ છે અને તે એકથી એક
એવા અદ્ભુત છે કે તેનો ખરો ખ્યાલ વાંચનારો જ થશે. મિત્ર
આમાં નીચે જણાવેલાં ત્રણ સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો આપેલાં છે (૧)
કર્મીરને ગરુડી ગ્રામી (૨) કર્મીરના અદ્ભુત ગમતકારથી કાજ સાહેબે
ચિત્રાઈ જઈ આદર્શ ભારત કર્મીર સાહેબને જોવાની તેમને લોહાની
પેટીમાં પુરી ઉપરથી મળ્યું તાળું લગાડી તે પેટીને ઉડા પાણીમાં
ડુબાવી દેવી અને ખીજી બાજુએ કર્મીર સાહેબનું સમાધિ અવસ્થામાં
પાણીપર તરવું (૩) કમાલના મૃતદેહને આદર્શાહની સમક્ષ મુદ્દે ઉડ
કુદરતે કમાલસે એમ કહી સજીવન કરવું વગેરે ચિત્રોના દેખાવ
ખાસ વંચા લાયક છે. સર્વ સાધારણોની સગવડ ખાતર આ પુસ્તક
ગુજરાતી અક્ષરમાં છપાવ્યું છે. કાગળ ગ્લેન્ડ ઉંચા, પાકા પુઠા ઉપર
કર્મીર સાહેબનો રૂપેરી વરખથી છાપેલો ફોટો. બાંધણી મજબુત હોવા
છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧૦૦

નરનુ સર્વકલ્પ !

અપૂર્વ પુસ્તકો ! !

આજેના આદક યાઓ, મિત્રોને આજે આદક યાઓની જાણ કરાવવા છે.

પ્રાચીન ગવલકથા એક એક ચોટ સમાન છે. અવશ્ય વાંચો
અને હાલનામાં સસ્તા કિંમતથી ઉત્તમ નવલકથાઓ
અને અન્યાય ઉપયોગી ગ્રંથોની તમારી લાય-
કારી લીંગલુદર બની જશે !

સસ્તી વાર્તામાળા.

વર્ષિક મલક રૂ. ૨-૧૨-૦ માં ૧૫-૦૦ પૃષ્ઠ-પાક પૃષ્ઠ રૂ. ૩-૧૨-૦.

૧૯૦૫ ના દાર્શનિક માયમી પાંચમું વર્ષ. તેનામાં
મહાપુત્ર ભક્તીંગ, નીતિમર્મવર્ટિક, સાંપાર પાનમર્મિક,
નિત્યેક મહેલર નવલકથાઓ મળે છે. આ ૧ વર્ષનાં
નીચેનાં પુસ્તકો મળશે પરંતુ તે પીજી કોઈ પણ પસંદ
મળે તે નીચેના પુસ્તકોમાં જેના પસંદ કરી શકાય.

૧. મહાપુત્ર ભક્તીંગ પ્રતાપાદિત્ય આજેના આદક યાઓ
માંથી ૧૫-૦૦ માં ૧૫-૦૦ પૃષ્ઠ-પાક પૃષ્ઠ રૂ. ૩-૧૨-૦.

૨. પ્રાણેશ્વરીનું પ્રેમમંદિર આજેના આદક યાઓ
માંથી ૧૫-૦૦ માં ૧૫-૦૦ પૃષ્ઠ-પાક પૃષ્ઠ રૂ. ૩-૧૨-૦.

૩. હવન સંચામ આજેના આદક યાઓ
માંથી ૧૫-૦૦ માં ૧૫-૦૦ પૃષ્ઠ-પાક પૃષ્ઠ રૂ. ૩-૧૨-૦.

૪. શશાંક આજેના આદક યાઓ
માંથી ૧૫-૦૦ માં ૧૫-૦૦ પૃષ્ઠ-પાક પૃષ્ઠ રૂ. ૩-૧૨-૦.

અને આ વાર્તાપટ્ટોનાં પાંચાળાં પુસ્તકોનું વાર્ષિક લગ્ન
જન્મ દિવસના આજે રૂ. ૨-૧૨-૦ અને પરદેશ માટે રૂ.
૩-૧૨-૦.

પા. ૧ પૃષ્ઠી ૧૩૫૫ના પુસ્તકોનું વાર્ષિક લગ્નજન્મ દિ-
વસના આજે રૂ. ૩-૧૨-૦ અને પરદેશ માટે રૂ. ૪-૧૨-૦.

પરદેશ વી. પી. જ્યાં શકતા નહિ હોનાથી લગ્નજન્મ મળ્યા
પછીથી જ આદક તરીકે નામ નોધા પુસ્તકો મોકલવામાં આવશે.

સર્વ પ્રકારનો ખર્ચાદાર નીચેના ગિરનામે કરો.
સંપાદક 'સસ્તી વાર્તામાળા.'
વજુ દરવાજા-અમદાવાદ

